

**T. C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK FİLLER
-Gayğısız Atabay Romanı Üzerine Bir İnceleme-**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Tuba ARICIOĞLU**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Yakup SARIKAYA**

KIRIKKALE-2010

ÖZET

Bu çalışmada Türkmen Türkçesindeki birleşik fiillerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları, her iki lehçedeki benzer ve farklı yönleri incelenmiştir.

Türkmen Türkçesindeki birleşik fiiller, Türkmen Edebiyatının örneklerinden olan Berdi Kerbabayev'in "Gayğısız Atabay" adlı romanı üzerinden taranmıştır. Taranan birleşik fiillerin bulunduğu cümleler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

İnceleme bölümünde, cümlelerde bulunan birleşik fiillerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları, benzerlikleri ve Türkiye Türkçesiyle ayrıldıkları noktalar tespit edilmiştir.

Birleşik fiiller Zeynep Korkmaz'ın konuyla ilgili yaptığı çalışmaya uygun olarak tasnif edilmiştir.

Sonuç bölümünde taradığımız eserden hareketle Türkmen Türkçesinde tespit edilen birleşik fiillerin Türkiye Türkçesiyle genel bir karşılaştırması yapılmış, karşılaştırma sonucu ortaya çıkan farklılıkların sebepleri üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

The equivalences, similarities and differences of compound verbs between Turkmen Turkic and Turkey Turkic are examined in this study.

The compound verbs in Türkmen Turkic are searched throughout the novel “Gaygısız Atabay” by Berdi Kerbabayev which is one of the examples of Turkmen literature. The sentences found in the searched compound verbs are transferred into Turkey Turkic.

In research section, the equivalences, similarities and differences of compound verbs of Turkey Turkic found in sentences are determined.

The compound verbs are classified according to the study carried out by Zeynep Korkmaz which is consistent with this research.

In conclusion section, with the movement of we scan work, the compound verbs stabilized from Turkmen Turkic and the ones in Turkey Turkish are compared in general. The reasons of the differences arised as a result of the comparison are followed up with interest.

Kişisel Kabul

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Türkmen Türkçesinde Birleşik Fiiller -Gayğısız Atabay Romanı Üzerine Bir İnceleme-” adlı tez çalışmamı, ilmî, ahlaki, ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faylandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.”

.../.../2010
Tuba ARICIOĞLU

SÖZ BAŞI

İsmail Gaspıralı'nın “Dilde, fikirde, işte birlik” ilkesi tüm Türk dünyası için çok önemlidir. Dili bir olmayan, birbirini anlamayan, aynı sevinç ve üzüntüleri paylaşmayan bir milletin büyük bir güç olması düşünülemez. Bu noktada dil ön plana çıkmaktadır.

Türk dünyasının ortak bir yazı diline ihtiyacı vardır. Ancak bunu gerçekleştirebilirsek tekrar eski gücümüzü kazanabiliriz. Gücün kaynağı aynı duyguları paylaşmak, aynı dili konuşup, anlamaktır. Bunu gerçekleştirmek için lehçeler arasındaki farkları ve ortak noktaları belirlemeliyiz. Ortak noktalardan hareket ederek ortak bir alfabe ve yazı diline gidebilir. Buradan hareketle, bizim çalışmamızın amacı Türkmen Türkçesindeki birleşik fiilleri Türkiye Türkçesinde bu konuda yapılan çalışmaları örnek alarak incelemektir. Bizim çalışmamız deyim yerindeyse binaya konan bir taş olacaktır.

Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarda bu lehçenin anlaşılması, kavranması ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmasının yapılması hedeflenir. İki lehçe arasında çeviri yapılabilmesi için ilk önce edebî eserlerde yazı dili çevrisinin yapılması gerekir. Türkmen Türkçesinin söz dizimi bilinmeden bu lehçeden yapılan çevirilerde aktarma sorunları olmaması düşünülemez. Bütün Türk lehçelerinin tarihî perspektif içinde gelişiminin öğrenilmesi gerekir. Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine kurallarına uygun ve anlaşılır bir aktarma yapmakta bu tezin fayda sağlayacağını düşünmekteyiz.

Türk dilinin gramerini hazırlayabilmek için yapılacak ön çalışmalardan biri birleşik fiilleri yapı, anlam bakımından cümledeki görevleri açısından tam olarak aydınlatmaktır. Tezimizde, Türkmen Türkçesinde birleşik fiiller üzerine örnekli metin çalışması yapılmıştır. Gerekli görüldüğü yerlerde Türkiye Türkçesiyle yazılan metinlerden örnekler de eklenmiştir. Türkmen Türkçesinde incelediğimiz metin Berdi Kerbabayev adlı yazarın “*Gayğısız Atabay*” adlı romanıdır.

Zeynep Korkmaz'ın Türkiye Türkçesindeki birleşik fiiller konusunda yapmış olduğu sınıflandırma esas alınmıştır. İncelediğimiz Türkmen Türkçesi romanda bulunan birleşik fiiller Türkiye Türkçesindeki benzer şekilde incelenmiştir.

Birleşik fiiller farklı dil bilimciler tarafından farklı yöntemlerle incelenmiştir. Bu nedenle aynı birleşik fiil için farklı adlandırmalar yapılmıştır. Farklı adlandırmaların yapılması konunun incelenmesinde çeşitli zorlukları karşımıza çıkarmaktadır. Biz bu konuda tıpkı tasnif konusunda olduğu gibi Zeynep Korkmaz'ın kullandığı terimleri esas aldık.

Çalışmanın giriş bölümünde birleşik fiiller konusunda Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi üzerine çalışma yapan dil bilimcilerin görüşleri ayrıntılı olarak aktarılmış ve incelenmiştir. Daha sonra, incelememize esas olan “*Gayğısız Atabay*” romanı ve bu romanın yazarı Berdi Kerbabayev hakkında bilgi verilmiştir.

İnceleme bölümünde Zeynep Korkmaz'ın tasnifine uygun olarak Türkmen Türkçesiyle yazılmış metinde tespit ettiğimiz birleşik fiiller incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen verilerden hareketle Türkmen Türkçesindeki birleşik fiillerin tasnifi yapılmış ve Türkiye Türkçesindeki birleşik fiillerle benzer ve farklı yönleri üzerinde durulmuştur.

Tez konusunun tespitinden başlayarak çalışmamın her aşamasında yardımlarını gördüğüm hocam Yrd. Doç. Dr. Yakup SARIKAYA'ya ve bana her zaman destek olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
KİŞİSEL KABUL.....	III
SÖZ BAŞI.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
GİRİŞ.....	1
1.1. Türkiye Türkçesinde Birleşik Fiiller.....	1
1.2. Terimler.....	16
1.3 Türkmen Türkçesinde Birleşik Fiiller.....	19
1.4. Diğer Türk Lehçelerinde Birleşik Fiiller.....	33
1.5. Berdi Kerbabayev ve Gayğısız Atabay Romanı.....	37
İNCELEME.....	42
A. ESAS ANLAMINI KORUMUŞ VEYA ESAS ANLAMINI KORUMAKLA BİRLİKTE BİRTAKIM İŞLEV İNCELİKLERİ KAZANMIŞ BİRLEŞİK FİİLLER.....	42
1. Bir Yanı Ad Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller.....	42
1.1. al- Yardımcı Fiili İle.....	45
1.2. ber- Yardımcı Fiili İle.....	46
1.3. bil- Yardımcı Fiili İle.....	48
1.4. çek- Yardımcı Fiili İle.....	48
1.5. çık- Yardımcı Fiili İle.....	49
1.6. düş- Yardımcı Fiili İle.....	50
1.7. et- Yardımcı Fiili İle.....	51
1.8. gal- Yardımcı Fiili İle.....	53
1.9. geç- Yardımcı Fiili İle.....	54
1.10. gel- Yardımcı Fiili İle.....	55
1.11. gör- Yardımcı Fiili İle.....	56
1.12. ur- Yardımcı Fiili İle.....	57
1.13. bol- Yardımcı Fiili İle.....	58
1.14. oka- yardımcı Fiili ile.....	59
1.15. sal- Yardımcı Fiili İle.....	60

1.16. tap- Yardımcı Fiili İle.....	61
1.17. tut- Yardımcı Fiili İle.....	61
1.18. yör- Yardımcı Fiili İle.....	61
2. Karmaşık Birleşik Fiiller (Bir Yanı Sıfat-Fiil Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller.....	62
3. Bir Yanı Zarf-Fiil Bir Yanı Fiil Olan Birleşik Fiiller (Tasvir Fiilleri).....	65
3.1. Yeterlik Fiili.....	69
3.1.1. bil- Yardımcı Fiili İle.....	70
3.1.2. bol- Yardımcı Fiili İle.....	75
3.2. Tezlik Fiilleri.....	77
3.2.1. ber- Yardımcı Fiili İle.....	77
3.2.2. çık- Yardımcı Fiili İle.....	80
3.2.3. geç-Yardımcı Fiili İle.....	83
3.2.4. goyber-Yardımcı Fiili İle.....	84
3.3. Süreklilik Fiilleri.....	85
3.3.1. al- Yardımcı Fiili İle.....	85
3.3.2. başla- Yardımcı Fiili İle.....	87
3.3.3. bar- Yardımcı Fiili İle.....	89
3.3.4. dur- Yardımcı Fiili İle.....	92
3.3.5. gel- Yardımcı Fiili İle.....	97
3.3.6. gör- Yardımcı Fiili İle.....	100
3.3.7. gal- Yardımcı Fiili İle.....	102
3.3.8. otur- Yardımcı Fiili İle.....	104
3.3.10. otur- Yardımcı Fiili İle.....	106
3.3.11. yör- Yardımcı Fiili İle.....	110
3.4.Uzaklaşma Fiilleri.....	112
3.5.Tasvir Fiillerini Oluşturan Kelimelerin Cümleye Kattığı Anlamlar...115	
4. BELİRLEYİCİ BİRLEŞİK FİİLLER.....	116
5. İKİLİ BİRLEŞİK FİİLLER.....	119
B. ESAS ANLAMINI KAYBEDEREK DEYİMLEŞMİŞ BİRLEŞİK FİİLLER (Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller)	122
1. Tek Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller.....	125

1.1. Özne+ fiil bağlantısı ile birleşenler.....	125
1.2. Nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler.....	127
1.3. Yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler.....	130
1.4. Zarf+ fiil bağlantısı ile birleşenler.....	132
2. İki Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller.....	133
2.1. Özne+nesne+fiil bağlantısı ile birleşenler.....	133
2.2. Yer tamlayıcısı+zarf+fiil bağlantısı ile birleşenler.....	133
2.3. Yer tamlayıcısı+nesne+fiil bağlantısı ile birleşenler.....	134
2.4. Yer tamlayıcısı+özne+fiil bağlantısı ile birleşenler.....	134
2.5. Nesne+zarf+fiil bağlantısı ile birleşenler.....	135
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA.....	139

GİRİŞ

1.1.TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK FİLLER

Türkiye Türkçesinde yeterince işlenmemiş konulardan biri birleşik fiillerdir. Birleşik fiillerin ne olduğu, hangi fiillerle kurulduğu, birleşik fiili oluşturan ilk ögenin özellikleri, cümledeki görevleri tam olarak işlenmemiştir. Öte yandan Türkçe konuşan diğer toplulukların birleşik fiillerle ne kastettikleri ve onları nasıl değerlendirdikleri de pek bilinmemektedir. İşte bu sebeple, birleşik fiil meselesi önemli bir inceleme alanı olarak önümüzde durmaktadır.

Daha tam olarak ne olduğuyla ilgili kesin yargıların söylenemediği bu konuda, dil bilgisi kitaplarında ve sözlüklerde çeşitli adlandırmalarla karşılaşılmaktadır. Gramercilerin üzerinde hemfikir olmadığı çeşitli sınıflandırmalar da göz önüne alınırsa durumun karışıklığı daha da belirginleşir.

Yeni kavramları karşılayacak söz hazinesi yetmeyince birleşik kelime yapma yolu ile sözlü bir kavramın anlatılmasına çalışılır. Bir kavramı karşılayan ismin, fiille ifadesi söz konusu olduğu zaman, bu hareketi karşılamak için gereken fiillerin sayısı sınırlıdır. Bu durumda birleşik fiil yapma yoluna gidilir.

Gramer kitaplarında birleşik fiil yapısında olan şekiller genellikle iki başlık altında toplanır: “Birleşik Fiiller” ve “Tasvir Fiilleri”. Bu ikisinden tasvir fiili kendi içinde bildirdikleri anlamlara, taşıdıkları görevlere ve yapıca gösterdikleri türlere göre çeşitli adlar altında değerlendirildiğinden gramer kitaplarında bu kavramlar değişik terimlerle ifade edilmiş ve incelenmiştir.

Tahsin Banguoğlu, “*Türkçenin Grameri*” adlı eserinde birleşik fiilleri şu başlıklar altında incelemiştir.

1. Zarf Öbeği Kalıbında:

ileri sürmek, ileri gelmek, geri kalmak, geri dönmek, öne düşmek vb.

2. Çekim Öbeği Kalıbında:

kar yağmak, baş kaldırmak, yakayı kurtarmak, dile düşmek, yolda kalmak

vb.

a. Kimse Olan Adlarla:

yağmur yağmak, hava bozmak, toz kalkmak, dikiş kalmak, kan gelmek vb.

b. Nesne Olan Adlarla:

göz yummak, boyun eğmek, söz çalmak, and içmek, hüküm sürmek vb.

c. İsimleme Olan Adlarla:

ele almak, yolda kalmak, hatırdan tutmak, ayakta durmak, baştan savmak

vb.

d. Yardımcı Fiillerle:

söz etmek, göç etmek, baş etmek, oyun etmek, alay etmek vb.

3. Bağlam Öbeği Kalıbında:

sayıp dökmek, yeyip içmek, batıp çıkmak, bıkmak usanmak, silip süpürmek

vb.¹

Muharrem Ergin, “*Türk Dil Bilgisi*” adlı kitabında birleşik fiilleri bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubu olarak tanımlar.²

Ergin, birleşik fiilleri yapılarına göre iki gruba ayırmıştır:

1. İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiillerin *et-, ol-, eyle-, bulun-, yap-* yardımcı fiilleri ile yapılır. Bunlardan *et-, eyle-, yap-* yardımcı fiilleri isimlerden geçişli birleşik fiil; *ol-, bulun-* yardımcı fiilleri ise geçişsiz birleşik fiil yapar. Asıl ve çok kullanılan yardımcı fiiller *et- ve ol-* yardımcı fiilleridir. Diğerleri daha az kullanılan ve arka arkaya gelen birleşik fiilli ibarelerde tekrardan kaçmak için bunların yerini tutan yardımcı fiillerdir. Bazen de *et- ve ol-* yardımcı fiilleri ile birleşemeyen isimlerden birleşik fiil yapılır.

Ergin’e göre *ol-, bulun- ve et-, eyle-, yap-* birbirinin yerini tutan ve manaları, görevleri aynı olan yardımcı fiillerdir.

2. Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller:

Ergin, fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiilleri şöyle sıralar: *bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy- (ko-)*. Ergin, bu yardımcı fiillerin birleşik fiil hâline getirilmesini de şu şekilde izah eder: Bunların başına fiillerin ünlü, nadir olarak da *-Ip* zarf-fiili getirilerek birleşik fiil yapılır.³

Ergin’e göre; birleşik fiildeki asıl mana zarf-fiilin manasıdır. Yardımcı fiiller manaları ile değil, sadece yardımcı fiil işleviyle çekim unsuru olarak görev

¹ T. Banguoğlu, Türkçenin Grameri, TDK, 8. Baskı, Ankara, 2004, s. 311-318. (İlk baskı: 1960)

² M. Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2001, s. 386. (İlk baskı 1962)

³ Ergin, a.g.e., s. 387.

alır. Ergin, bu yardımcı fiillerin görevlerini şu şekilde sıralar: *bil-*'in görevi iktidar; *ver-*'in ki kolaylık, çabukluk ve birdenbirelik; *gel-*, *gör-*, *dur-*, *kal-*, *koy-*'ün ki deneme, devamlılık ve süre; *yaz-*'in ki yaklaşma'dır. Bunun yanında *gele bil-*, *alı ver-*, *süre gel-*, *düşmeyi gör-*, *yapa dur-*, *baka kal-*, *gide koy-* gibi örnekleri sıralar.⁴

Ergin, fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiil kuruluşundaki birleşik fiillerde asıl mananın zarf-fiilin manasında olduğunu söyler. Ona göre yardımcı fiiller manaları ile değil, sadece yardımcı fiil işlevleriyle çekim unsuru olarak görev alır. Halbuki birleşik fiiller birer kelime grubudur. Kelime gruplarına iştirak eden unsurlar, asıl manalarından az veya çok farklı, yeni ve tek bir mana ifade etmek üzere bir araya gelirler. Yardımcı fiil tespitlerimize göre zarf-fiil kadar olmasa da birleşik anlam bakımından etkilemekte, birleşikte sadece yardımcı fiil işleviyle çekim unsuru olarak görev almamaktadır. Yani yardımcı fiil, hem anlam hem de yapı bakımından birleşik tamamlamaktadır.

Ali buraya öylece *baktı*.

Ali buraya öylece *bakadurdu*.

“*Bakadurdu*” birleşik fiilinde *baka-* zarf-fiilinin anlamını *dur-* yardımcı fiili tamamlamıştır. “*bakadurdu*” şeklinde birleşik oluşturularak bakma eyleminin süreklilik arz ettiği, normal bir bakma eylemi olmadığı anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu da zarf-fiilin taşıdığı anlamın yanında yardımcı fiilin de birleşik kayda değer bir anlam kattığını gösterir.

Ergin, “ Bir fiil, cümlede yardımcı fiil olarak mı kullanılıyor yoksa birleşik fiili olarak mı? ” sorusuna ise şu şekilde bir cevap getirir: Bugün ünlü zarf-fiiller tek olarak zarf şeklinde kullanılmadıkları için görüldükleri yerde birleşik fiilin var olduğu kolayca anlaşılır. Bu hususta kullanılacak şaşmaz ölçü zarf-fiilin arkasından gelen fiilin manasına bakmaktır. Eğer o fiil kendi manası ile değil de çekim unsuru olarak görev alıyorsa yardımcı fiildir ve orada birleşik fiil vardır. Birleşik fiilde grubun manasının zarf-fiilin manasına dayandığının, yardımcı fiilin mana ile ilgili bir vazife görmediğinin esas olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır.⁵ M. Ergin, bu noktada isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller için bir görüş ileri sürmez.

Ergin, yeterlilik fiilinin Eski Türkçede *u-* “muktedir olmak” yardımcı fiili ile yapıldığını söyler: *bile u-* / *bile uma-* örneklerinde olduğu gibi. Sonradan *u-* fiili

⁴ Ergin, a.g.e., s. 387.

⁵ Ergin, a.g.e., s. 388.

unutulmuş ve Batı Türkçesinde yeterlilik fiilinin olumlusunun yerini *bil-* fiili almıştır. Ancak olumsuz şekli hâlâ kullanılmaya devam etmektedir.⁶

Yukarıda da görüldüğü gibi M. Ergin “Birleşik Fiil” başlığı altında hem birleşik fiilleri, hem de tasvir fiillerini ele alır ve fiilin başına getirilen kelimenin türüne göre konuyu ikiye ayırır, tasvir fiili terimine yer vermez.

Ergin, *bil-* yardımcı fiiline “kolaylık”, *ver-* yardımcı fiiline “çabukluk” ve “birdenbirelik” *gel-*, *gör-*, *kal-* ve *koy-* fiillerini ise “deneme”, “devamlılık” ve “sürerlik” fiilleri adını verir. *yaz-* fiili için de “yaklaşma” terimini kullanır.⁷

Haydar Ediskun ise birleşik fiilleri iki ya da daha çok kelimenin birleşip kaynaşmasından oluşan yeni anlamdaki fiiller olarak tanımlamıştır. *Gel-i-ver-*, *gelmez ol- gel-ivermiş ol-*, *his(s) –edebil-*, *gelecek ol-...* gibi.⁸

Ediskun, birleşik fiilleri geniş bir biçimde ele aldığı gramerinde bu fiilleri genel olarak dört grupta incelemiştir.

1. Grup: İki veya daha fazla fiilden meydana gelmiş birleşik fiiller. Bu gruptakileri Ediskun yedi kısma ayırmıştır: a. Yeterlilik fiilleri (*yürüyebil-*, *çalabil-*), b. Tezlik fiilleri (*geliver-*, *çıkıver-*), c. Sürerlik fiilleri (*alıkoy-*, *çıkagel-*, *bakakal-*), d. Yaklaşma fiilleri (*düşeyaz-*), e. Gerekseme fiilleri (*göreceği gel-*, *göresi gel-*), f. Yapmacık fiilleri (*işitmezlikten gel-*, *anlamazlığa gel-*, *anlamamazlığa vur-*), g. Beklenmezlik fiilleri (*evlendireceği tut-*, *kalacağı tut-*).

2. Grup: Bir ortaç ile *ol-* yardımcı fiilinden meydana gelmiş birleşik fiiller: a. Başlama fiilleri (*görür ol-*, *söylemez ol-*), b. Bitirme fiilleri (*yazmış ol-*, *görmemiş ol-*, *varmış ol-*), c. Davranma fiilleri (*diyecek ol-*, *okuyacak ol-*)

3. Grup: İsim kök veya gövdesinden bir kelime ile *et-*, *eyle-*, *kıl-*, *buyur-*, *ol-* yardımcı fiillerinden biriyle meydana gelen birleşik fiiller (*alay et-*, *kabul ol-*, *reddeyle-*, *ifade buyur-*, *namaz kıl-*).

4. Grup: Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller (*göz at-*, *boy ölçüş-* vb.)⁹

Ediskun, birleşik fiiller ve tasvir fiilleri için herhangi bir terim kullanmadan, yardımcı fiiller ile yapılmış birleşik fiilleri üçüncü öbek altında, tasvir fiillerini ise birinci öbek altında vermiştir. Ediskun, daha önce dört gruba ayrılan

⁶ Ergin, a.g.e., s. 388.

⁷ Ergin, a.g.e., s. 344-348.

⁸ H. Ediskun, Türk Dil Bilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 228.

⁹ Ediskun, a.g.e., s. 228-248.

birleşik fiilleri (diğer dilciler) yedi gruba çıkarmış ve *-eceği tut-*, *-ten gel-* şekillerini de tasvir fiillerine katmıştır.¹⁰

Ediskun birleşik fiilleri “iki ya da daha çok kelimenin birleşip kaynaşmasından oluşan yeni anlamdaki fiiller” olarak tanımlar. Birleşigi oluşturan unsurların birleşikteki anlam ağırlıkları ve işlevleri üzerinde durmaz.

Tahir Nejat Gencan, “*Dilbilgisi*” adlı eserinde “birleşik eylem” ifadesiyle birleşik fiilleri şu şekilde tasnif eder:

I. Kurallı Yapılan Birleşik Eylemler:

a) Özel Birleşik Eylemler:

1. Yeterlik Eylemi: Geç kalmam, *gelebilirim*. Daha çok gecikmeyiniz, *yazabilirim*.
2. Tezlik Eylemi: Kapıyı *açmayıverdi*, *gelivermezse* ne yaparız?
3. Sürerlik Eylemi: *Şaşakalmak*, *yazadurmak*, *bekleyedursun...*
4. İsteklenme Eylemi: *Göreceği gelmek*, *göresi gelmek...*
5. Yaklaşma Eylemi: 1918’de İstanbul elimizden *gideyazdı...*
6. Olup Bitme Eylemi: *Olur gider*; neden olmasın?...
7. –meye görsün Eylemi: (Sonuçlama Eylemi): Aklına *esmeye görsün...*
8. Beklenmezlik Eylemleri: o sessiz adamın *öfkeleneceği tutmasın mı?*

b) Yardımcı Eylemlerle Yapılan Birleşik Eylemler:

Etmek, *eylemek*, *olmak*, *kılmak* vb. yardımcı eylemlerle yapılırlar.

II. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Eylemler:

Alıkoymak, *elvermek*, *düşgelmek*, *öngörmek*, *aşermek*, *aşyermek*, *varsaymak*, *vazgeçmek*.

III. Deyim Biçimde Öbekleşmiş Eylemler:

1. Ad olanlar var: *Üst baş*, *ayak teri...*
2. Sıfat görevli deyimler daha çoktur: *Eli uzun*, *ağır başlı...*
3. Belirteç olan deyimler de az değildir. *Körü körüne*, *saçsaça*, *başbaşa...*
4. Eylem görevli deyimler sayısızdır: *Gönül vermek*, *diş bilemek...*
5. Eylem türevlerinin birkaç sözcükle değişik biçimlerde kaynaştığı da sık görülür.

a) İyelik takısı tümlenenlerle kalıplaşan eylemler: *Yüzü gülmek*, *kafası kızmış...*

¹⁰ Ediskun, a.g.e., s. 236-238.

b) İyelik takısı aldıktan sonra tümleşen sözlüklerle kalıplaşan eylemler: *Tadını kaçırmak, hoşuna gitmek...*

c) Kendi tümleşleriyle kalıplaşan eylemler: *Tası tarağı toplamak, dile düşmek...*

ç) Belirteçle kalıplaşan eylemler: *Hoş görmek, boş vermek...*

d) Özne görünümünde bir adla kalıplaşan eylemler: *Can çekişmiş, yüz vermek...*

6. Durum takısı almış olumsuz eylem türeviyle öbekleşenlere de sık rastlanır. Bunlarda yapmacık ayırtısıyla “kendini öyle göstermek” anlamı sezilir. *Anlamsızlıktan gelmek, iştmezliğe vurmak...*¹¹

Gencan bu çalışmasında birleşik fiiller terimini kullanmış birleşik fiilleri “Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller”, tasvir fiillerini ise “Özel Birleşik Fiiller” şeklinde adlandırmıştır. Gencan, tasvir fiillerini kendi içlerinde yeterlik (*bil-*), tezlik (*ver-*), sürerlik (*kal-*, *gel-*, *dur-*), isteklenme (*gel-*), yaklaşma (*yaz-*) şeklinde beş alt gruba bölmüştür. Görüldüğü gibi Gencan tasvir fiillerine *gel-* fiilini de ekleyerek sayıyı 5’e çıkarmıştır.¹²

M. Kaya Bilgegil “*Türkçe Dilbilgisi*” adlı eserinde birleşik fiilleri üç gruba ayırır:

1. Yardımcı Fiiller ve Onlarla Teşkil Olunan Birleşik Fiiller:

Temenni etmek, niyaz eylemek, memnun kılmak, tenezzül buyurmak, muhtaç olmak vb.

2. İki Fiilin Birleşmesiyle Teşkil Olunan Birleşik Fiiller:

a) Yeterlik Fiili (=iktidari fiil):

söyleyebilmek, yazabilmek, anlayabilmek, uyuyabilmek vb.

b) Tezlik Fiili (=Ta’cili fiil)

Gelivermek, yazıvermek, bitivermek vb.

c) Sürerlik Fiili (İstimerari Fiil):

1. *Yazıla gelmek, söylene gitmek, okuna gelmek vb.*

2. *Kırıla gitmek, otura durmak, baka kalmak, oyaltıya koymak vb.*

3. *Ağlıya görmek, istiyeye görmek, yazmıya görmek vb.*

ç) Yaklaşma Fiili (=Mukarebe Fiili):

Düşeye yazmak, ağlıya yazmak, kıra yazmak vb.

¹¹ T. N.Gencan, Dilbilgisi, TDK Yayınları, Ankara, 1979, s. 311-328. (İlk baskı:1966)

¹² Gencan, a.g.e., s. 320-328.

3. Kaynaşma Yoluyla Teşkil Edilen Bileşik Fiiller:

*Hasta düşmek, düçar kalmamak, eziyet çekmek, mihnet çekmek, yorgun düşmek vb.*¹³

Yukarıda görüldüğü gibi Bilgegil, birleşik fiilleri “birleşik fiiller” terimi altında el alır. “Yardımcı Fiiller ve Onlarla Teşkil Olunan Birleşik Fiiller” ve “İki Fiilin Birleşmesiyle Teşkil Olunan Birleşik Fiiller” adı altında verdiği tasvir fiilleri: Yeterlik fiili (iktidarî fiili), *bil-* tezlik fiili (Ta’cili Fiil), *ver-* sürerlik fiili (istimrâri fiil), *git-*, *dur-*, *gel-*, *kal-*, *gör-*, yaklaşma fiili (mukarebe fiili) *yaz-* diye dört gruba ayırır.¹⁴

1940 yılında Banguoğlu tarafından yazılan “*Ana Hatları ile Türk Grameri*”nden bugüne kadar sürüp gelen dönemde Ediskun ve Gencan dışındaki dilciler tasvir fiillerini yeterlik, tezlik, sürerlik, yaklaşma diye dört grupta toplamıştır. Bu durumda üzerinde duracağımız konu, tasvir fiillerine Gencan’ın ilave ettiği “isteklenme fiili” ile Ediskun’un tasvir fiillerine eklediği “Yapmacık Fiilleri”, “Gerekseme Fiilleri” ve “Beklenmezlik Fiilleri”nin ne olduğu, gerçekten birer tasvir fiili olup olmadığını araştırmaktır.

Gencan’ın isteklenme fiili adını verdiği şekil “*gelmek*” fiiliyle yapılmaktadır: Göreceğim *geldi*, acıyasım *geldi*.¹⁵

Bu konu ile ilgili verdiği örnek şudur:

“Dama çıkasım *geldi*

Yare bakasım *geldi*

Baktım o yar evde yok

Damı yıkasım *geldi*.”

Aynı konuyu Ediskun, “Gerekseme Fiilleri” başlığı altında ele almıştır.¹⁶ O da Gencan gibi *-eceği gel-*, *esi gel-* şeklinde kalıp olarak kullandığı eklerle *gel-* fiiline örnekler vermektedir. Ediskun, ayrıca bu fiile tasvir fiili olarak Eski Türkçe’de rastlanmadığını Anadolu Türkçesinin son dönemlerinde oluştuğunu ifade etmektedir. Kanaatimize göre *gel-* fiili bu kullanımıyla bir tasvir fiili değildir. Tasvir fiili Türkiye

¹³ M. K. Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi, 2.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, Ocak 1992, s. 280-282. (İlk baskı: 1984)

¹⁴ Bilgegil, a.g.e., s. 280-282.

¹⁵ Gencan, a.g.e., s. 324-328.

¹⁶ Ediskun, a.g.e., s. 327

Türkçesinde belirli bir kalıp içinde yer alan şekillerdir. Yardımcı fiil hemen hemen her esas fiile gelebilir. Bu yapı herhangi bir fiil+ zarf-fiil görevindeki ek+tasvir fiili kuruluşundadır.

Gencan'ın ve Ediskun'un *gel-* fiilini ele alacak olursak ortaya koydukları -*eceği gel-*, *esi gel-* yukarıda belirttiğimiz ölçülere uymamaktadır. Ayrıca bir hareketi tasvir edecek nitelikte değildir. Ancak bu durum *gel-* fiilinin yardımcı fiil olmadığı anlamına gelmez. *Gel-* fiili *alışıl-* a *gel*, *çık-* a *gel-* örneklerinde olduğu gibi devamlılık, süreklilik anlatan bir yardımcı fiildir.

Ediskun, beklenmezlik, gereksime (*gel-*) fiilini *tut-* fiili ile yapıyor. (-*eceği tut-*). Ele aldığı bu fiil de yapı olarak tasvir fiillerinin kuruluşuna uymamaktadır.

Ediskun, yapmacık fiili altında -*mezliğe vur-*, -*mezlikten gel-*, -*mamış görün-* veya -*mamış dur-* şekillerini ele alıyor. Bize göre, bunları tasvir fiili başlığı altında değil; anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik fiiller içinde ayrı bir yapı olarak ele almak gerekir.

Ahmet Bican Ercilasun, “*Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*” isimli çalışmasında fiilleri incelerken birleşik fiil kavramı üzerinde ileri sürülen yerli yabancı çeşitli görüşleri sıraladıktan sonra kendi anlayışını da ortaya koyar. Ona göre, birleşik fiil bir kelime grubudur. Kelime gruplarındaki esas; manaca bir bütünlük teşkil etmek ve cümle içinde tek kelime muamelesi görmektir.

Kelime gruplarına iştirak eden unsurlar; asıl manalarından az veya çok farklı, yeni ve tek bir mana ifade etmek üzere bir araya gelirler. Birleşik fiilde de bu, böyledir. İster bir tarafı isim bir tarafı fiil olsun her birleşik fiil, tek bir kavramı karşılar. Hareket, oluş ifade eden bir kavramı karşılamak için birleşik fiilden aynı şekilde faydalanırız. Yani bir kavramı anlatma ve fonksiyon bakımından basit ve türemiş fiillerle birleşik fiiller arasında hiçbir fark yoktur. Bu üç türlü fiil arasında fark, sadece teşkil edilişleri bakımındandır. Basit ve türemiş fiiller tek kelimedenden, birleşik fiiller iki (bazen daha fazla) kelimedenden meydana gelir.

Basit fiilin yapısında sadece kök, türemiş fiilin yapısında kök ve ek, birleşik fiilin yapısında esas ve yardımcı unsur olan iki veya daha fazla kelime vardır. Tıpkı, yapım ekiyle türetilmiş bir fiilin tek bir oluşu veya kılışı ifade etmesi gibi, kelimelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen birleşik fiil de tek bir oluşu veya kılışı anlatır. “*hastalanmak*” ne ifade ediyorsa, “*hasta olmak*” da aynı şeyi ifade eder.

Burada “*hasta*” artık isimlikten çıkmış, “*olmak*” yardımıyla (hastalanmak’ta –*lan-* yardımıyla) fiilleşerek bu defa oluş ifade ettiği “vücut bulmak, meydana gelmek” manasından sıyrılarak “*hasta*” ismini fiilleştirme vazifesini görmüştür.

Ancak bu misal, bizi her birleşik fiilin türemiş fiillerden manaca bir muadilinin mutlak bulunacağı kanaatine götürmemelidir. Dilde bazen yeni bir kavramı karşılamak için çoğu defa türetme veya birleştirme yollarından sadece birine başvururuz. Bu bakımdan her birleşik fiilin türemiş fiillerden manaca bir muadili yoktur. Yukarıdaki örnek, türemiş fiille birleşik fiilin fonksiyon itibariyle farksız olduğunu göstermek için kullanılmıştır.¹⁷

Necmettin Hacıeminoğlu, “*Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*” adlı eserinde, eski metinlerden de örnekler verip birleşik fiilleri “İsim+ Yardımcı Fiil” ve “Fiil+ Tasvir Fiili” olmak üzere ikiye ayırır.

I. İsim+ Yardımcı Fiil

Sayru bol- “hasta olmak”

Arzu it- “arzulamak”

Baz kıl- “tabî kılmak”

Bedük er- “büyük olmak”

II. Fiil+ Tasvir Fiili

gele u- “gelebilmek”

ıdı bir - “gönderivermek”

udu bar- “takip ederek gitmek”

Hacıeminoğlu, Türkçe’de isim+ fiil yapısındaki birleşik fiillerin çok yaygın ve zengin olduğundan bahseder. Onun bu konuda dikkat çektiği bir diğer konu da bugüne kadar deyim sanılan bir çok yapının birleşik fiil olduğunu vurgulamasıdır.

“*ayak bas-*, *Kur’an’a el bas-*, *silah altına al-*, *baş çek-*” gibi yapıları anlamca kaynaşmış, deyimleşmiş birleşik fiillere örnek olarak verir.

¹⁷ A.B. Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu, Ankara, 1984, s. 48.

Hacıeminoğlu, adı geçen eserinde Ercilasun'un "Kutadgu Bilig Grameri-Fiil" isimli çalışmasındaki birleşik fiilin tanımı ve kapsamı hakkındaki görüşlerine yer verir ve Ercilasun'un bu konudaki görüşlerine katıldığını belirtir.¹⁸

Leyla Karahan, "Türkçede Söz Dizimi" adlı çalışmasında birleşik fiili şöyle tanımlar: Bir hareketi karşılamak üzere bir arada bulunan kelimeler topluluğudur. Karahan, daha sonra birleşik fiilleri yapılaş şekilleri bakımından üç gruba ayırır:¹⁹

1. Bir isim unsuru ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiiller:

Bu grubu Karahan, kendi içinde alt maddeler halinde inceler.

Karahan'a göre bu birleşik fiillerde isim unsuru başta, yardımcı fiil sonda bulunur. Yardımcı fiil, anlamı üzerinde bulunduran isim unsurunu filleştirir.²⁰

Karahan bu grup birleşik fiillerin formülünü şu şekilde vermiştir.

İsim unsuru + yardımcı fiil : birleşik fiil

dost + *ol-* : *dost ol-*

Karahan'a göre bu birleşik fiillerin kuruluşuna, " *et-, ol-, yap-, eyle-, kıl-, bulun-, başla-*" fiilleri, yardımcı fiil olarak katılır. " *et-, eyle-, kıl-, yap-*" fiilleri geçişli birleşik fiiller; " *ol-, bulun-*" fiilleri de geçişsiz birleşik fiiller yapar. Örnek: Kar, gecedен beri devam ediyor.

Mustafa Uğurlu, isim + *i-* (*er-*) ek-fiili biçiminde kurulan yapıları da birleşik fiil kabul etmekte, bu kategoriye almaktadır.²¹

Karahan, " *başla-* " fiilinin, *-mak / -mek*'li hareket isimleriyle birleşik fiiller kurduğunu ifade eder. Bu birleşik fiillerde hareket ismi, yaklaşma eki (*-a/ -e*) taşır. Örnek: Sert adımlarla kapının önünde *gezinmeğe başladı*. Ona göre tek başına kullanılmayan veya kullanıldıklarında aslı şekillerini koruyamayan bazı isimler, yardımcı fiile bitişik yazılır. Örnek: *sabret-* (*sabr > sabır*), *hallet-* (*hall > hal*). Bu birleşik fiillerin isim unsuru, bir sıfat-fiil olabilir. Sıfat-fiil, " *ol-* " ve " *bulun-* " yardımcı fiilleriyle birleşir. Örnek: konuşmaz *ol-*, *gidecek ol-*, *gezer ol-*, *vermiş bulun-...vb.*

¹⁸ N. Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 256.(İlk baskı:1984)

¹⁹ L. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ, Ankara, 1991, s. 36.

²⁰ Karahan, a.g.e., s. 36.

²¹ M. Uğurlu "Birleşik Fiil Üzerine", İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi (UTEK), 27-28 Ağustos 2007.

Yine “ *ol-* ” yardımcı fiilinin sıfat-fiillerle kurduğu birleşik fiillerde; “ *-miş / miş*” ekli sıfat-fiiller bitmiş, tamamlanmış bir hareketi; “ *-r/-ar / -er* ekli sıfat-fiiller devam etmekte olan bir hareketi; sıfat-fiil görevinde de kullanılabilen *-yor* ekli sıfat-fiilleri yakın geçmişte ortaya çıkan tamamlanmış veya devam etmekte olan bir hareketi karşıladığını belirtir. Örnek: *almış ol-, gider ol-, verecek ol- yazıyor ol- ...vb.*²²

2. Bir fiil unsuru ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiiller:

Karahan, bu birleşik fiillerde, ana fiil unsurunun başta bulunduğunu ve anlamı üzerinde bulunduran bu unsurun, *-a/-e, -ı/-i/ -u/ -ü, ıp/ -ip / -up / üp* zarf-fiil eklerinden birini taşıdığını söyler.

Karahan bu grup birleşik fiillerin formülünü şu şekilde vermiştir.

Fiil +zarf-fiil eki + yardımcı fiil : birleşik fiil

Koş + a + bil : koşabil

Karahan, “ *bil-, ver-, dur-, gel-, git-, kal-, koy-, gör-, yaz-* ” yardımcı fiilleri asıl fiile yeterlik, ihtimal, tezlik, devamlılık, yaklaşma vb. anlamları kazandırığını ifade eder.²³

bil-: yeterlik, ihtimal (*yazabil-, okuyabil-*)

ver-: tezlik, kolaylık (*yapıver- gidiver-*)

git-, gel- koy-, gör-, kal-, dur-: devamlılık (*sürüp git-, çıka gel-, gide koy-, yalvarı gör-, şaşa kal-, oturup dur-*)

yaz-: yaklaşma (*düşe yaz-*)

Karahan, bazı birleşik fiillerin birinci unsurunun, bir kip eki taşıdığını belirtir. Bu kip eki, zarf-fiil ekinin yerini tutar. Karahan, bu grubun vurgusunun birinci unsur üzerinde olduğunu söyler.

Nice güzellere bağlandım kaldım.²⁴

3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller:

Karahan’a göre bu birleşik fiiller, bir isim ve bir fiil unsurundan meydana gelir. İsim başta, fiil unsuru sonda bulunur. Unsurların biri veya hepsi, kendi sözlük anlamları dışında kullanılır. Bunların bir kısmı deyimleşmiştir. Örnek: *para ye-, boş*

²² Karahan, a.g.e., s. 36.

²³ Karahan, a.g.e., s. 36.

²⁴ Karahan, a.g.e., s. 39.

ver-, baş kaldır-, yol ver-, şehit düş- kan kustur-, türkü tuttur-, el koy- ...vb. Bu birleşik fiillerin isim unsuru, isim çekim eklerini alabilir. Örnek: *kendini kaybet-, hoşuna git- deliye dön-, dile düş-, göze çarp- göze gir-, küplere bin-, canı sıkıl-.*²⁵

Yukarıda aktardığımızı göre L. Karahan, “*Türkçede Sözdizimi*” adlı kitabında bu konu “Birleşik Fiiller” terimi altında verilip, üç bölümde tasnif ediyor.

L. Karahan, anlamca kaynaşmış *kol gez-, gönül ver-, hoşuna git-, deliye dön-* gibi birleşik fiilleri de tasvir fiilleri altında verir. Bu yapıdaki fiilleri tasvir fiilleri altında vermek uygun değildir. Bunun yanında Karahan’ın “Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller” başlığı altında verdiği örnekler deyimleşmiş şekillerdir. Bu noktada karşımıza şöyle bir soru çıkıyor. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ile deyimleşmiş birleşik fiilleri nasıl ayıracağız. Bu konuda belirli ölçütler var mıdır? İncelediğimiz dil bilgisi kitaplarında ve deyim sözlüklerinde bu konuda aydınlatıcı bilgilerin bulunmadığını gördük.

A. Von Gabain, asıl fiil+yardımcı fiil yapısını ele aldığı “*Türkçede Fiil Birleşmeleri*” adlı makalesinde bu yapıyı üçe ayırmaktadır. Gabain’e göre birinci grupta esas fiil bir yardımcı fiil ile kullanılır. *Yazar idim, yazmamış ol-* vb. İkinci grup bir esas fiil ile ona eklenen tasvir (deskriptif) fiilinden oluşur. Tasvir fiilinin görevi; fiil birleşmeleri esnasında kendi anlamını tamamen kaybederek esas fiilin kılınış çeşidini göstermektir. Gabain, Türkçede tasvir fiillerini “*dur-, gel-, git-, var-, kal-, düş-, ko-, tut-, ver-, yaz-*” olarak verir.

Örnek: *Kılı turdunuz, öte geçer, tun geldi, dura kal-, sora verdiler vb.*

Üçüncü grup ise asıl fiil ve yardımcı fiil birleşmesi şeklinde olmakla beraber esas fiilden sonra gelen fiiller, tasvir fiillerinin tersine birleşme esnasında kendi anlamlarını tamamen muhafaza ederler. Gabain, bu grup için modal yardımcı fiil terimini tercih etmektedir.

Örnek: *saklayu bil-, isteyü git-, ah kör-, yuyunu başladı vb.*²⁶

Ferhad R. Zeynalov, “*Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi*” başlıklı makalesinde, çağdaş Türk dillerinde bulunan birleşik fiilleri içine alan sınıflandırması şu şekildedir.

²⁵ Karahan, a.g.e., s. 39.

²⁶ A. Von Gabain, *Türkçede Fiil Birleşmeleri*, TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, 1988, s. 16-27.

1. Hareketin başlamasını, devam etmesini ve yönünü bildiren birleşik eylemler.
2. Hareketin sürekliliğini, aniliğini, devamlılığını bildiren birleşik eylemler.
3. Hareketin sınırını, bitmesini bildiren birleşik eylemler.
4. Hareketin tekrarını ve genelleştirme anlayışını bildiren birleşik eylemler.²⁷

Zeynalov bu makalesinde birleşik fiilleri hareketi esas alarak değerlendirmiştir. Bu da onun Rus ekolüne bağlı olduğunu gösterir. Onun bu konudaki görüşleri şöyledir:

“Başka söz bölüklerinde olduğu gibi, analitik eylemlerin başka sözle herhangi iki sözün (içinde eylem olan) birleşmesi de birleşik eylem değildir. Bunlara rağmen ciddiyetle söyleyebiliriz ki, bütün Türk dillerinde iki ve daha çok sözün birleşmesi, birleşik eylemi tayin etmek için esas alınır:

Örnek: *yardım etmek, elde etmek, ileri gelmek, dışarı çıkmak* vb.²⁸

Zeynalov’un “birleşik fiilleri”in nasıl ayrılması gerektiği konusundaki görüşlerini, bu fiillerin oluşumu hakkında da bilgi verdiği için buraya aktarıyoruz.

“Bileşik eylemleri, analitik yolla oluşan çeşitli birleşmelerin içindekilerden ayırmak için birkaç ana prensibe dayanmak gerekiyor. Evvela bileşik eylemlerden her kısmın ayrı ayrı müstakil anlamı olmalı. Her iki taraf eylem olarak karışmalı ve tek bir mefhum oluşturmali. Böyle olduğunda, çeşitli terkibi eylemler, eylemli birleşmeler, tasviri eylem şekilleri bu gruba dahil olamaz. Aynı zamanda bu sabit olmayan kelime eylem birleşmesiyle beraber; iş, durum ve hareket bildiren eylemler tek cins karşılık olan pek çok sabit kelime (eylem) birleşmeleri de birleşik eylem grubundan dışarı kalmış olur.²⁹

Zeynalov, aynı makalesinde birleşik fiiller konusunda şu görüşe varır. “Analitik yolla yapılan bütün eylem şekillerini, birleşik eylem saymak mümkün değildir.³⁰

Ona göre birleşik fiiller, her iki kısmının da fiil olması yönünden diğer fiil birleşmelerinden ayrılmaktadır.³¹

²⁷ F. R. Zeynalov, Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 24-25, İstanbul, 1986, s. 466-467.

²⁸ Zeynalov, a.g.e., s. 458.

²⁹ Zeynalov, a.g.e., s. 460.

³⁰ Zeynalov, a.g.e., s. 464.

Makalenin diğerk kısımlarında “...bütün eylem+eylem birleşmeleriyle de birleşik eylem oluşturmuyor.” denildikten sonra bu konuda açıklamalara girilmekte ve bu sebeple dikkate alınıp “şartlı Türk dillerinin birleşik eylemlerinde bahsetmek mümkündür” denilmektedir.³²

Zeynalov da Gabain gibi birleşik fiil yapılarının sadece fiilden oluşması gerektiğini savunur. Birleşik fiil yapılarında esas fiilin zarf-fiil ekini almış olması gerektiğini, yardımcı fiilin ise gerçek anlamını kaybetmiş veya etkisinin hissedildiği fiillerden oluşması gerektiğini söyler. Bu sebeple birleşik fiilleri, dört gruba ayırır:

1. Hareketin başlamasını, devam etmesini ve yönünü bildiren eylemler:
(*git-*, *gel-*, *çık-*);
2. Hareketin sürekliliğini, aniliğini bildiren birleşik eylemler:
(*ver-*);
3. Hareketin bittiğini, sona erdiğini ve sınırını bildiren birleşik eylemler:
(*dur-*, *kal-*);
4. Hareketin şiddetini ve ortaklığını bildiren birleşik eylemler:
(*sararıp sol-*, *yiyip iç-*) olmak üzere dört grupta inceler.³³

Zeynalov, fiil birleşmeleriyle birleşik fiilin aynı şey olmadığını vurgulayarak birleşik fiillerin öncelikle her iki unsuru da bağımsız fiilden oluşan ve birleştikten sonra tek bir sözlüksel birime çevrilmesi bakımından fiil birleşmelerinden ayrıldığını söylemektedir. Ardından “Bileşik fiiller yapıbilimin, fiil birleşmeleri ise cümlebilimin inceleme konusudur.” diyerek görüşünü netleştirir.

J. Deny, iki kelimedenden oluşan fiilleri, karmaşık fiiller ve mürekkep fiiller şeklinde iki bölümde inceler. Mürekkep fiiller, bir isimle onun ardından gelen bir fiilden teşkil edilir. Karmaşık fiiller ise; ikincisi yardımcı fiil olarak kullanılan iki fiilli bir küme suretindeki fiillerdir. Deny, karmaşık fiilleri:

- a. *ol-* yardımcı fiili ile yapılan karmaşık fiiller (*yazmış ol-*, *sevmiş ol-*, *sevecek ol-*, *yer ol-*, *unutmuş ol-*, *kalkamaz ol-* vb.)

³¹ Zeynalov, a.g.e., s. 464.

³² Zeynalov, a.g.e., s. 464.

³³ F. R. Zeynalov, (Türkiye Türkçesi: Yusuf Gedikli), Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi, 1. baskı, İstanbul, Kasım 1993, s. 253–260.

b. *-(y)e* veya *-(y)i'*li ulak üzerine kurulmuş karmaşık fiiller (*seve bil-*, *yazıver-*, *düşse yaz-*) şeklinde ikiye ayırır. Deny'e göre bu gruptaki fiiller tasvir fiilleridir.³⁴

Zeynep Korkmaz, birleşik fiilleri şu şekilde tanımlamaktadır: Birleştirme yolu ile yapılan fiillere birleşik fiil denir. Birleşik fiiller; bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir.³⁵

Korkmaz, Ercilasun ve Hacıeminoğlu birleşik fiilleri tarif ederken bu fiillerin tek bir kavrama karşılık geldikleri noktasında ortak görüş sahibidirler.

Korkmaz birleşik fiilleri, taşıdıkları birbirinden farklı yapı, işlev ve anlam özelliklerine göre kendi içlerinde ikiye ayırır. Bunlar:

1. Esas anlamını korumuş veya esas anlamını korumakla birlikte birtakım işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiiller

2. Esas anlamını kaybederek (anlam kaymasına uğramış) deyimleşmiş olan birleşik fiiller.³⁶

Korkmaz, esas anlamını korumuş veya işlev incelikleri kazanmış birleşik fiilleri, "Bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleri" olarak adlandırır ve dörde ayırır:

Birinci grupta, bir ad ya da bir sıfat ile *et-*, *ol-* yardımcı fiillerinin veya esas fiil olma dışında yardımcı fiil olarak da kullanılan *bul-*, *bulun-*, *buyur-*, *eyle-*, *kıl-*, *yap-* gibi fiillerin birleştirilmesi yoluyla kurulan birleşik fiilleri ele alır.

Korkmaz'ın 'Karmaşık fiil' diye adlandırdığı bu ikinci grupta, sıfat-fiillerin *ol-* yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşan birleşik fiilleri ele alır. Bunları öncelik, alışkanlık ve niyet fiilleri olarak üçe ayırır. (*bitmiş ol-*, *gidilmez ol-*, *gidesi ol-* vb.)

Üçüncü grupta tasvir fiillerini, iki fiilin birleşmesinden oluşan birleşik fiilleri ele alır. Burada birinci fiil bir zarf-fiil kuruluşundadır. Buna, esas fiilin anlamını tasvir eden ve ona yeni bir anlam özelliği katan yardımcı fiil eklenir. Bu türlü birleşik fiiller tasvir edici yardımcı fiil olarak kullanılan *bil-*, *ver-*, *dur-*, *yaz-*, *gel-*, *gör-*, *kal-* fiilleri ile karşılanır (*eğlenebil-*, *taşıver-*, *çıkagel-*, *düşeyaz-* vb.).

³⁴ Deny, a.g.e., s. 465-475.

³⁵ Korkmaz, a.g.e., s. 791.

³⁶ Korkmaz, a.g.e., s. 791.

Dördüncü grupta da iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelmesiyle oluşan birleşik yapıları ele alır. Bu durumda esas fiil genellikle -(y)Ip zarf-fiil yapısındadır. (*alıp ver-*, *döküp saç-*, *yürüyüp git vb.*)³⁷

Korkmaz, anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş olan birleşik fiilleri ise kendi içinde; tek, iki ve üç ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller şeklinde incelemiştir.³⁸

1.2.TERİMLER:

Gramer kitaplarındaki birleşik fiillerle ilgili görüşleri ve değerlendirmeleri verdikten sonra, biraz da dil bilgisi terimleri sözlüklerinde bu kavramların nasıl adlandırıldığı üzerinde durulmuştur.

V. Hatiboğlu “*Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*”nde birleşik fiiller terimi için “birleşik eylem”, tasvir fiilleri terimi için ise “ulaçlı birleşik eylem” terimlerini kullanır. Hatiboğlu tasvir fiillerini: Tezlik, yeterlik, sürerlik, yakınlık diye dört gruba ayırmıştır.³⁹

A. Topaloğlu’nun “*Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*”nde birleşik fiiller için “birleşik fiil”, tasvir fiilleri için ise “tasvir fiilleri” terimlerini kullanmıştır. A. Topaloğlu, tasvir fiillerini: Sürerlik, tezlik, yaklaşma ve yeterlik olmak üzere dört gruba ayırmıştır.⁴⁰

Z. Korkmaz’ın “*Gramer Terimleri Sözlüğü*”nde aynı kavramlar “birleşik fiil” ve “tasvir fiili” terimleriyle verilmiştir. Tasvir fiilleri *bil-* yeterlik, *dur-* süreklilik, *ver-* tezlik, *yaz-* yaklaşma olarak dörde ayrılmıştır.⁴¹

Yukarıda görüldüğü gibi, bu tür farklı adlandırmalar bir kargaşa yaratmakta, eğitim ve öğretimde güçlükler sebeptir.

³⁷ Korkmaz, a.g.e., s. 150-153.

³⁸ Korkmaz, a.g.e., s. 837-857.

³⁹ V. Hatiboğlu, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1982, s. 20, s. 845.

⁴⁰ A. Topaloğlu, Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken Neşriyat Yay., İstanbul, 1998, s. 42-43, s. 140-141.

⁴¹ Z. Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992, s. 27, s. 146.

Bir kelime grubu olarak genellikle bağımsız, bazen de bir deyim içinde yer alan birleşik fiillerin ne olduğu hakkında pek çok tanım yapılmış ve sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Bu tanımlardan biri Banguoğlu'na aittir.

Banguoğlu birleşik fiili oluşturan her ögeyi adlandırmaya çalışmıştır. Banguoğlu, “*Ana Hatları ile Türk Grameri*” adlı kitabında birleşik kelimeleri (“Mudil fiiller”) oluşturan kelimelerin birincisini “partisipler”, ikinci kelimeyi ise “birleşik fiiller” olarak adlandırmıştır. Tasvir fiillerini oluşturan kelimelerin birincisine “gerundif”, ikincisine ise “hususî yardımcı fiiller” demiştir.⁴²

Ergin'in “*Türk Dil Bilgisi*” adlı kitabında birleşik fiilleri oluşturan kelimeleri, görev bakımından değerlendirilip adlandırmaz. Sadece, birinci kelimeye “isim veya fiil unsuru”, ikincisine ise “yardımcı fiil” demiştir.⁴³

Bilgegil, “*Türkçe Dilbilgisi*” adlı çalışmasında birleşik fiilleri görev bakımından değerlendirirken birinci kelimeyi adlandırmaz, ikincisine ise yardımcı fiil adını verir.⁴⁴

Hatiboğlu'nun “*Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*”nde birleşik fiilleri oluşturan fiillere ad verilmemiştir.⁴⁵

Topaloğlu'nun “*Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*”nde de birleşik fiilleri oluşturan ögeler görev bakımından değerlendirilip adlandırılmamıştır.⁴⁶

Karahan “*Türkçe'de Söz Dizimi-Cümle Tahlilleri*” adlı kitabında birleşik fiilleri oluşturan kelimeleri, görev bakımından değerlendirir, birleşik fiilleri oluşturan kelimelerin birincisine “isim unsuru”, ikincisine de “yardımcı fiil” olarak isimlendirir, tasvir fiillerini oluşturan fiillerin birincisine “fiil unsuru”, ikincisine ise “yardımcı fiil” der.⁴⁷

Korkmaz'ın “*Grammer Terimleri Sözlüğü*”nde birleşik fiilin tanımı yapılmış, birleşik fiili oluşturan kelimeler görev bakımından değerlendirilip adlandırılmamıştır.⁴⁸

⁴² Banguoğlu, a.g.e., s. 311.

⁴³ Ergin, a.g.e., s. 344-348.

⁴⁴ Bilgegil, a.g.e., s. 280-282.

⁴⁵ Hatiboğlu, a.g.e., s. 20, s. 80.

⁴⁶ Topaloğlu, a.g.e., s. 42-43, s. 104-141.

⁴⁷ Karahan, a.g.e., s. 30-34.

⁴⁸ Korkmaz, a.g.e., s. 40-44.

Ediskun, “*Türk Dilbilgisi*” adlı kitabında birleşik fiilleri oluşturan fiilleri değerlendirip adlandırmamıştır. O, sadece tasvir fiillerini oluşturan fiillerin birincisine “asıl fiil”, ikincisine ise “tasvir fiilleri” adını vermiştir.⁴⁹

H. Baylıyev, “*Türkmen Dilinde Goşma İşlikler*” (Türkmen Dilinde Birleşik Fiil) adlı eserinde birleşik fiili şöyle tanımlanmaktadır: Birkaç fiilin veya bir fiil ile beraber gelen birkaç sözün birikmesi yoluyla yapılan fiillere goşma işlik (birleşik fiil) denir. Goşma işliğin (birleşik fiilin) birinci kelimesine “esas söz” (esas söz, kelime), ikincisine ise “kömekçi işlik” (yardımcı fiil) denir.⁵⁰

Birleşik fiillerin tanımı ve tespitinde dilciler tam bir görüş birliğine varamamıştır.

Bize göre; bir isimle bir fiil birleştiğinde, fiil gerçek anlamını koruyorsa bu birleşik fiil değildir. Yani bir isimle bir fiil birleştiğinde birleşik yeni bir mana kazanıyorsa, mecazi mana kazanıyorsa bu yapı birleşik fiildir. Birleşik fiiller, bir isimle bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin ya da isim soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir.

Buraya kadar olan bölümde Türkiye Türkçesinde birleşik fiiller üzerine yapılmış bazı çalışmaları özetledik. Çalışmamızda genel olarak Türkmen Türkçesindeki birleşik fiillerin tespit ve tasnifi konusunda Baylıyev’in sınıflandırmasını ve Türkiye Türkçesindeki birleşik fiiller üzerine en ayrıntılı tasnif olduğu için Zeynep Korkmaz’ın tasnifini esas aldık.

⁴⁹ Ediskun, a.g.e., s. 228.

⁵⁰ H. Baylıyev, *Hezirki Zaman Türkmen Dilinde Goşma İşlikler*, Aşgabat, 1981, s. 313

1.3. TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK FİLLER:

Türkmen Türkçesinde genel olarak birleşik fiiller için *goşma işlikler* terimi kullanılır. Bunun yanında Ata Annanurov birleşik fiiller için *parçalı fiiller*; tasvir fiilleri için *analitik işlikler* terimini, H. Baylıyev ise tasvir fiilleri için *goşma işlik* terimini kullanır.

Türkmen Türkçesinde birleşik fiiller iki kelimededen oluşur. Bu kelimelerden ilki fiil ya da isim olabilir. Birleşik fiili oluşturan ilk kelimeye *esası söz* “esas söz”, ikinci kelimeye yani yardımcı fiile *kömekçi işlik* “yardımcı fiil” denir. Birleşik fiiller Türkmen Türkçesinde iki şekilde kurulur. İsim + yardımcı fiil ve fiil + yardımcı fiil şeklinde. İncelediğimiz Türkmen Türkçesi gramerlerinde birleşik fiilin iki kelimededen oluştuğunun belirtilmesi, anlamca kaynaşmış, deyimleşmiş yapıları birleşik fiil tasnifinin dışında bırakır.

Türkmen Türkçesinde yardımcı fiil olarak *tutmak, gelmek, çekmek, bolmak, etmek* vb. kullanılır: *baş tutmak, karara gelmek, namortca bolnak, vasp etmek...*

İsim + fiil şeklinde kurulan birleşiklerde ilk unsur isim ya da sıfat olabilir. Yapım ve çekim eki alabilir. İlk unsur sıfat olup yapım eki alabilir: *zarplı çıkmak, yıkgın etmek...* İlk unsur isim olabilir: *köleğe salmak, toy tutmak, layık bolmak, nesihat yörmek...*

H. Baylıyev, “*Hezirki Zaman Türkmen Dilinde Goşma İşlikler*”⁵¹ (Çağdaş Türkmence’de Birleşik Fiiller) adlı çalışmasında Türkmen Türkçesindeki birleşik fiiller konusunu ele alıp incelemiştir. Baylıyev birleşik fiilleri, günümüz Türkmen Türkçesinin metinlerini ele alarak “İlk kelimesi fiil olmayan birleşik fiiller” ve “İlk kelimesi fiil olan birleşik fiiller” diye iki gruba ayırır ve her bir grubu da ayrı bir başlık altında inceler.⁵²

Baylıyev, tasvir birleşik fiillerin işlevini şöyle açıklar: İlk kelimesi fiil olan birleşik fiiller, karışık bir hareketin tek bir fiille anlatılması mümkün olmadığı zaman bu karışık hareketi göstermek için kullanılır.⁵³

Baylıyev, bu çalışmasında birleşik fiillere Orhon Yazılı Abidelerinde de (VIII. yüzyıl) rastlandığını, zamanla Türkmen Türkçesinde yardımcı fiil sayısının

⁵¹ H. Baylıyev, *Hezirki Zaman Türkmen Dilinde Goşma İşlikler*, Aşgabat, 1981, s. 313.

⁵² Baylıyev, a.g.e., s. 314.

⁵³ Baylıyev, a.g.e., s. 313

çoğaldığını, yardımcı fiil çeşidinin değişik olması şartıyla tüm Türk lehçelerinde mevcut olduğunu belirtmektedir.⁵⁴

Baylıyev; *et-, kıl-, eyle-, bol-* yardımcı fiillerinin Türkmen Türkçesinde eskiden beri birleşik fiilleri oluşturmakta kullanıldığını, ilk başta bu fiillerin Arapça ve Farsça kökenli kelimelere, Sovyet döneminde ise Rusça'dan Türkmen Türkçesine'ne geçmiş kelimelere getirilmeye başlandığını dile getirir.

Baylıyev, ilk kelimesi fiil olmayan gruba *et-, eyle-, kıl-, bol-* yardımcı fiilleri dışında *gör-, ber-* fiillerini de dahil etmektedir. Baylıyev, *tutmak* (haber tutmak), *salmak* (nazar salmak), *çıkmaq* (üstün çıkmak), *çekmek* (can çekmek), *galmak* (hayran galmak), *atmak* (gep atmak), *almak* (garşı almak), *satmak* (cömertlik satmak) fiillerini ise yardımcı fiil olarak Türkmen Türkçesinde henüz tam olarak yerleşmemiş fiiller olarak göstermektedir.⁵⁵

Baylıyev, ilk kelimesi fiil olan birleşik fiiller grubunu “hareketin meydana gelme sürecini ve neticesini gösteren birleşik fiiller”, “karmaşık şimdiki zaman anlatan birleşik fiiller” ve “modallık gösteren birleşik fiiller” diye üç ana gruba ayırmaktadır.⁵⁶

1.Hareketin Meydana Gelme Sürecini ve Neticesini Gösteren Yardımcı Fiiller:

Baylıyev, bu ana grubu aşağıdaki alt gruplara bölmektedir:⁵⁷

a. Hareketin başlangıcını gösterenler:

Baylıyev, bu grupta kullanılan yardımcı fiiller olarak *başla-, uğra-, dur-, otur-* fiillerini vermektedir. Zarf- fiil eki almış esas fiile *başlamak, uğramak, durmak, oturmak* yardımcı fiilleri getirilerek yapılır.

-p başla- :

Goca öz yanında oturaniñ yumruk yalı çağadığını unudıp, dünyäden zeyrenip başladı. (s.23)

⁵⁴ Baylıyev, a.g.e., s. 314.

⁵⁵ Baylıyev, a.g.e., s. 319.

⁵⁶ Baylıyev, a.g.e., s. 319.

⁵⁷ Baylıyev, a.g.e., s. 319.

“Yaşlı adam, yanında oturanın yumruk kadar bir çocuk olduğunu unutup, dünyadan şikayet etmeye başladı.”

-p dur- :

Anna Aleksandrovna, men hâzir Moskva uçmakçı bolup durun. (s.453)

“Anna Aleksandrovna, ben şimdi Moskova’ya uçmak üzereyim.”

-p otur- :

Şonuñ üçin ol söveşiñ haysı tayına goşulcağını bilmän, nalacı öyde bukulup oturdu. (s.117)

“Bundan dolayı o savaşın haysiyetine bağlanacağını bilmeden, üzgünce evde bükülüp oturdu.”

b. Hareketin devamlılığını gösterenler:

Baylıyev, bu grupta kullanılan yardımcı fiiller olarak *yör-, otur-, dur-, gel-* fiillerini vermektedir. Bu birleşik fiiller, hareketin bir süredir devam ettiğini ya da devam edeceğini gösterir. Bu yardımcı fiillerin birleşige kattığı anlamlara gelince; *yörmek*, hareketli devamlılığı; *oturmak*, hareketsiz devamlılığı; *durmak*, hareketin devam etmesinin yansıra işin devamlı olarak geçmişten beri süregeldiğini; *gelmek*, bir yerden başka bir yere hareketi ifade eder.

-p otr- :

Şol “Neşeli,umarlı” dağlarıñ äteğinde bir yerde ullakan oba yayrap oturdu. (s.5)

“Şu “Neşeli, keyifli” dağların eteğinde bir yerde büyük bir köy uzanıyordu.”

-p yör- :

Volostnoybolsa öñi bilen Atabayevi tutmalı dilip, äyyäm gıgırıp yördi. (s.105)

“Muhtar ise Atabayevi’i tutmalı diyerek, çok sırıtiyordu.”

-p dur- :

Bağ älbette, gözeldi, dürlü iymişli ağaçlarda dürlü miveler sallanııp durdı. (s.317)

“Bağ elbette güzeldi, türlü yemişler ağaçlarda türlü meyveler sallanııp duruyordu.”

c. Hareketin sürecini, artışını ve yönünü gösteren birleşik fiiller: Bu yapıdaki birleşik fiiller hareketin bitmeye yaklaştığını fakat; bitmediğini, bununla birlikte hareketin yönünü gösterir.⁵⁸

Baylıyev, bu grupta kullanılan yardımcı fiiller olarak *gel-*, *bar-* ve *git-* fiillerini vermektedir.

-p gel- :

Ugrubir zık-zığını alıp gel! (s.52)

“Gidiver, tasını tarağını alıp gel.”

- p bar- :

Olar üç atlı bolup baryardılar. (s.65)

“Onlar üç atla gidiyorlardı.”

-p git- :

Çakan göz obanı terk ädip kaçıp gitmedik bolsa, onı, belki diriliğine başak gömen tapıladı... (s.54)

“Mavi göz, köyünü terk ederek kaçıp gitmediyse onu belki diri diri başaşağı gömen bile bulunurdu.”

d. Hareketin tezliğini ve devamlılığını gösteren birleşik fiiller:

Baylıyev, bu grupta kullanılan yardımcı fiil olarak *ber-* fiilini vermektedir.

⁵⁸ Baylıyev, a.g.e., s. 325.

ber- :

-Dat, azar bermäyerin! (s.237)

“-Hayır, azarlamayın.”

İmla bakımından bu yardımcı fiilin yazımı Türkiye Türkçesiyle benzerlik arz eder. Esas fiil ünsüz ile bitiyorsa “-ı”, “-i” ünlüsü eklenir; ünlü ile bitiyorsa, son ünlü uzun okunur. Eğer asıl fiil “-e” sesi ile bitiyorsa *ber-* yardımcı fiili getirildiğinde “-e” sesi “-a” sesine dönüşür ve uzun okunur.⁵⁹

e. Hareketin bittiğini gösteren yardımcı fiiller:

Baylıyev, bu grubu oluşturan yardımcı fiiller olarak *bol-*, *gutar-*, *goyber-*, *git-*, *çık-*, *gal-*, *geç-* fiillerini vermektedir. Bu yapıdaki birleşik fiiller, hareketin ya da işin sona erdiğini ifade eder. Bunlardan bir kısmı hareketin birdenbire meydana geldiğini ve hareketin kısa sürede sona erdiğini, bir kısmı da hareketin bir iki defa tekrarlandıktan sonra sona erdiğini anlatır.

-p bol- :

Buralara gep hem düşündirip bolanok. (s.168)

“Buralarda konuşarak insanları düşündüremezsin.”

-p goyber- :

Birdenkä yene ağzına yapışıp, düzedip goyberdi. (s.22)

“Aniden tekrar onun ağzına yapışıp düzeltilip bıraktı.”

-p git- :

Äysem-de bolsa umumı hereket dayanmayanı üçin iki yıl aradan äyyäm ötüp gidipdi. (s.58)

“İyi olsa da isyan genel olarak bitmemiş, aradan iki yıl geçip gitmişti.”

-p çık- :

Günäsiniñ bağışlanmağını hayış äden Cüneyt han hiç kime bil bağlaman, Garağuma gaçıp çıkıpdi. (s.381)

“Günahının bağışlanmasını isteyen Cüneyt Han hiç kimsye bel bağlamadan, Garagum’a kaçıp gitti.”

⁵⁹ S. Şahin, Türkmen Türkçesinde Tasviri Fiiller Üzerine Örnekli Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008. s. 18.

-p gal- :

Oyun aytımı boşap, göçen yurt yalı çancarıp galdı.(s.8)

“Oyun alanı boşalıp, göç eden yurt gibi toza bulandı.”

-p geç- :

Bir günüň içinde Gayğısızñ başından gör nähili vakalar gelip geçdi.(s.102)

“Bak, bir gün içinde Gayğısız’ın başından nasıl olaylar gelip geçti.”

2. Karmaşık Şimdiki Zaman Anlatan Tasvir Fiilleri:

Türkmen Türkçesi gramerlerinde şimdiki zaman, belirgin (konkret) şimdiki zaman ve umumi şimdiki zaman olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Umumi şimdiki zaman Türkmen Türkçesinin edebi dilinde *yar-*, *yär-* ekleriyle kurulmakta ve mana itibarıyla bir hareketin, bir işin söylendiği zamanda yapılıyor olduğunu, henüz bitmediğini ifade etmektedir. Belirgin (konkret) şimdiki zaman ise Türkiye Türkçesindeki kavramları da içine alabilen bir ifade tarzıdır. Bir işin o nesneye has bir hareket olduğunu, tabii bir özellik gösteren bir hareket olduğunu veya âdet olduğu üzere tekrarlandığını ifade eder. Mesala, “*Avtobus şu yerde durya:r.*” , “*Aman şu yerde oturyar.*” denildiğinde işin söylendiği sırada yapıldığı anlatılır ve zaman “umumi şimdiki zaman” olarak adlandırılır. Fakat aynı cümleler “*Avtobus şu yerde du:r.*”, “*Cuma şu yerde yatı:r.*” şeklinde ifade edildiğinde o hareketin genel olarak, âdet üzere yapıldığını gösterir ve zaman “belirgin şimdiki zaman” olarak adlandırılır. *du:r* ve *yatı:r* yapıları Türkmen Türkçesinde hâlihazırda uzun ünlülü olarak kullanılmaktadır.⁶⁰

Türkmen Türkçesinde şimdiki zaman eki *yar-*, *yör-*’dür. Bu ekler eklendiği fiile süreklilik anlamı katmaz. *Bak-yar-ın* (bakıyorum) görüldüğü gibi birleşik zamanlı bir fiil değildir, basit çekimli bir fiildir. Süreklilik ifade eden tasvir fiili değildir. *Bakap yör* (bakıyor), *gaynap dur* (kaynıyor), *su akıp yatır* (su akıyor) örnekleri ise şimdiki zaman ifadesi yanında süreklilik ifade etmektedir.⁶¹

⁶⁰ Melek Erdem, Türkmen Türkçesi Ağzlarında Olumlu Şimdiki Zaman Kullanımı, Sayı: 14, s. 57.

⁶¹ Şahin, a.g.e., s. 19.

Baylıyev, bu ana grupta kullanılan yardımcı fiiller olarak; *yör-*, *dur-*, *otur-*, *yat-* fiillerini vermektedir.⁶²

-p yör- :

Volostnoybolsa öñi bilen Atabayevi tutmalı dilip, äyyäm gıgırıp yördi.
(s.105)

“Muhtar ise Atabayevi’i tutmalı diyerek, çok sırıtyordu.”

-p dur- :

Anna Aleksandrovna, men häzir Moskva uçmaqçı bolup durun. (s.453)

“Anna Aleksandrovna, ben şimdi Moskova’ya uçmak üzereyim.”

-p otur- :

Gözünü süzüp otursan, men-ä asıl irkiläydinmikeñ öytdüm.(s.210)

“İnsanları süzerek otururken, aslında ben bu durumdan irkildim.”

3. Modallık Gösteren Tasvir Fiilleri:

Baylıyev, bu ana grubu da dört alt gruba ayırmaktadır.⁶³

a. Hareketin meydana gelmesinin mümkün olup olmadığını gösterenler:

Baylıyev, bu grupta kullanılan yardımcı fiil olarak *bol-* ve *bil-* yardımcı fiillerini vermiştir.

-p bol- :

-Yoğsam seni saklap bolcak gumanı barmı näme?(s.48)

“Yoksa onun seni saklayabilecek gücü var mı?”

-p bil- :

Muhammetgulu gövnüne gelenini içinde gizläp bilmän, derrev şapladyan yiğitler hilindendi.(s.49)

“Muhammetgulu gönlünden geçeni içinde tutamayıp hemen söyleyiveren yiğitlerdendi.”

⁶² Baylıyev, a.g.e., s. 331.

⁶³ Baylıyev, a.g.e., s. 333.

b. Hareketin deneme yoluyla gerçekleştiğini gösterenler:

Baylyev, bu grupta kullanılan yardımcı fiil olarak sadece *gör-* fiilini vermektedir.

c. Güven duymamayı anlatan tasvir fiilleri:

Baylyev, bu grupta kullanılan yardımcı fiil olarak *bol-* ve *yör-* fiillerini vermektedir

Bu tür birleşik fiiller, güvenmezliği, bilmezlikten gelmeyi, bir işi basit görmeyi anlatmak için kullanılır. Bu tür birleşik fiiller “*bolmak*” yardımcı fiili ile yapılıdır. Bir işi gönülsüzce yapmayı, işin vakit geçirmek için yapıldığını anlatır.⁶⁴

-p bol- :

Ay, barıbir, saña zat düşürüp bolası yok- la!(s.262)

“Hey! Bunun sana bir şey düşündüreceği yok ya!”

d. Niyet gösteren tasvir fiilleri:

Baylyev, bu grupta ilk ögenin sonuna *-cak, -cek* ekleri, yardımcı fiil olarak ise *bol-* fiilini verir.

Tezin inceleme kısmında göreceğimiz gibi Korkmaz’ın karmaşık fiiller başlığı altında incelediği (fiil + sıfat-fiil eki + yardımcı fiil) birleşik fiil yapısı Baylyev’in niyet gösteren tasvir fiilleri ile benzerlik gösterir.

-cek bol :

...Sovet düşmanınıñ birini basmağa-da güycüm yetmecek bolsa men-ä ondan bilmedim ayt. (s.226)

“Halk düşmanlarından birini yakalamaya gücüm yetmeyecekse, o zaman ben, ne işe yarıyorum ki.”

H. Baylyev’in Türkmen Türkçesinde birleşik fiiller için yaptığı çalışmada Türkiye Türkçesinde bulunmayan yardımcı fiiller de vardır. H. Baylyev’in birleşik fiilleri tasnif ediş tarzı da bizim gramerlerimizden oldukça farklıdır. H. Baylyev

⁶⁴ Baylyev, a.g.e., s. 335.

büyük ihtimalle Rus gramercilerinden etkilenecek tasvir fiilleri için böyle bir sınıflandırma yapmıştır.

Oskar Hanser “*Türkmençe Elkitabı*” adlı eserinde birleşik fiilleri “Birleşik Eylemler” başlığı altında inceler. “Eylemin Eylemle Birleşmesi” (Ad-eylem ve Ulaçlar) başlığı altında birleşik fiilleri 11 gruba ayırır. Hanser’in tasvir fiilleri için yaptığı tasnif, Baylyev’in tasvir fiilleri için yaptığı tasnife çok benzer.

1. Başlangıç ifade eden eylemler: *başlamak, uğramak, durmak, oturmak.*

(*çäynek gaynamağa vaşladı*) “çaydanlık kaynamaya başladı.”

(*adat ediv uğromok*) “alışmaya başlamak”

2. Süreklilik ifade eden eylemler: (*gelmek, yörmek, durmak, oturmak*)

(*yazışık gelmek*) “yazmaya devam etmek”

(*barlap durmak*) “kontrol etmek”

3. Hareketin sürecini ve yönünü gösteren eylemler: (*gitmek, barmak,*

almak, bermek, girmek, çıkmak, gelmek)

(*uçuk gelmek*) “uçup gelmek”

(*gaytarıp bermek*) “geri vermek”

4. Tezlik bildiren eylemler: (*vermek*)

(*iyver*) “yiyiver!”

(*gidiver*) “gidiver!”

5. Hareketin bittiğini gösteren eylemler: (*bolmak, gutarmak, goybermek, goymak, geçmek, galmak, çıkmak*)

(*Annağulı çayını içip bolı*) “Annagulı çayını içti.”

(*Ol virden aydık goyverdi*) “Aniden söyledi.”

6. Ayrı zaman dilimini gösteren eylemler: (*yörmek, durmak*)

(*Ol menden utonup yör*) “O, şimdi benden utanıyor.”

(*Ol menden utonup dur*) “O, geçmişte olan kimi şeylerden dolayı benden utanırdı.”

7. Olabilirlik ya da olamamazlık gösteren eylemler: (*bolmak, bolmaz*)

(*Aravanı bu yollan sürmök bolmaz*) “Arabanı bu yoldan süremezsin.”

(*Bu köprüdön geçip bolormı?*) “Bu köprüden geçilebilir mi?”

8. İktidarlık çatısını kuran eylemler: (bilmek)

(*otırı bilmek*) “oturabilmek”

9. Bir işi yapmaya çalışmayı gösteren eylem: (görmek)

(*otırık görmök*) “oturmaya çalışmak”

10. (bolmak) ile birleşerek “sitem ve kızgınlık” anlamı verir.

(*sen milmedik bolon molorsın...*) “Senin bunu bilmemen mümkün mü?”

11. Niyet bildiren eylem: (-cak, -cek+bolmak)

(*alcak bolyaris*) “almaya niyetlenmek”⁶⁵

Diğer Türkmen dilcisi A. Annanurov ise “*Türkmen Dilinin Yazuv Yadıgerliklerinde Sostavlı İşlikler*” (Türkmen Türkçesinin Yazılı Abidelerinde Parçalı Fiiller) adlı kitabında, Sovyet Türkolojisinde birleşik fiiller konusunu ele alarak değerlendiren araştırmacıların konuyla ilgili fikirlerini ortaya koymaktadır.⁶⁶

Annanurov, bu kitabında parçalı (birleşik) fiiller meselesinin Türkolojide henüz çözüme kavuşmamış bir mesele olduğunun altını çizerek bu konuda çalışmış araştırmacıların dil bilgisi kitaplarında konuyu ele alışlarını incelemektedir.⁶⁷

Annanurov, yaptığı değerlendirmeler ve incelemeler sonucu parçalı fiilleri diğer fiillerden, fiil birleşmelerinden ve deyimlerden ayırt edebilmek için, esas olarak aşağıdaki on bir kriteri öne sürmektedir.⁶⁸

1. Parçalı fiiller Arap, Fars ve Türk kökenli isim, sıfat, zamir ve ses yansımaları kelimelerden olup *kıl-*, *et-*, *eyle-* ve *bol-* yardımcı fiilleri aracılığıyla kurulurlar.

2. Parçalı fiiller iki kelimedenden oluşurlar. Eğer üç ve dört parçadan ibaret ise, bunlar parçalı fiil değil söz birleşimi veya deyimdir.

3. Parçalı fiil öğeleri herhangi bir kelimedenden, örneğin nesne anlatan kelimelerden olamaz. Bu fiillerin isim ögesi belli bir kelimedenden yani soyut anlam taşıyan durum, hareket ve süreç anlatan kelimelerden olabilir. Biraz daha açmak gerekirse parçalı fiillerin birinci ögesi soyut anlam taşıyan ya da durum anlatan isim, sıfat, ses yansımaları kelime, isim-fiil, ya da diğer fiil türleri olabilir. Bu kural, bir

⁶⁵ H. Oskar, Türkmen Türkçesi El Kitabı, Çeviren: Zuhâl Kargı Ölmez, Mehmet Ölmez, İstanbul, 2003. s. 168-171.

⁶⁶ A. Annanurov, Türkmen Dilinin Yazuv Yadıgerliklerinde Sostavlı İşlikler, Aşgabat, İlim, 1984, s. 41

⁶⁷ Annanurov, a.g.e., s. 42.

⁶⁸ Annanurov, a.g.e., s. 42.

başka dilden geçen kelimeler için de geçerlidir. Ama fiil türlerinden elde edilen kelimeler isimleşmiş olacaktırlar.

Parçalı fiillerin ilk ögesi, *-lik/-lik;- çılık/-çilik* ekleri aracılığıyla isimleşen kelimelerden kurulabilir. (*Çiftçilik etmek, ahmaklık etmek*). *Var, yok* gibi kelimelerden de parçalı fiiller oluşturulabilir. (*var ol, yok et...vb.*)

4. Parçalı fiillerin ilk ögesi, esas anlamı üzerinde taşımaktadır. Bu ilk öge, sadece tek kelimededen oluşabilir, söz birleşiminden ibaret olamaz. Bu öge, devamlı ismin yalın hâlinde gelir, değişmez ve yardımcı fiil ile basit birleşme (bağlılık) yoluyla birleşir. Eğer ilk öge ismin hâl eklerinden birini taşıyorsa bu kelime, söz birleşiminin ya da deyiminin bir ögesidir.

5. Yardımcı fiil tek başına bir anlam ifade etmez ve cümlede bağımsız fiil olamaz. Yardımcı fiil cümlede değişen unsur olarak iş görür, parçalı fiilin gramer ilişkilerini gösterir. Yardımcı fiil kelime türetici bir unsurdur. Bu bakımdan kelime türetici eklerle görevdeştir. Yardımcı fiil ismi fiilleştirir, ona hareketlilik anlamı katar.

6. Böylece, parçalı fiil derece eklerini kabul edebilen, hâl eki almış isimleri ve isimleşmiş kelimeleri yönetebilen karmaşık bir fiildir. Parçalı fiiller esas fiiller gibi zaman, çekim ve diğer fiil şekillerini kabul edebilirler. Eğer tüm çekim örnekleri yok ise o zaman tam anlamıyla parçalı fiil değildir.

7. Normal konuşma dilinde ve nesirde parçalı fiil ögeleri birbirine çok sıkı bağlıdırlar. İki öge arasında başka bir kelime ya da cümle ögesi giremez. Fakat istisna olarak çeşitli dillerde ögelerin arasına *-da/-de, -mı/-mi* gibi eklerin ya da *-lar/-ler* çoğul ekinin girmesi mümkün sayılmaktadır. Şiirde bu kural bozulur, hatta ögelerin yeri bile değişebilir.

8. Parçalı fiiller tek mana ifade ederler. Esas anlam ilk öge üzerinde bulunsa bile yardımcı fiilin de anlama katkısı vardır. Yardımcı fiil, ismi fiilleştirerek belli bir derecede isme katkıda bulunmaktadır. Bundan dolayı bir kelime ya da bir öge olarak hizmet etmektedir.

9. Parçalı fiil ögeleri dolaylı anlam taşıyamazlar. İsim ögesi kendi öz manasında olur, yardımcı fiil yardımcı olma görevini yerine getirir.

10. Parçalı fiilin geçişli ve geçişsiz olması, isim ögesine belli bir derecede bağlı olmasına rağmen tamamen bağımlı değildir. Geçişlilik veya geçişsizlik parçalı fiillerin gerçek manasına bağlıdır.

11. Bir parçalı fiilden başka bir parçalı fiil yapılamaz.

Annanurov, parçalı fiillerin (birleşik fiil) iki kelimedenden oluştuğunu belirtir. Eğer üç ve dört parçadan ibaret ise, bunlar parçalı fiil değil söz birleşimi veya deyim olduğunu söyler. Annanurov, bu görüşüyle birleşik fiillerin iki parçadan oluştuğunu savunur, anlamca kaynaşmış, deyimleşmiş yapıları birleşik fiil olarak nitelendirmez. Annanurov birleşik fiil terimi yerine parçalı fiil terimini kullanır.

Annanurov'a göre parçalı fiiller tek mana ifade eder. Esas anlam ilk öge üzerinde bulunsa bile yardımcı fiilin de anlama katkısı vardır. Yardımcı fiil, ismi fiilleştirerek belli bir derecede isme katkıda bulunmaktadır. Bundan dolayı bir kelime ya da bir öge olarak hizmet etmektedir.

Annanurov diğer dilcilerden farklı olarak yardımcı fiilin de birleşige anlam katkısı yaptığını ifade eder. Yardımcı fiilin hem görev hem de anlam bakımından birleşigi tamamladığını belirtir.

Annanurov parçalı fiilleri (birleşik fiiller) dört ana gruba ayırır:

1. *Kılmak* fiili ile yapılanlar
2. *Etmek* fiili ile yapılanlar
3. *Eylemek* fiili ile yapılanlar
4. *Bolmak* fiili ile yapılanlar

Bu dört grubu birinci ögesi Türkçe kelimelerden oluşan parçalı fiiller, birinci ögesi Arapça kelimelerden oluşan parçalı fiiller ve birinci ögesi Farsça kelimelerden oluşan parçalı fiiller diye alt gruplara ayırmıştır.

Annanurov analitik fiilleri (tasvir fiilleri) ilk olarak iki ana gruba ayırır:

1. Birinci Komponenti Hal İşliğin *-ip/-ip* Formasından Hasıl Bolan Analitik İşlikler (Birinci unsuru *-ip/-ip* zarf-fiil eki olan tasvir fiilleri): Türkmen Türkçesinde en sık kullanılan tasvir fiilleridir. Annanurov'un tespit ettiği *-p*'li şekiller şunlardır.

-p dur- : Kalmak, durmak manasında bir hareketin sürekliliğini ifade eder.

-p otur- : Süreklilik anlatmakla birlikte hareketin başlangıcını ifade eder.

-p yat- : Hareketin devamlılığını ifade eder.

- p yör- : Hareketin devamlılığını ifade eder.
- p gez- : Devamlılık ifade eder.
- p bar- : Hareketin yönünü göstermekle birlikte, şiddetlenerek ilerlediğini bitmeye yaklaştığını ifade eder.
- p gal- : Hareketin sonlandıktan sonra sabit halde sürmesini ifade eder.
- p yiber- : Hareketin aniden ortaya çıkmasını ifade eder.
- p goyber- : Hareketin bittiğini ifade eder.
- p taşla- : Hareketin bittiğini ifade eder.
- p bol- : Hareketin bittiğini, hareketi gerçekleştirebilmenin mümkün olup olmadığını ifade eder.
- p ber- : Başkası lehine yapılan hareketi ifade eder.
- p gel- : Hareketin, başlangıcı belirlenemeyen bir zamandan beri devam ettiğini ifade eder.
- p gör- : Hareketin deneme amaçlı yapıldığını ifade eder.

2. Hal İşliğin -A Forması Arkalı Hasıl Bolan Hareket Tärinin Analitik Formaları (Birinci unsuru -a/-e zarf-fiil eki olan tasvir fiilleri): -a/-e bermek, -a-e başla, -a/-e yörmek, -a/-e yazmak, -a/-e bilmek, -a/-e görmek

Mehmet Kara, “*Türkmençe*” isimli kitabında birleşik fiilleri şöyle tanımlar: Birleşik fiil, bir yardımcı fiilin isim ögesi veya esas fiille bir araya gelerek oluşturduğu kelime grubudur. Bu grupta isim veya fiilin başta, yardımcı fiilse sonda yer alır.⁶⁹

Kara, Türkmen Türkçesindeki birleşik fiilleri ikiye ayırır. Bunlar:

a. Bir isim ögesiyle yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle kurulan birleşik fiiller: *aaşık bol-* “*aşık olmak*”, *arzu et-* “*istemek, arzu etmek*”, *azaap ber-* “*eziyet etmek, işkence etmek, ıstırap çektirmek*”...

b. Bir esas fiille yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle kurulan birleşik fiiller: *alıp bil-* “*alabilmek*”, *aydıp ber-* “*söyleyivermek*”, *geçip bil-* “*geçebilmek*”, *gidiber-* “*gitmeye devam etmek, geçip gitmek*”...⁷⁰

⁶⁹ M. Kara, *Türkmençe*, Akçağ, Ankara, 2001, s. 57.

⁷⁰ Kara, a.g.e., s. 57-58.

Önder Çağırın, “*Türkmen Türkçesi’nde Tasvirî Fiiller*” adlı makalesinde tasvir fiili kuruluşlarında, esas fiil köküne *-p*’li ünsüz zarf-fiil ekinin yanı sıra, ünlü zarf-fiil ekinin de getirildiğini söyler. Fiil köküne *-p*’li ünsüz zarf-fiil ekinin daha çok kullanıldığını ve ünlü zarf-fiil eki ile kurulan tasvir fiillerinin birleşik yazıldığını belirtir. Tasvir fiillerini üç kısımda inceler: İktidar fiilleri, çabukluk fiilleri ve devamlılık fiilleri.⁷¹

İktidar fiilleri: Türkmen Türkçesinde iktidar fiili, esas fiil ve ünlü ya da ünsüz zarf-fiil ekinden sonra gelen *bil-* ve *bol-* yardımcı fiiliyle kurulduğunu belirtir. *bil-* ve *bol-* yardımcı fiillerini cümleye kattığı anlamlar bakımından inceler.⁷²

Çabukluk fiilleri: Türkmen Türkçesinde çabukluk fiilleri, esas fiil ve ünlü ya da ünsüz zarf-fiil ekinden sonra gelen, Türkiye Türkçesindeki *ver-* fiilinin fonetik karşılığı olan *ber-* ve ayrıca *gör-* yardımcı fiiliyle kurulur. *Ber-* fiilinin devamlılık fiili yerine kullanıldığı örnekler de vardır, *gör-* ve *ber-* yardımcı fiilini cümleye kattığı anlamlar bakımından inceler.⁷³

Devamlılık fiilleri: Türkmen Türkçesinde devamlılık fiilleri, esas fiil ve ünlü ya da ünsüz zarf-fiilden sonra gelen *bar-* *dur-* *gal-* *git-* *goy-* *otur-* *yat-* ve *yör-* yardımcı fiilleriyle teşkil edilir.⁷⁴

Çağırın, bu çalışmasında Türkmen Türkçesinde tespit ettiği tasvir fiillerini Türkiye Türkçesinde tasvir fiilleri için kullanılan terimlerin başlığı altında incelemiştir.

Sonuç olarak, Türkmen Türkçesi üzerine araştırma yapan dilcilerin büyük kısmı birleşik fiiller konusunu Rus gramer ekolüne bağlı kalarak incelemişlerdir. Birleşik fiilleri tasnif ederken fiilin sahip olduğu hareket şeklini ön plana almışlardır. Hareketin meydana gelme şekli, süreci ve neticesi bu tasnifte önemli noktalar. Zaman ve hareket birlikte ele alınarak tasnifler şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu bakımından Türkmen dilcileri ile Türkiye Türkçesi dilcileri birbirinden ayrılmaktadırlar. Türk dilbilimcileri birleşik fiillere hem şekil hem de anlam bakımından yaklaşmaktadırlar.

⁷¹ Ö. Çağırın, *Türkmen Türkçesi’nde Tasvirî Fiiller*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, İncelemeler, 1.Cilt, Kayseri, 1999, s. 119.

⁷² Çağırın, a.g.e., 1999, s. 119.

⁷³ Çağırın, a.g.e., 1999, s. 122.

⁷⁴ Çağırın, a.g.e., 1999, s. 128.

1. 4. DİĞER TÜRK LEHÇELERİNDE BİRLEŞİK FİLLER

Özbek Türkçesinde Birleşik Fiiller:

Birleşik fiil, bir yardımcı fiile bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sona getirilir. Özbek Türkçesinde birleşik fiiller kelime grubu olarak kabul edilmektedir.⁷⁵

Özbek Türkçesinde birleşik fiiller üç ana başlık altında incelenir:

1. Kurallı Özel Birleşik Eylemler
2. Diğer Tasvir Fiilleriyle Yapılan Birleşik Eylemler
3. Bir İsim ve Bir Yardımcı Fiille Oluşan Birleşik Fiiller

Kurallı Özel Birleşik Eylemler:

İki eylem tabanının biçimce ve anlamca birleşip kaynaşmasıyla oluşan bir birleşik eylem çeşididir. Türkiye Türkçesinde Yeterlilik, Süreklilik, Tezlik, Yaklaşma Eylemi başlıkları altında dörde ayrılırken, Özbek Türkçesinde bu tür fiiller sayıca daha çoktur ve anlam olarak da daha zengindir.⁷⁶

Diğer Tasviri Fiillerle Yapılan Birleşik Eylemler:

Özbek Türkçesinde zarf-fiil şeklindeki bir esas fiille, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam meydana getirecek şekilde birleşip kaynaşmasından meydana gelen birleşik fiillerdir. Bu birleşik fiillerin birkaçı Türkiye Türkçesine şimdiki zaman ve emir kipi olarak karşılanırken bazı yapıların karşılığı yoktur.⁷⁷

Bir İsim ve Bir Yardımcı Fiille Oluşan Birleşik Fiiller:

Bir isim soylu sözcüğe yardımcı fiil getirilerek oluşturulan birleşik fiillerdir. Bu yardımcı fiiller Özbek Türkçesinde *äl-*, *äylä-*, *ber-*, *et-*, *keç-*, *kel-*, *kör-*, *kötär-*, *qıl-*, *qoy-*, *saqlä-*, *säl-*, *täp-*, *tut-* vb. Özbek Türkçesinde en sık kullanılan yardımcı fiil “*qılmak*” tır.⁷⁸

⁷⁵ Ş. D. Bayram, “Hicran Künleri” Romanı Örneğinde Özbek Türkçesinde Kelime Grupları, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniv. Sos. Bil. Ens. Niğde, 2008. s. 51.

⁷⁶ Bayram, a.g.e., s. 51

⁷⁷ Bayram, a.g.e., s. 55-56.

⁷⁸ Bayram, a.g.e., s. 56-61.

Kırım-Tatar Türkçesinde Birleşik Fiiller:

Kazan-Tatar Türkçesinde birleşik fiiller isim unsuruna yardımcı fiil getirilerek ya da fiil+fiil şeklinde yapılır.⁷⁹

M. Z. Zekiyev, “ *Tatar Grammatikası I* ” adlı eserinde birleşik fiillerin yapılışını “dizili bağlanışta olan parçalar eklenerek” ve “sıralı bağlanışta olan parçalar eklenerek” yapılan birleşikler olarak ayırır.

Birinci grupta yer alan birleşikler ikili fiiller olarak anlatılır. Bunlar kimi soyutlama ve genellemeler ifade eder; *yanu-küyü* (yanıp göy-, hasretlen-), *kiyênü-yasanu* (giyinip kuşan-, takılarını tak-) gibi. Bu bahiste, farklı bir yapı olarak ikili fiillerin birinci kısımlarının da çekim eki aldığı ve Türkiye Türkçesinde de benzerleri bulunan örnekler üzerinde durulur: *yandı köydê* (yandı göydü), *kiyêndê yasandı* (giyindi kuşandı)

İkinci grupta yer alan birleşik fiiller ise fiil olmayan sözlerden yapılan fiiller, dizili birleşik fiillerden yapılan fiiller olarak iki ana başlıkta işlenir. Burada fiil olmayan sözlerden yapılan fiiller fiil olmayan kelime+fiil tipindeki birleşik fiiller olarak ayrıntılı bir biçimde ele alınıp incelenir. Bu tip fiiller, çok sayıda olmamakla birlikte, meselâ Rus dilinde de kendine has kuruluşu ile vardır.⁸⁰

Zekiyev, Tatar Türkçesinde, fiil olmayan kelimelerden birleşik fiillerin düzenli yapılışında *itü-*, *bulu-*, *kılu-*, *kilü-*, *yasau-* gibi yardımcı fiillerinin kullanıldığını; *birü-*, *kitêrü-*, *alu-* yardımcı fiilleri ile yapılan birleşik fiillerin ise dilde çok olmadığını söyler. Bu şekilde *fiil olmayan kelime+fiil* yapısındaki birleşik fiiller, Tatar Türkçesinde pek çoktur. Bunların birinci kısımları isim, zamir, zarf, ünlem veya yansıma kelimeler olabilir. Bu tipteki birleşik fiillerin ikinci kısımları fiile has bütün şekillerde kullanılabilir.

Zekiyev, birleşik fiil yapılışında ikinci bir yapı olarak fiil+fiil yapısından söz eder. Ayrıca, Türkologların çoğunluğu tarafından birleşik fiil diye adlandırılan fiillerden ortaya çıkmış yapıların Tatar Türkçesinde de ilgi çekici ve özellikli bir görünüşü olduğunu belirtir⁸¹

⁷⁹ Uzun, Murat, Kırım-Tatar Türkçesinde Birleşik Fiiller, Karadeniz Teknik Üniv. Sos. Bil. Ens., Yüksek Lisan Tezi, Trabzon, 2007, s. 16.

⁸⁰ Uzun, a.g.e., s. 18.

⁸¹ Uzun, a.g.e., s. 19.

Kırgız Türkçesinde Birleşik Fiiller:

Kırgız Türkçesinde birleşik fiiller: İki unsurlu birleşik fiiller, üç unsurlu birleşik fiiller ve kaynaşmış birleşik fiiller olmak üzere üç grupta incelenir.⁸²

Kırgız Türkçesinde birleşik fiillerin özellikleri şöyledir:

1. İki Unsurlu Birleşik Fiiller

1. Bir Tarafı İsim Olan Birleşik Fiiller:

İsim ile bir yardımcı fiilin oluşturduğu birleşik fiillerdir. Bu şekilde birleşik fiillerde anlamın oluşmasında ismin de fiilin de katkısı vardır. Nesne yönündeki anlam isimden, hareket yönündeki anlam ise yardımcı fiilden anlaşılmaktadır.

İsim tarafı yalın olabileceği gibi isim çekim eklerinden birini de almış olabilir.

Et-:

Kırgız Türkçesinde bu fiil tek başına kullanılmaz. Bu yardımcı fiil yalın isimlerden özellikle belirtme hali eki almış isimlerden taklidi seslerden birleşik fiil yapmaktadır.

Mına oşolordun baarı akinga küçtüü taasir edip,...(BİEA-20)

Bol-:

Tek başına da bir anlama sahip olan ve kullanılan fiildir. Yalın haldeki isimlerle birleşmek suretiyle geçişsiz fiiller yapmaktadır. Özellikle durum ifade eden birleşik fiiller oluşturmaktadır.

Öz başına cük bolor. (KML-66)

Kıl-:

Yaptığı birleşik fiillerde kendi anlamını saklayan, fakat birleşik fiillerde isimden sonra gelerek onları fiilleştiren kelimelerdir. *Kıl-* fiiliyle yapılan birleşik fiiller geçişlidir.

Anı söz kılıp emne kılasiñ. (BBKK-6)

2. İki Tarafı Fiil Olan Birleşik Fiiller:

Oluşturulan birleşik fiilde her iki tarafta fiildir. Birinci fiil ile ikinci fiil “-A/-y, -P” zarf-fiil ekleri vasıtasıyla birlikteliği oluştururlar. İlk fiilin anlamını

⁸² Ceritlioğlu, M., Kırgız Türkçesinin Şekil Bilgisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi, 1998, s. 173-185.

korumasının yanında ikinci fiil ya durum ifade etmekte veya kendi anlamını birinci fiilin anlamıyla birleştirmektedir.

2.1. Asıl Fiilin Durumunu İfade Eden Yardımcı Fiiller:

Cür-, tur-, cat-, otur-, ber-, tüş-.

2.1.2. Asıl Fiilin Zaman İçinde Yönelişini İfade Eden Yardımcı Fiiller: *kel-, ket-, bar-.*

2.1.3. Hareketin Özellikle Yapıldığını İfade Eden Yardımcı Fiiller: *sal-, tašta-, ciber-, çık-, koy-, kal-, al-.*

2. Üç Unsurlu Birleşik Fiiller:

İki unsurlu birleşik fiil grubuna durum ifade eden bir yardımcı fiilin getirilmesiyle oluşmaktadır.

1. İsim + Yardımcı Fiil +Durum İfade Eden Yardımcı Fiil

Bizdi bala kılıp alıñız. (Köç. Kag.-65)

2. Fiil + Yardımcı Fiil +Durum İfade Eden Yardımcı Fiil

Uulum, çarçaganıñda minabul küçüktü kuçaktap catıp cürsöñ üşüböysüñ. (Mü- 18)

3. Kaynaşmış Birleşik Fiiller

İki unsurlu birleşik fiil unsurlarının kaynaşarak yeni bir kelime görünümüne girmeleri neticesinde oluşmaktadır. Bu unsurlardan her iki veya biri tanınmayacak derecede ses değişikliğine uğramıştır. Buna rağmen oluşum açısından iki unsurlu birleşik fiillerden herhangi bir farkları yoktur.

alpar- “alıp bar-”

Ayakka özüncü ketken temir col kosmodomgo alparat. (ÇA,III-8).

1.5. Berdi Kerbabayev ve Gayğısız Atabay Romanı:

Sovyet devri Türkmen edebiyatının kurucularından Berdi Miradoviç Kerbabayev (1894 – 1974), 15 Mart 1894'te Türkmenistan'ın Tecen ilçesinin Govkuzeren köyünde, varlıklı bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.⁸³

B. Kerbabayev, babasının ısrarı neticesinde köy mektebini bitirdikten sonra sırasıyla Tecen, Kaka, Gorcav ve Buhara medreselerinde eğitim görür. Gördüğü bu eğitim ona kendi kültürünün önemli şahsiyetlerini yakından tanıma fırsatı verir.

Sovyet Devriminden sonra aldığı kurslar neticesinde Türkmenistan'ın değişik yerlerinde memuriyetlerde bulunur, öğretmenlik yapar. Zamanla yükselerek eğitim kurumlarında müfettişlik ve müdürlük de yapar. Bu kurumdaki başarıları sonucu Tecen İcra Komitesi başkanı seçilir. Gazetecilik ve dergi çıkarmakla da uğraşır.

Berdi Kerbabayev, edebiyat hayatına şiirle başlar. 1920'li yıllarda yazdığı şiirler Sovyet Devriminin etkisiyle öne çıkan eğitim, kadın hakları, toprak-su reformu vb. meselelerle ilgilidir. İlk şiirlerinin sanat değeri düşüktür. Zaman içerisinde şiirlerinin sanat değeri yükselecektir.

Berdi Kerbabayev, Türkmen halkını aydınlatmak amacıyla halkın önemli değerlerini gün yüzüne çıkarmaya çalışır. 1926 yılında, büyük Türkmen şairi Mahtumkulu'nun şiirlerini toplayıp başına uzunca bir giriş yazarak “Mağtımğulu Goşğuları” adıyla neşreder.

Kerbabayev, yirmili yılların ortalarından itibaren nesir ve drama türlerinde de denemelerde bulunur. Piyes yazmaya da bu yıllarda başlar. 1920'li yılların sonlarına doğru yazdığı şiirlerde Türkmen halkına kabul ettirilmek istenen yeni ideolojinin ve hayat tarzının anlatıldığı görülür. O dönem yazdığı şiirlerde devrin önemli meselelerinden biri olan “kadınların özgürlüğü” temasını sıklıkla işler.

1929 yılında yazdığı “1916. Yıl” adlı uzun hikâyesi ve 1930 yılında yazdığı “Açlık” hikâyesi, Türkmenlerin Sovyet Devrimi öncesi içinde buldukları zor şartları anlatır. Kerbabayev, bu yıllarda “Hakikat” isimli denemesini yazar. Eser, Sovyet devri Türkmen edebiyatında deneme türünün ilk ürünüdür.

⁸³ Berdi, Kerbabayev, Kararlı Adım, Aktaran: Y. Sarıkaya, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009, s. 1.

Kerbabayev, Rus yazarlardan etkilenecek eserlerinde konuları realist bir üslûpla Sovyet ideolojisi doğrultusunda işlemeyi benimser. Onun “Bayram” adlı uzun hikâyesi ve “Ayğıtılı Adım” adlı meşhur romanı bunun uygulandığı en açık örneklerdir. Kerbabayev, İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş ve vatan (Sovyet vatani) sevgisini işleyen eserler verir.⁸⁴

1940’tan sonra yazdığı manzumelerde İkinci Dünya Savaşı’nın etkisi görmek mümkündür. “Aylar” manzumesinde Aylar ile subay olan sevgilisi Hallı’nın İkinci Dünya Savaşı’nda cephede gösterdikleri kahramanlıklar konu edilmiştir.

Kerbabayev 1940’lı yıllarda Türkmenistan Yazarlar Birliği’nin başkanlığını da yürütür. Kerbabayev savaştan sonra da edebiyat yaşamına devam eder. “Gayğısız Atabay” romanında eserine adını veren bir Türkmen kahramanının hayatı ve onun Türkmenlerin birliği uğrunda verdiği mücadeleler anlatılır. “Bövsülen Bövet” isimli uzun hikâyesinde ülkede bütün dikkatlerin yalnız pamuğa çevrilip diğer tarım ürünlerine yeterince önem verilmemesini eleştirmiştir. “Suv Damcası Altın Dânesi” adlı romanında, Karakum Kanalı’nın inşa edilmesinde emeği geçenlerin kahramanlıkları anlatılır.

Kerbabayev Türkmen tiyatrosunun gelişmesi için de büyük çaba sarf etmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında “Vatana Söygi, Kim Kimi Söyyä”, “Doğanlar ve Ene” adlı piyeslerini yazar. Berdi Kerbabayev, “Öten Günler” adlı otobiyografik bir roman da yazmıştır.

Berdi Kerbabayev, eserlerinde Türkmen Türkçesinin zenginliğini ustaca kullanmıştır. O, kendisinden sonra gelen birçok Türkmen yazarı etkilemiştir. Türkmen yazarlarından M. Seyidov bu konuda şöyle demektedir: “Türkmen Türkçesi engin bir deryadır. Bu deryayı görmek isteyenler Berdi Kerbabayev’in eserlerini bir okusun, yeter.”⁸⁵

O, Türkmen edebiyatını hem Sovyetlere hem de tüm dünyaya tanıtmıştır. “Ayğıtılı Adım” ve “Aysoltan” adlı eserleriyle iki kez “Sovyetler Birliği Ödülü”nü almaya hak kazanmıştır. Yazar, Türkmenistan tarafından verilmiş “Mahtumkulu Devlet Ödülü”nün de sahibidir.⁸⁶

⁸⁴ Kerbabayev, a.g.e., s. 2.

⁸⁵ Kerbabayev, a.g.e., s. 4

⁸⁶ Kerbabayev, a.g.e., s. 4

Gayğısız Atabay Romanı

Türkmen edebiyatında önemli bir yere sahip Kerbabayev'in 1950'li yıllarda yazmış olduğu Gayğısız Atabay romanında, eserine adını veren bir Türkmen kahramanının hayatı ve onun Türkmenlerin birliği uğrunda verdiği mücadeleler anlatılır.

Gayğısız Atabay, Türkmenistan'ın Tecen şehrine bağlı Mäne obasında doğmuştur. Küçük yaşta yetim kalan Gayğısız'ı geçimini hayvancılıkla sağlayan abisi büyötmüştür.

Nobat Ağa, Gayğısız Atabay'ın babası olan Teç Serdar'ın çok yakın arkadaşıdır. Birgün Nobat Ağa, Gayğısız Atabay'ı yanına çağırarak ona, hakkında bir şey bilmediği babasını anlatmaya başlar: "Türkmenlerin Govşut Han denilen bir hükümdarı vardı. Govşut Han'a Hemze Mürze ve Gara Sertib düşmanlık güttü ve ona savaş açtı. Bu savaşta Täç Serdar çok büyük kahramanlıklar gösterdi. Bu savaştan sonra Govşut Han, Täç Serdar ve Beğmırat'ı Türkmenistan'ın bir bölgesine başkan olarak atadı." Bu sözleri duyan Atabay'ın yüreğinde babasına, ülkesine ve milletine karşı tarif olunmaz bir sevgi ortaya çıkar.

Gayğısız Atabay, ağabeyinin isteği üzerine Tecen şehrindeki Rus okuluna kaydolur. Okulu bitirdiğinde tercüman olmak istemektedir. Nobat Ağa, bu duruma çok sevinir, Gayğısız Atabay'a öğüt verir; aslını unutmamasını söyler.

Gayğısız Atabay, bu okulda iyi bir eğitim alır, Rusça öğrenir. Gayğısız Atabay, okuldaki arkadaşlarına ülkede varolan yolsuzluklardan, adaletsizliklerden ve düzensizliklerden bahseder. Onu sevmeyen bazı öğrenciler Gayğısız Atabay'ı rejim karşıtı olarak okul müdürüne şikayet eder. Gayğısız Atabay'ı bu durumdan iyi niyetli okul müdürü kurtarır.

Gayğısız Atabay, öğretmen olmak için muallimler seminerine katılmak amacıyla 1907'de Taşkent'e gider. Burada ileride can yoldaşı olacak Muhammetgılı Atabayev ile tanışır. İyi arkadaş olurlar. Gayğısız Atabay, burada da boş durmaz, ülkede varolan yolsuzluklardan adaletsizliklerden ve düzensizliklerden bahseder. İki arkadaş okuldan atılacak duruma gelirler.

Gayğısız Atabay ve Muhammetgılı daha sonra okulu bitirerek halk muallimi adını alırlar. İkiisi birlikte Rus-Türkmen mektebine öğretmen olarak atanır.

Bir süre sonra Gayğısız Atabay, bu okula müdür olur; ama Türkmenlerden okul müdürü olamayacağı için müdürlükten alınır. Gayğısız Atabay'ın halkı bilgilendirme çalışmaları ortaya çıkınca öğretmenlik yapması yasaklanır. Gayğısız Atabay ve Muhammetgl işsiz kalır.

Gayğısız Atabay bir arkadaşının yardımı ile bir bankada memur olarak çalışmaya başlar. Muhammetgl, rejim karşıtı faaliyetleri sebebiyle sürgüne gönderilir. Bu durum Gayğısız Atabay'ı çok zer. Sovyet baskısından milletini kurtarmak ister. Muhammetgl sürgünden döndükten sonra Nohur köyünde, köy tarihinin ikinci mektebini kurar. Köyde Nuri Ağa, Nedir Bay, Mırat Ağalıyev, Gayğısız Atabay'ın yakın dostları olurlar. Bu kişiler halkı bilgilendirmek, eğitmek, Sovyet baskısından kurtarmak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar.

Sovyet Hkmeti bu durumdan rahatsız olmaktadır. Hkmet, David Zaharoviç adındaki bir komiseri bu bölgede yaşanan olayları soruşturmak amacıyla görevlendirir. David Zaharoviç olayları soruşturur ve pek çok Türkmen aydınını tutuklar. Bu tutuklanmalar Gayğısız Atabay'ın Türkmenler arasındaki önünü perçinler. Gayğısız Atabay bir halk kahramanı olarak görülmeye başlanır.

Türkmen Komnst Partisi ve Türkmen Yüksek Sovyeti'nin başkanının da gayretleri neticesinde Gayğısız Atabay, devlet başkanı seçilir. SCCB'nin kuruluş yıllarındaki yönetim serbestliği giderek yerini katı merkezizetçi bir anlayışa bırakmaya başlamıştır. Türkmen halkı bu durumdan çok rahatsızdır. Sovyet idarecilerin kolhozlara girmeyen köylülere baskı yapması ve camileri kapatması için Türkmen hkmetine yaptđđı baskılar ipleri iyice gerer.

Sovyet Hkmeti Türkmenistan'da çıkan isyanları bitirmek için bir konferans düzenler. Bu konferansa Gayğısız Atabay da katılır. Sovyet hükümetinin isyanları önlemek için ortaya koyduğu ekonomik paket beğenilmez. Gayğısız Atabay bu konferansta Türkmenistan'ın sorunlarını dile getirir ve bu soruna çözüm nerileri sunar. Merkezileşmeye karşı olduklarını belirtir. Bu konferans sonucu hkmetle ipler kopma noktasına gelir.

Türkmen Komnst Partisi'nin tamamen Moskova güdümünde olmaması, parti liderlerinin milliyetçilik ile suçlanmalarına neden olur.

Devlet Başkanı Gayğısız Atabay ile birlikte birçok Türkmen aydını sürgüne gönderilir. lke de (Türkmenistan) katı merkezietçi bir anlayışla yönetilmeye başlanır.

İNCELEME

BİRLEŞİK FİLLER:

A. Esas Anlamını Korumuş veya Esas Anlamını Korumakla Birlikte Birtakım İşlev İncelikleri Kazanmış Olan Birleşik Fiiller

1. Bir Yanı Ad Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller
2. Karmaşık Birleşik Fiiller (Bir Yanı Sıfat-Fiil Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller)
3. Bir Yanı Zarf-Fiil Bir Yanı Fiil Olan Birleşik Fiiller (Tasvir Fiilleri)
4. Belirleyici Birleşik Fiiller
5. İkili Birleşik Fiiller

B. Esas Anlamını Kaybederek Deyimleşmiş Olan Birleşik Fiiller (Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller)

A. Esas Anlamını Korumuş veya Esas Anlamını Korumakla Birlikte Birtakım İşlev İncelikleri Kazanmış Olan Birleşik Fiiller

Türkiye Türkçesinde bu gruba giren birleşik fiiller taşıdıkları yapı ve işlev özellikleri bakımından kendi içlerinde üç alt gruba ayrılır ve şöyle bir dallanma gösterir:

1. Bir Yanı Ad Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller

Bu yapıdaki birleşik fiiller, bir isim veya sıfat ile *et-*, *eyle-*, *yap-*, *kıl-*, *ol-*, ve *bulun-* yardımcı fiillerinin birleşmesinden oluşmuştur. Birleştikleri yardımcı fiilin görevi, bir ismi fiil durumuna getirmektir. Dolayısıyla esas anlam isim üzerindedir. Yardımcı fiil, yalnızca ismi “*etmek*”, “*yapmak*”, “*kılmak*” ve “*olmak*” anlamlarını katarak fiilleştiren ve çekim eklerini alan bir işlev yüklenmiştir.

Dil canlı bir varlık olduğu için birleşik fiiller de zaman içinde değişerek varlığını sürdürmüş *eyle-*, *kıl-* yardımcı fiillerinde olduğu gibi bazıları unutulmuş,

eyle- fiilinin *et-* yardımcı fiili ile karşılanması örneğinde olduğu gibi bazen de yerini bir tek fiile bırakmıştır.

Örneklerden gözlemlediğimiz kadarıyla *et-*, *eyle-*, *kıl-* yardımcı fiillerinin anlamlarındaki kullanımları zamanla zayıflamıştır. Bunun sonucu olarak *eyle-* fiilinde olduğu gibi “yapmak, imal etmek, inşa etmek” anlamları daha sonraları unutulmuş *eyle-* fiili bir yardımcı fiil durumuna düşmüş, bugün ise doğrudan yerini yapmak fiiline bırakmıştır.

Özellikle 1930 sonrası dil politikaları neticesinde dilde köklü değişiklikler olmuş *intihap etmek* yerini *geçmek* fiiline bırakmıştır. *Tevkif et-*, *tebrik et-*, *kâmil ol-* birleşik şekilleri yerlerini sırasıyla tutuklamak, kutlamak, olgunlaşmak şekillerine bırakmış, birleşik fiil yapısından tek bir fiil yapısına geçilmiştir.

Türkçeleştirme çalışmaları önce birleşik fiiller için daha sonra Türkçe köke dayanılarak bunlara bulunan Türkçe karşılıkla batıdan gelen kelimeler için söz konusu olmuştur. Örnek olarak *dejenere et-* yerini “*yozlaşmak*”; *afroz et-* yerini “*kovmak*”; *realize et-* yerini “*gerçekleştirmek*” fiillerine bırakmıştır.

Bu birleşiklerin içinde en yaygın olanları bir kılış bildiren geçişli *et-* ve bir oluş bildiren geçişsiz *ol-* yardımcı fiili ile kurulanlardır.

Et- ve *ol-* yardımcı fiilleriyle kurulmuş olan birleşik fiillerin *-la-n-* (*-len-n-*), *-la-t-* (*-le-t-*) isimden fiil yapma ekleriyle yapılmış pek çok fiilinin karşılığı olduğu, bunlara anlamca denk düştüğü görülmektedir. Örnek olarak TDK'nın Türkçe sözlüğünde “*hasta*” kelimesinin içinde yer alan “*hasta olmak*” için verilen açıklama “*hastalanmak*” tır. Aynı sözlükte “*hastalanmak*” için verilen açıklama ise “*sağlığı bozulmak, esenliği yerinde olmamak, hasta olmak*”tır.

Yapmak:

temizlik yapmak: *temizlemek*

Etmek:

hesap etmek: *hesaplamak*

Olmak:

dertli olmak: *dertlenmek*

tuhaf olmak: *tuhaflaşmak*

Örneklere görüldüğü gibi geçişsiz fiil yapan *ol-* yardımcı fiilin karşılığı genellikle yine geçişsizlik bildiren *-lan* ve *-leş* yapım ekleriyle yapılmaktadır.

Türkmen Türkçesinde *et-*, *ol-* yardımcı fiilleriyle yapılmış olan birleşik fiillerin isimden fiil yapan *-la* (*-le-*) ve *-lan* (*-len*) ekleriyle yapılmış karşılığı vardır.

Örneğin; tankıt *et-* birleşik fiili ile tankıtlamak manalarında hiçbir fark yoktur. İkisi de aynı anlamda kullanılır.

Etmek:

hödür etmek: *hödürlemek*

hasap etmek: *gasaplamak*

tassık etmek: *tassıklamak*

Bolmak:

zaya bolmak: *zayalanmak*

harç bolmak: *harçlanmak*

Türkmen Türkçesinde *bol-* yardımcı fiiliyle yapılan birleşik fiillerin karşılığı geçişsizlik anlatan *-lan* (*-len*) ekleriyle yapılmaktadır.

Bu kısımda birleşik fiillerle ilgili Zeynep Korkmaz'ın tasnifini esas alarak Zeynep Korkmaz ve diğer dilcilerin konuyla ilgili görüşlerini de belirterek taradığımız eserden tespit ettiğimiz Türkmen Türkçesindeki birleşik fiilleri inceleyeceğiz.

1.1. al- Yardımcı Fiili İle:

İncelediğimiz Türkmen Türkçesi gramerlerinde *al-* yardımcı fiiliyle ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır; fakat Türkmen Türkçesi metnindeki tespitlerimize göre *al-* yardımcı fiili birleşik fiil kurmakta görev alan bir yardımcı fiildir.

Baylıyev, birleşik fiilleri incelediği eserinde *al-* yardımcı fiilini (*garşı almak*) şeklinde örneklendirdikten sonra bu yardımcı fiili Türkmen Türkçesinde tam olarak yerleşmemiş bir fiil olarak gösterir.⁸⁷

Türkmen Türkçesinde *al-* yardımcı fiili; *esir al-*, *taglim al-*, *lezzet al-*, *gep al-*, *garşısına al-*, *hovını al-*, *maglumat al-* gibi ad soylu her türlü kelime ile birleşebilen bir yardımcı fiildir. Bu tür birleşik fiil yapımında *al-* fiilinin ettirgen ve edilgen çatılı kullanımları vardır.

Hava, ummasız goşunuň gırlanı gırıldı, galanı esir alındı.(s.15)

“Evet, ordunun büyük çoğunluğu öldü, kalanı esir alındı.”

...onuň soňki gürrüňlerden lezzet almayanı mesaña melim görnüp durdı.(s.49)

“...onun son yaptığı konuşmaları beğenmediği apaçık görünüyordu.”

Al- yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller geçişlidir.

Ämma bâşinci yıl revolyutsiyasından tağlim alan studentleriň birnäçesi indi ağızlanıpdı.(s.45)

“Ama, devrimin beşinci yılında kurs alan öğrencilerin birçoğu mecazen okur yazardı.”

...yaşlularıň hovını almağı yüreğine düvdi. (s.224)

“... yaşlıların gönlünü almayı çok istedi.”

⁸⁷ Baylıyev, a.g.e., s. 319.

Ol yezdiň yağdayından gısgacık mağlumat alandan soň, Hocağulu gaçıranları üçin olara biraz igendi. (s.249)

“O yezidin durumuyla ilgili kısacık malumat aldıktan sonra, Hocagulu’nu kaçırdıkları için onlara biraz sitem etti.”

Al- yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller, cümlede yalnızca çekimli fiil olarak değil aldıkları mastar ve sıfat-fiil ekleri ile sıfat olarak da kullanılmaktadır.

... gep almak isleyänleri, doğrını âgri görkezip, üstüne on ässe artdıryanları meniň itden beter yiğrenyeni-de habar ber!(s.50)

“..konuşmak isteyenlerden, doğruyu yanlış gösterip doğru söze on ekleyen, yalan katanlardan, benim itten beter tiksindiğimi de haber ver!”

1.2. ber- Yardımcı Fiili ile:

Ber- yardımcı fiili Türkmen Türkçesinde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Türkmen Türkçesinde *ber-* (*ver-*) fiili etmek anlamında bir yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır.

Sılag ber-, aşak ber-, cogap ber-, azar ber-, soval ber-, övüt ber-, at ber-, netice ber- gibi. *Ber-* yardımcı fiili eklendiği kelimeye *ber-* ve *i- ber* şeklinde bağlanmaktadır. Özellikle Arapça kökenli kelimelerle birlikte kullanımı yaygındır.

Baş maslahatçı sandırap coğap beripdir. (s.18)

“Baş danışmanı titreyerek cevap verdi.”

Hava, balam, ana gör, gün äñeğini aşak beripdir. (s.27)

“Evet, yavrum! İşte bak, güneş kaybolmaya başladı.”

Ayağı gapanlı demir çeyneyen möçeği bolsa Nuri köre sılag berdi. (s.227)

“Ayağı kapanlı demiri kemiren kurdu ise, Nuri Gör’e hediye etti.”

Şol vagtda peyda bolup, popoğıñ sözünüñ soñunu eşiden Atabayev oña soval berdi. (s.442)

“O anda ortaya çıkıp papağın konuşmasının sonunu duyan Atabayev ona soru sordu.”

Türkmen Türkçesinde, *ber-* yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiiller geçişlidir.

çağanı kucağına aldı, okşadı, övüt berdi. (s.448)

“çocuğu kucağına aldı, okşadı, ona çocuğa öğüt verdi.”

Meseläni bütün töverekleyin goyup bilyen bolmuşı yalı, sovala anık cogap berip bilyän-de yokdı. (s.451)

“Sorunun tamamını etraflica bilen olmadığı gibi, soruya açıkça cevap verebilen de yoktu.”

Şolarıñ hemmesine-de “halk düşmanı” at berildi. (s.451)

“Onların tümüne de “halk düşmanı” adı verildi.”

Her bir kommünistiñ şeyle töhmet bilen ayplanmağına Atabayev’iñ garşı çıkmağı, gopğun turuzmağı, hatda Moskva-da yazmağı peydalı netice bermedi. (s.451)

“Her bir komünistin bu tarz iftirayla ayıplanmasına Atabayev’in karşı çıkması, gürültü patırtı kopararak ayaklandırması, hatta Moskova’ya bunları bildirmesi bir sonuç vermedi.”

Onun duygusına sırrını bildirmezliğe çalşıp soval berdi. (s.453)

“Duygularını açığa vurmamaya çalışarak, ona sordu.”

Türkmen Türkçesindeki *ber-* yardımcı fiili Türkiye Türkçesinde yapım eki olarak kullanılan *-IA* nın yerini alabilir.

-Dat, azar bermäyerin! (s.237)

“-Hayır, azarlamayın.”

1.3. bil- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde *makul bil-*, *yat bil-* gibi kullanımları vardır. Ad soylu kelimelerle birleşebilen bir yardımcı fiildir. Cümlelerde bilmek ve uygun görmek anlamlarında kullanılır.

Ämma Govşut han onu maslahat bilmen, öňi bilen sıpayıçılıklı habarlaşmağı makul bildi.(s.14)

“Ama Govşut Han ona öğüt vermeden önce onunla nazik bir şekilde konuşmayı uygun gördü.”

Türkmen Türkçesindeki *bil-* yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiiller geçişlidir.

Şonuň üçin onu nökerleriň hemmesi yat bilyärdi.(s.14)

“Bundan dolayı onu hizmetçilerin tamamı, yabancı sanıyordu.”

... az vagtly mihmaniň cebrini çekenimizi makulrak bildik.(s.19)

“...kısa süren misafirin eziyetini çekmeyi uygun gördük.”

1.4. çek- Yardımcı Fiili İle:

Bu yardımcı fiil Türkmen Türkçesinde *ahmır çek-*, *gol çek-*, *keyp çek-*, *çızık çek-*, *el çek-* gibi ad soylu her türlü kelime ile birleşebilen bir yardımcı fiildir.

Türkmen Türkçesinde *çek-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller, cümlede yalnızca çekimli fiil olarak değil aldıkları mastar ve sıfat-fiil ekleri ile birer ad, sıfat ve zarf olarak da kullanılmaktadır.

Meniň serdar adını alan kakam-da gol çekmesini bilmän, diňe öz adına gazdıran möhrüni basyan äken ahırı!...(s.31)

“Benim Serdar adını alan babam da imza atmasını bilmez, yalnız kendi adına yaptırdığı mührünü basarmış.”

...aydım aydar, keyp çeker gezer yörelerdik!(s.47)

“...türkü söyleyerek, eğlenerek, gezer, yürürdük.”

Türkmen Türkçesinde çek- yardımcı fiili kurulan birleşik fiiller geçişlidir.

-Bah Arman, oňarmandır!-diyip ahmır çekdi. (s.87)

“-Eyvah, yazık, başaramadı! diyerek iç çekti.”

Şol nokatlarıň her haysına bakan galam bilen niçecik çızık çekdi. (s.250)

“O noktaların herhangi birine doğru kalemle incecik bir çizgi çekti.”

Menden äl çek. (s.446)

“Elini benden çek.”

1.5. çık- Yardımcı Fiili İle:

Bu yardımcı fiil Türkmen Türkçesinde *agzından çık-*, *hoşal çık-*, *hekimiyetli çık-*, *önceyli çık-*, *zarplı çık-* gibi örneklerde genellikle görünmek, ortaya çıkmak anlamında kullanılır.

Çık- yardımcı fiili gerçek anlamından sıyrılarak görünmek anlamında kullanılır. Türkmen Türkçesinde *çık-* yardımcı fiilinden önce gelen isim, yapım eki olarak *çık-* fiiline bağlanır.

...onuň şarpıldısı ören önceyli çıkdı.(s.62)

“...onun şapırtısı çok kuvvetli çıktı .”

Mıradıň keşbiniň üytgemeğiniň üstüne sesi-de zarplı çıkdı. (s.220)

“Murat’ın suratı değiştiği gibi sesi de kuvvetli çıktı.”

Şondan soň Agalyeviň sesi-de hâkimiyetli çıkdı. (s.224)

“Bundan sonra Agalyev’in sesi de kararlı çıktı.”

Türkmen Türkçesinde *çık-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller geçişsizdir.

Nuruniň sesi ören hoşal çikdi. (s.221)

“Nuri'nin sesi çok hoş çıktı.”

Atabayeviň ömürlik arzuvi, yüze çikdi. (s.445)

“Atabayey'in ömrü boyunca arzu ettiği şey, ortaya çıktı.”

Türkmen Türkçesinde *çık-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller cümlede sıfat görevini alabilir.

Onsoň hem azgından çikyan sözi akıldan biraz durlabrak geçir. (s.224)

“Bir de söz, azgından çıkmadan önce onları biraz akıl süzgecinden geçir.”

1.6. düş- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde bu yardımcı fiil, *hovsala düş-*, *yola düş-*, *pikirine düş-*, *salalık düş-*, *ara düş-*, *dovla düş-* gibi ad soylu her türlü kelime ile birleşebilir. Türkmen Türkçesinde *düş-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller, cümlede yalnızca çekimli fiil olarak değil aldıkları mastar ve sıfat-fiil ekleri ile birer ad, sıfat ve zarf olarak da kullanılmaktadır.

Onuň özi yüreğine hovsala düşüp gaçıp gitdi. (s.32)

“Kendisi yüreğine ateş düşürerek, kaçıp gitti.”

Onuň bolğusızca işi yaňı yola düşüp baryarka... (s.54)

“Onun önemsiz işi yeni yoluna giriyorken...”

Türkmen Türkçesinde *düş-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller geçişsizdir.

...kimiň ümlemeği bilen gönderilenini anıklamak pikirine düştü. (s.221)

“... kimin işaretiyle gönderildiğini kesin olarak anlamak fikrine yoğunlaştı.”

Ara birsalım imi- salalık düşdi. (s.231)

“Bir ara bir sakinlik oldu.”

Ämma depesinde yekedaban indermeğe yetişmedi, ara düşdüler. (s.239)

“Ama tepesine çekiç indirmeye yetişemedi, araya girdiler.”

Eysem-de bolsa has ağırrak yagday bilen hem adatlanan Agalyev dovla düşmedi. (s.242)

“Buna rağmen çok ağır durumlara alışkın Agalyev paniğe kapılmadı.”

1.7. et- Yardımcı Fiili İle:

Türkiye Türkçesinde bu yardımcı fiil; *devret-*, *el et-*, *hakaret et-*, *hamle et-*, *vakfet-*, *acele et-*, *affet-*, *alay et-*, *bahane et-*, *başkanlık et-*, gibi isim kökenli her türlü kelime ile birleşebilen bir yardımcı fiildir.

Yukarıda görüldüğü gibi *et-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşiklerin Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş kelimeleri fiilleştirmekte kullanıldığı görülür.

Et- yardımcı fiili Türkmen Türkçesinde ad soylu her türlü kelime ile kullanılmaktadır. Taradığımız kitapta en çok tespit ettiğimiz yardımcı fiildir.

Türkmen Türkçesinde “*vasp ed-*, *emir et-*, *aygıt ed-*, *kabul ed-*, *yıkgın ed-*, *gadagan ed-*, *melim et-*, *arz et-*” gibi kullanımları vardır. Örnekleri çok olan bir yardımcı fiildir.

Mugallımlık bolsa, Gayğısıza bütünleyin gadagan edilipdi. (s.46)

“Hocalık ise , Gayğısız’a tamamen yasak edilmişti.”

Şol mektebe garıp çagası kabul edilmen, ... (s.222)

“Bu mektebe gariban çocuğu kabul edilmen,...”

... ona, Kerim hanı peydalanmayı hödür edendir. (s.240)

“... ona, Kerim Han’dan peydalanmayı teklif edendir.”

Türkmen Türkçesinde Batı kaynaklı alıntı kelimeler yok denecek kadar azdır, bunun yerine *et-* yardımcı fiili Arapça ve Farsça kaynaklı kelimelerle birlikte kullanılır.

-Toba ,toba! Toba etdik, hodayım!(s.25)

“Tövbe, tövbe! Tövbe ettik, Allahım!”

... Gayğsız yalını diñe san dolmak zeruriyeti için kabul ädendirler?(s.35)

“Gayğsız gibilerini yalnız sayıyı doldurma zarureti yüzünden mi kabul etmişlerdir?”

Şkolda geçiren vagtlarınız biderek geçen deldir güman edyerin.(s.36)

“Okulda geçen zamanlar beyhude geçmedi, inanın.”

Söz beren vadaña halıs yürekden ämel ätmesen menden yağsılık tamasını etme. (s.222)

“Verdiğin söze içtenlikle uymazsan benden iyilik bekleme.”

... biz Gayğsıza arz etmeğe gitcek! (s.224)

“...biz Gayğsız’a durumu arz etmeye gideceğiz.”

Türkmen Türkçesinde *et-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller sadece çekimli fiil olarak değil aynı zamanda aldıkları mastar ve sıfat-fiil ekleri ile birer ad, sıfat va zarf olarak da kullanılmaktadır.

Täç Serdar hem onuñ maşgalası barada dınuvsız gürrüñ ädip yören goca yene tossan “ seniñ äcen, hanım, Hıratlıdır” diyipdi...(s.22)

“Teç Serdar ve onun ailesiyle ilgili aralıksız sohbet eden yaşlı anne Tossan ‘Hanım, senin annen Heratlıdır.’ dedi.”

Goca biraz ondan soň başını aygıt edicilik bilen galdırdı. (s.26)

“Yaşlı adam daha sonra başını kararlılıkla kaldırdı.”

Ol bar alan ilmini, düşüncesini halk için sarp etmege umılyardı. (s.54)

“O bütün ilmini, düşüncesini halk için sarf etmeye çalışıyordu.”

Türkmen Türkçesinde *et-* yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiiller geçişlidir.

Şonuň için Gaygısızıň gelerine sabır ätmekden başga çäre yokdı. (s.59)

“Bundan dolayı Gaygısız’ın gelenlere sabretmekten başka çaresi yoktu.”

David Zaharoviç, ganıgzıgnlık mende azlık äder yalı deldir. (s.232)

“David Zaharoviç, delikanlılık benden geçmiş değıldir.”

... talap ädici gopgunı, hakikatdan da, hovpludı. (s.224)

“...isyancıların talepkâr ayaklanması hakikaten de korkutucuydu.”

1.8. gal- Yardımcı Fiili İle:

Bu yapıdaki birleşik fiilleri Türkmen Türkçesi metinde fazla tespit edemedik. Örnekleri sınırlıdır.

Ol kebi oglanıň yanında “Der dökyen aç galıp, aldayan näme için bay bolmalı?” (s.35)

“Onun gibi kurnaz bir oğlanın yanında, ‘Ter döken aç kalıp çalışmayanlar niçin zengin olmalı ki?’”

Ya, iki gün işsiz galdım diyip... (s.48)

“Ya, iki gün işsiz kaldım diyerek...”

Şeyle ak yürekli sada adama minnetdar galmazlık, hey, mümkinmi!” (s.64)

“Böyle saf temiz yürekli adama minnettar olmamak, hiç mümkün mü!”

Türkmen Türkçesinde *gal-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiiller geçişsizdir.

...Ilayta-da şol alımlarıñ Türkmenistan'ı gülletmek üçin canlarını gaydırmazlıkları ähli dünýe adamsını hayran galdırdı. (s.440)

“Özellikle bu âlimlerin, Türkmenistan’ı çiçeklendirmek için canlarını hiçe saymaları, bütün dünyayı kendine hayran bıraktı.”

1.9. geç- Yardımcı Fiili İle:

Bu yapıdaki birleşik fiilleri Türkmen Türkçesi metinde fazla tespit edemedik. Örnekleri sınırlıdır. *Eline geç-, maslahat geç-, hücüme geç-* gibi.

Şondan soň gacar goşunınıñ üstüne hücüme geçildi. (s.15)

“Ondan sonra Kaçar ordusunun üstüne hücuma geçildi.”

Türkmen Türkçesinde *geç-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller geçişsizdir.

Şonda Govşut han ilatıñ ehli serdarlarını, yaşulularını yığnap, maslahat geçirdi. (s.14)

“Bundan sonra Govşut Han halkın bütün önde gelenlerini, yaşlılarını toplayıp onlarla müşavere etti.”

Türkmen Türkçesinde *geç-* yardımcı fiili anlam genişlemesine uğrayarak sahiplenmek anlamında kullanılabilir.

Un haraz bolsa hannasıñ eline geçdi. (s.23)

“Un değirmeni ise Hannas’ın eline geçti.”

1.10. gel- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde, *gel-* yardımcı fiilinin *karara gel-*, *layık gel-*, *iş gel-*, şeklinde kullanımları vardır. Türkmen Türkçesiyle yazılmış olan metinde *gel-* yardımcı fiilinin yetenek, uymak ve varmak anlamlarında kullanıldığını tespit ettik.

Birdenke bolsa oña haypı gelip, kellesini yanadandan sıpaladı: (s.448)

“Birdenbire ona acıyası gelip, onun başını tekrar tekrar sıvazladı.”

Seyitmırat Övezbayev onun önüne köp gelyärdi. (s.450)

“Seyitmırat Övezbayev, onun üstüne çok geliyordu.”

Taradığımız metinde *gel-* yardımcı fiilinin gerçek anlamından sıyrılarak yetenek anlamında kullanıldığını bunun yanı sıra uymak ve varmak anlamlarına gelebildiğini tespit ettik.

Biz okamadık bolsa, ne-he bir zada düşünerdik, ne-de elimizden iş gelmän, hanımızı yakardık!(s.47)

“Biz okumamış olsaydık, ne bir şey anlardık, ne de elimizden bir iş gelirdi, sonuçta hanımıza zararımız dokunurdu.”

Soval-coğabı uzadası gelmäyeni Gayğısızın salık gabakları aç-açan haber berip durdı. (s.453)

“Soru cevap faslını uzatmak istemediğini, Gayğısız’ın aşağı düşen göz kapakları apaçık haber veriyordu.”

Türkmen Türkçesinde *gel-* yardımcı fiili gerçek anlamından sıyrılarak uygunluk anlamında kullanılabilir.

Menin kâbir bir soragım gövnüñe layık gelmese, düşündiriş sora ya cogap-da berme.(s.36)

“Benim bazı sorularım seni rahatsız edecekse, sorularımı düşünerek sor veya cevap verme.”

Türkmen Türkçesinde *gel-* yardımcı fiili karara varmak anlamında kullanılabilir.

“*şonu öldüren uçmahıdır*” diyen *karara gelyerdi*. (s.51)

“Şunu öldüren cennetliktir, diye *karara vardı*.”

Türkmen Türkçesinde *gel-* fiiliyle yapılan birleşik fiiller geçişsizdir.

“*Hocağulı, hakikatdan-da, yaman yiğit del*” diyen *karara gelyerdi*. (s.223)

“Hocagulu, hakikaten de yaman yiğit değil diye *karara varıyor*.”

Hocağulı ümlemeli bolar diyen *karara geldi*. (s.231)

“Hocagulu’ya haber verilmelidir diye *karara vardık*.”

1.11. gör- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesiyle yazılmış metinde *gör-* yardımcı fiilinin yapım ve çekim eki vazifesiyle kullanıldığını tespit ettik.

-*Men ertekini ören govı görýen sözleber*. (s.13)

“Ben masalı çok *seviyorum* bana masal anlatsana.”

Türkmen Türkçesinde *gör-* yardımcı fiili cümlede isim görevinde kullanılabilir.

...*politsiya için olara yeke-yekelik de çäre görmek, elbetde, aňsatdı*. (s.46)

“... polis için onların problemlerini tamamen *halletmek* elbette kolaydı.”

1.12. ur- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesi metinde *ur-* yardımcı fiili vurmak, dokunmak, uymak ve dönmek anlamında kullanılmaktadır.

-*Siziň rayatıňuzdan siziň hazınaňiza äl urmağa, siziň alı cenabıňiza barmağını uzatmağa kimiň hetdi bar?*(s.18)

“Sizin tabiyetinizdekilerin sizin hazinenize dokunmaya, sizin alicenaplığınıza söz söylemesine kimin haddi var?”

Türkmen Türkçesinde *ur-* fiiliyle kurulan birleşik fiiller geçişsizdir.

...*yok dur veli, sözüne urup aglayanınka menzeyer.* (s.33)

“...yok dur; fakat, sözüne uyup, ağlamaya benziyor.”

Ol neden alcıranmılığa yüz urupdı. (s.224)

“O nedense şaşkına dönmüştü.”

...*sovet düşmanlarına mehrevsiz zarba urmağınız zerur.* (s.243)

“...halk düşmanlarına acımasızca darbe vurmamız gerekli.”

Atabayev, indi nirede bolsa, her günde can uryardı, Keminen sağlığı düşünyärdi.(s.446)

“Atabayev, şimdi nerede olursa olsun, her gün onun için can atıyor; Kemine'nin sağlığını düşünüyordu.”

Türkmen Türkçesinde *ur-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller cümlede isim ve zarf görevinde kullanılabilir.

-*Siziň rayatıňuzdan siziň hazınaňiza äl urmağa, siziň alı cenabıňiza barmağını uzatmağa kimiň hetdi bar?*(s.18)

“Sizin tabiyetinizdekilerin sizin hazinenize dokunmaya, sizin alicenaplığınıza söz söylemesine kimin haddi var?”

1.13. bol- Yardımcı Fiili:

Türkmen Türkçesi metinde oluş bildiren geçişsiz *bol-* yardımcı fiili sık kullanılmaz. Türkmen Türkçesinde *bol-* yardımcı fiili hem Türkçe hem de yabancı kökenli ad ve sıfatlar ile birleşebilir. *Hälek bol-*, *namortca bol-*, *zerur bol-*, *teğek bol-*, *layık bol-*, *tamam bol-* gibi.

Yoğsam, yoğsam siziñ hälek bolmağyñız mümkin. (s.41)

“Yoksa, yoksa sizin mahvolmanız kaçınılmaz.”

-Ay, namortca bolayın sağca bolayın diylendir. (s.48)

“Hey, Sağ olayım da namert olayım.” demişler.

Hayır işe zerur bolanı için, oba yaşuluları-da onuñ kesilmeğini makul bilipdi. (s.59)

“Hayır işi için lazım olduğundan köyün yaşlıları da onun kesilmesini uygun gördü.”

... Zähmetiñ siñmedik üzimiñ çöpi birdenkä boğazyña teğek bolaymazmy? (s.220)

“...Zahmeti çekilmeden yenen üzümün çöpü birdenbire boğazında kalmaz mı?”

Şeyle hormata layık bolsam, sağ bol. (s.443)

“Böyle hürmete layıksam, sağ ol.”

Korkmaz, Türkiye Türkçesinde *ol-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiillerin *-In/-Un* ekleri ile genişletilmiş edilgen biçimi ile de kullanıldığını belirtir. *Havale olun-*, *kabul olun-*, *sarf olun-*, *defolun-* gibi.⁸⁸

Türkmen Türkçesinde *bol-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller *-lı/-li* ekleri ile genişletilerek de kullanılabilir.

⁸⁸ Korkmaz, a.g.e., s. 798.

Şonuñ üçin hem muğallım azerbaycanlı bolup, onuñ dili biraz çalgırtıdı.(s.28)

“Bundan dolayıdır ki muallim Azerbaycanlı olup onun dili biraz peltekti.”

Onuñ divarları iñ soñunda tamam bolup üsti yapılmakçı bolanda, ... (s.59)

“Onun duvarları en sonunda tamamlanıp, üzeri kapatılmak istendiğinde...”

1.14. oka- Yardımcı Fiili İle:

Hacıeminoğlu, Türk dilindeki birleşik fiil yapılarını Eski Türkçe döneminden bugüne kadar bütün tarihî ve çağdaş dönemlerde temel olarak iki gruba ayırır ve *kıl-* fiilinin yardımcı fiil olarak isimlerle kullanıldığına dikkat çeker.⁸⁹

Bu fiil Kutadgu Bilig’de de yardımcı fiil olarak oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir. Ercilasun, “*Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*” adlı eserinde Kutadgu Bilig’de isim+fiil şeklinde kurulan birleşik fiillerde yardımcı fiil olarak en çok *bol-*, *kıl-*, *tut-* ve *ur-* fiillerinin kullanıldığını belirtir. Ercilasun bu fiillerle kurulan birleşik fiilleri, yapılarındaki isim unsuruna göre de kendi içinde (isim, sıfat, zarf, çekimli isim, yabancı kelime, birden fazla kelime vb.) alt bölümlere ayırmıştır.⁹⁰

Kıl- fiili ile Türk dilinin ilk dönemlerinden beri isim+fiil şeklinde kurulan çok çeşitli birleşik fiil yapıları teşkil edilmiştir. Her türlü isim veya isim unsuru ile birleşik fiil meydana getirebilen ve çok işlek bir şekilde kullanılan yardımcı fiillerden biridir. Bu fiille geçişli ve geçişsiz birleşik fiiller oluşturulmuştur. Meselâ, *baz kıl-* “tabi kılmak”, *em kıl-* “tedbir almak”, *yamanlık kıl-* “kötülük etmek”, *afv kıl-* “bağışlamak, affetmek”, *yad kıl-* “hatırlamak”, *bozlugluk kıl-* “bozmak, harab etmek” vb.⁹¹

Eski Anadolu Türkçesinde sıklıkla kullanılan *namaz kıl-* birleşik fiili Türkmen Türkçesinde kullanılmaz; ama bunun yerine Türkmen Türkçesinde *namaz oka-* birleşik fiili kullanılır. Taradığımız metinde bu fiil hep *namaz oka-* şeklinde kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesindeki *kıl-* fiili ile Türkmen Türkçesindeki *oka-* fiili aynı anlama gelecek şekilde kullanılır.

⁸⁹ Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 256.

⁹⁰ Ercilasun, a.g.e., s. 52.

⁹¹ Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 256-265

... *metcide barıp, namaz okaşından äneyi daldi.* (s.239)

“...mescide gidip, namaz kılmasından daha güzel olamazdı.”

1.15. sal- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde *kölege sal-*, *gözden sal-*, *talana sal-*, *yumruk sal-* gibi kullanımları vardır. Bu yardımcı fiil genellikle atmak, etmek, almak anlamlarında kullanılır.

Türkmen Türkçesinde *sal-* yardımcı fiili atmak, vurmak anlamlarında kullanılır.

... *birdenkä bolsa pursat arap, Gayğsızdan yumruk saldı.* (s.7)

“...bir fırsatını bulup Gayğsız’a yumruk attı.”

Türkmen Türkçesinde *sal-* yardımcı fiili, Türkiye Türkçesindeki *et-* yardımcı fiilinin yerine kullanılabilir.

Yeri talaña salmak, Murğabiñ suvını... (s.56)

“Toprağı talan etmek, Murgap’ın suyunu...”

Türkmen Türkçesinde *sal-* yardımcı fiili, almak anlamında kullanılabilir.

Candarmlar onı gözden salman, her ädimini... (s.57)

“Jandarmalar, onu gözlerinin önünden ayırmadan her adımını...”

Türkmen Türkçesinde *sal-* yardımcı fiili, eklendiği ismi fiil yaparak yapım eki vazifesi alabilir.

gotrakı yüzüne ayıplılık alamatı kölege saldı. (s.220)

“...hastalıklı yüzünü suçluluğun alameti gölgelendirdi.”

1.16. tap- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde *tap-* yardımcı fiili, Türkiye Türkçesindeki *bul-* yardımcı fiili ile aynı anlamda kullanılabilir. Türkmen Türkçesi metinde bu birleşik fiili sık tespit edemedik.

Çağaniň connucak akılı şol sovala coğap tapmady.(s.31)

“Çocuğun o küçücük akılı bu soruya cevap bulamadı.”

1.17. tut- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde kullanılan *tut-* yardımcı fiili, Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılan *yap-* yardımcı fiiliyle aynı anlamda kullanılabilir. *Tut-* yardımcı fiiliyle ilgili kullanımların az olduğunu gördük.

Oña häzir obanıň iň obadan gızını alıp berip, ullakan toy tutmağa tayınlık görýärdiler.(s.59)

“Ona büyük bir evin kızını alıverip büyük bir düğün yapmak için hazırlık yapıyorlardı.”

Ya-da halk bähbidini nazarda tutup...(s.234)

“Ya da halkın yararını göz önünde tutup ...”

1.18. yör- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde *yör-* yardımcı fiili vermek anlamında kullanılabilir.

Ol, Sovat häkimiyetine garşy vağyz nesihat yöredipdir. (s.226)

“O, Sovyet hakimiyetine karşı halkı bilinçlendirmeye çalışıyor.”

-Hava-ayt, aytsañ-aytmasañ, tır –tır ädişip, birhili asmanda uçuşbam yörler.(s.439)

“- Evet, söyle, söylesen de söylemesen de, pır pır edip, gökyüzünde uçuşup duruyorlar.”

2. Karmaşık Birleşik Fiiller (Bir Yanı Sıfat-Fiil Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller)

Sıfat-fiillerle *ol-* fiilinin oluşturduğu birleşik fiil yapıları üzerinde düşünülmesi gereken bir sorundur. Araştırmacılar bu yapıyı bir tarafı isim diğer tarafı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller sınıfına dâhil etmişlerdir.

Gabain gibi sıfat-fiilli yapıyı isim olarak görmeyenler ise her iki tarafı fiil olan birleşik fiiller sınıfına dâhil etmişlerdir.⁹²

Deny ise sıfat-fiilleri karmaşık fiil olarak adlandırdığı sınıfa almış ve zarf-fiillerle aynı yerde değerlendirmiştir.⁹³

Bize göre birleşik fiil yapılarında esas alınması gereken nokta esas ve yardımcı unsurların görevleriyle ilgilidir. Birleşik fiilde, sıfat-fiiller esas unsur olduğu için ve birleşikte zarf-fiil göreviyle kullanıldığından bu yapıdaki birleşikleri karmaşık fiiller olarak değerlendirmemiz gerekiyor.

Korkmaz, Türkiye Türkçesinde karmaşık birleşik fiillerin, fiil kök ve gövdelerinden kurulan farklı zaman kalıbı içindeki sıfat-fiillerin *ol-* yardımcı fiili ile birleşmesinden oluştuğunu belirtir. Korkmaz, karmaşık fiilleri, *ol-* yardımcı fiilinden önce gelen sıfat-fiillerin bağlı buldukları zaman kesimine ve yüklendikleri işlev ayrılıklarına göre üçe ayırır.⁹⁴

A. Öncelik Fiilleri (*-miş ol-*)

B. Alışkanlık Fiilleri (*-Ir ol- -mAz ol-*)

⁹² Gabain, a.g.e., s. 22.

⁹³ Deny, a.g.e., s. 470.

⁹⁴ Korkmaz, a.g.e., s. 801.

C. Niyet Fiileri (-AcAk ol-, IcI ol-, AsI ol-, -(I) –msAr ol-):

Bana ve kızına, yavaştan aldığımız için, söylenmedik söz bırakmadı. Mahkemeye *gidecek oldu*. (M. Ş. Esendal, EOY, 9)

Onlar buralardan *gidici oldu*.

Bir gün Kocagöbekli'nin büyük kardeşi Göbekoğlu Murtaza Ağanın Datça'ya *gidesi olmuş*. (H. Balıkçısı, DG, 55)

Kadının çok parası yoktu. Ama olanca parasını kayığı bulanlara *verimser oldu*. (H. Balıkçısı, DG, 59)

Taradığımız Türkmen Türkçesi metninde bu üç gruptan sadece niyet fiillerine örnek bulabildik. -AcAk ol- şeklinde yapılmış niyet anlatan birleşik fiiller her iki lehçede de ortak kullanılır; ancak Türkmen Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *ol-* yardımcı fiili şimdiki zaman ekini değil de bilinen geçmiş zaman ekini alır.

C. Niyet Fiileri (-AcAk ol-, IcI ol-, AsI ol-, -(I) –msAr ol-):

Türkiye Türkçesinde *ol-* yardımcı fiilinin -AcAk, IcI, -AsI, -(I) –msAr sıfat fiileri ile oluşturduğu birleşik yapıların, bu oluş ve kılınışın başlangıç ve niyet halinde olduğunu ifade eder. Bunların en yaygın olanı -AcAk ve -IcI sıfat fiilleri ile kurulanlarıdır. *gidecek ol-, düşünecek ol-, yazacak ol-* vb.

Türkmen Türkçesinde ise -cEk bol- şeklinde kullanımı yaygındır. Bu birleşik fiiller Türkmen Türkçesinde bir hareketin yapılmak istendiğini gösterir.

Arnazarov, -(a)cak/-(e)cek (b)ol- yardımcı fiilerinin söz konusu yazı dillerinin ikisinde de aktif olarak kullanılmakta olan -(a)cak/-(e)cek (b)ol- birleşik sözdizimsel grubun niyet işlevsel-anlamsal anlamının anlatımı için kullanımına rastlandığını belirtir. Çünkü niyet anlamı daima gelecek zamana aittir.⁹⁵

Arnazarov, gelecek zaman ve gelecek zaman sıfat-fiilinin aynı zamanda niyet de anlattığını söyler. Tabi ki bu şekilde anlatılan niyet, -makçı/-mekçi niyet kipindeki fiillerden tamamen farklıdır. Bu fark, öznenin herhangi bir hareketi yerine getirmeye sadece niyet etmekte olduğunu değil, bununla birlikte o hareketi yapmaya kararlı

⁹⁵ S. Arnazarov, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Selçuk Üniversitesi, sayı 13, Konya, Bahar, 2003, s. 342.

olduğunu da ifade etmektedir. Örnek: *İndi gız oğlanı dövden gizlecek bolyar* “Bundan sonra kız oğlanı devden gizleyecek(gizlemek niyetinde)oluyor”⁹⁶

Emma Gayğısız gaharlanman, bilgeşländen etmänin inandırcak bolup can edyärdi. (S.7)

“Fakat Gayğısız öfkelenmeden, bunu bilerek yapmadığına (adamı) inandırmaya çalışıyordu.”

Yerinden galan çağa nätceğini bilmän älevredi: bir ılgacak boldı, bir dayandı-da (s.17)

“Yerinden kalkan çocuk ne yapacağını bilemez bir şekilde telaşlandı: Önce gidecek oldu ama durdu.”

Çağa onu düşündürcek bolup canıkdı. (s.26)

“Çocuk onu anlamak için büyük çaba sarfetti”

-Sen näme maña şert ätdircek bolyamıñ? (s.33)

“-Ne, sen bana şart mı koşuyorsun.?”

Politsiyaniñ onu iki yıllap sürgün ätmeği, añ-bilim frontundan daşlaşdırmak üçindiğine akılı etse-de, häzirki tutcak bolyan tutumu onuñ hinini gorcacağına akılı yetse-de Muhammetguliniñ başga çäresi yokdı: onuñ insabı ondan şonu talap ädyärdi. (s.59)

“Polislerin onu iki yıllığına sürgün ederek onu bilim çevresinden uzaklaştırmak istediklerini anlasa da, şimdi sergileyeceği tutumun onun sonu olacağına akılı yetse de, Muhammetgulu’nun bundan başka çaresi yoktu: Çünkü akılı ondan bunu talep ediyordu.”

...Sovet duşmanınıñ birini basmağa-da güycüm yetmecek bolsa men-ä ondan bilmedim ayt. (s.226)

“Halk düşmanlarından birini yakalamaya gücüm yetmeyecekse, o zaman ben, ne işe yarıyorum ki.”

⁹⁶ Arnazarov, a.g.e., s. 342.

Goybermecek bolup yapışdım veli, dişimiñ birini ovradı, ovurdımı yumruk yalı çişirip gitdi. (s.237)

“*Bırakmamak için* iyice tutundum, fakat o dişimin birini parçalayıp yanağımı yumruk gibi şişirerek gitti.”

3. Bir Yanı Zarf-Fiil Bir Yanı Fiil Olan Birleşik Fiiller (Tasvir Fiilleri)

Bu birleşik yapı, her iki tarafı da fiil olan, birinci kısmı zarf-fiilli esas fiil, ikinci kısmı çekimli yardımcı fiilden oluşan birleşik yapıdır.

Türkiye Türkçesinde, tasvir fiilleri, zarf-fiil *-(y)-A, -(y)-I/-(y)-U, ve -(y)-Ip/-(y)-Up* ekini almış bir esas fiille birleşerek birleşik fiil oluşturmaya yarayan fiillerin (*bil-, ver-, yaz-, dur-, vb.*) genel adıdır. Bu tür birleşik fiillerde asıl anlam, zarf-fiilin bulunduğu esas fiildedir. Yardımcı fiilin görevi ise, aslında bir esas fiil olduğu hâlde yavaş yavaş bu özelliğini kaybedip, esas fiilin gösterdiği oluş ve kılışın tarzını tasvir etmek suretiyle ona bazı anlamlar katmaktır.

Tasvir fiillerinin kullanımında zarf-fiillerinin önemi büyüktür.

Deny, “*Türk Dili Grameri*” eserinde tasvir fiillerini “*-(y)e veya -(y)i’li Bir Ulak Üzerine Kurulmuş Karmaşık Fiiller*” başlığı altında ele alır ve “*Bir fiili -(y)e veya -(y)i’li bir ulak haline koymak ve ardınca bil-mek, ver-mek, yaz-mak, dur-mak, yat-mak, gel-mek, git-mek, kal-mak, ko-mak vs. yardımcı fiilleri getirmek suretiyle yerindelik «périphrastique» fiiller elde edilir.*” bilgisini verir.

Deny, ayrıca bu fiilleri 1) İktidarlı fiil, 2) Ta‘cil «hatif» fiili, 3) Mukarebe fiili, 4) İstimrarî «duratif» fiil ve 5)Başka yerindelik fiiller olmak üzere beşe ayırır.⁹⁷

Hatiboğlu, “*Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*” adlı çalışmasında tasvir fiillerini “*Türkçede -i’li veya -e’li zarfla vermek, bilmek, durmak, kalmak, yazmak fiillerinin birleşmesinden meydana gelen ve kavramda tezlik, yeterlik, sürerlik veya yakınlık bildiren birleşik fiil.*” olarak tanımlar.⁹⁸

⁹⁷ Deny, a.g.e., s. 469.

⁹⁸ Hatiboğlu, a.g.e., s. 95.

Gencan, “*Dilbilgisi*” adlı çalışmasında tasvir fiillerini Özel Bileşik Eylemler başlığı altında ele alır ve “Eylem tabanlarından biçimce birleşmiş ve anlamca kaynaşmış olan sözcükler” olarak tanımlar. Özel birleşik eylemleri de kendi arasında 1. Yeterlik Eylemi, 2. Tezlik Eylemi, 3. Sürerlik Eylemi, 4. İsteklenme Eylemi, 5. Yaklaşma Eylemi olarak beşe ayırır.⁹⁹

Bilgegil, “*Türkçe Dilbilgisi*” adlı çalışmasında tasvir fiillerini “İki Fiilin Birleşmesiyle Teşkil Olunan Bileşik Fiiller” başlığı altında ele alır ve “İkincisi birincisinin anlamını değiştirmek üzere, iki fiil bir araya gelerek birleşik fiil teşkil eder: *yazabildim, bakıveriniz, düşeyazdı, baka kaldı* sözleri gibi.” açıklamasını yapar.

Bilgegil bu fiilleri: 1. Yeterlik fiili (=İktidârî fiil); 2. Tezlik fiili (=Ta‘cili fiil); 3. Sürerlik fiili (=İstimrârî fiil); 4. Yaklaşma fiili (=Mukarebe fiili) olmak üzere dörde ayırır.¹⁰⁰

Topaloğlu, “*Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*”nde tasvir fiillerini “-(y)A ve -(y)I ekleriyle yapılan zarf-fiillerden sonra *vermek, bilmek, durmak, kalmak, yazmak* vb. yarı yardımcı fiillerden birinin getirilmesiyle oluşturulan birleşik fiillerin ortak adı” olarak tanımlar. Süreklilik, tezlik, yaklaşma ve yeterlik fiili olmak üzere dörde ayırır.¹⁰¹

Korkmaz “*Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi*” adlı eserinde Türkiye Türkçesindeki tasvir fiillerini, iki ayrı fiilin kaynaşmasından oluşmuş birleşikler olarak tanımlar. Bu birleşik fiillerin içindeki birinci fiil, bir -A,-I veya -(y)- *Ip* zarf-fiil yapısındadır ve asıl anlam bu fiildedir. İkinci fiil ise, aslında bir esas fiil olduğu hâlde anlam kayması yoluyla, yavaş yavaş hem sözlük anlamından farklı yeni bir anlam kazanmış hem de esas fiil olmaktan çıkıp, esas fiile bazı anlam incelikleri katan bir yardımcı fiil durumuna gelmiştir.¹⁰²

Korkmaz, Türkiye Türkçesinde, anlamca birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunan ve tek bir oluş ve kılışı gösteren bu birleşiklerde, yardımcı fiilin görevinin, esas fiildeki oluş ve kılışın biçimini, tarzını tasvir ettiğini ifade eder. Bu türlü birleşiklere “tasvir fiil” denmesinin sebebi de budur: *anlayabil-, açıver-, açılıver-, işleyedur-*,

⁹⁹ Gencan, a.g.e., s. 310.

¹⁰⁰ Bilgegil, a.g.e., s. 280.

¹⁰¹ Topaloğlu, a.g.e., s. 140.

¹⁰² Korkmaz, a.g.e., s. 811.

bakakal-, süregel-, düşeyaz-, olagit- vb. Tasvir fiillerinin bu özellikleri dolayısıyla fiilin kınış kategorisini de temsil ettiğini söyler.¹⁰³

Ergin, “*Türk Dil Bilgisi*” adlı çalışmasında tasvir fiillerini “Fiille Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller” başlığı altında ele alır ve bu konuda “Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiillerin *bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy- (ko-)* fiilleri olduğunu ve esas fiile ünlü, seyrek olarak da *-(y)Ip* zarf-fiil ekleriyle bağlandıklarını söyler. Bu tür birleşik yapılarda asıl anlamın zarf-fiilli kısımda olduğunu, yardımcı fiillerin, anlamları ile değil, sadece yardımcı fiil fonksiyonu ile çekim unsuru olarak görev aldıklarını söyler. Bunlardan *bil-*’in fonksiyonu iktidar; *ver-*’inki kolaylık, çabukluk ve birdenbirelik; *gel-, gör-, dur-, kal-, koy-*’unki deneme, devamlılık ve süre; *yaz-*’inki yaklaşma ifade etmektedir.”¹⁰⁴

Banguoğlu, “*Türkçenin Grameri*” adlı eserinde tasvir fiillerinin *-A* ve *-I*’li zarf-fiillere belli yarı yardımcı fiiller getirilerek yapılan birleşik fiil tabanları olduğunu söyler. Bu fiillerin öncelikle, zarf-fiil halindeki fiilin anlattığı oluş ve kılışın oluşmasını tasvir ettiklerinden tasvir fiilleri (verbe descriptif) adını aldıklarını bildirir. Burada zarf-fiillerin anlamının esas olduğunu, bu özelliğiyle de başka birleşik fiillerden ayrıldıklarını söyler.

Banguoğlu, tasvir fiillerini 1. Yeterlik fiilleri (verbe possibilatif), 2. İvedilik fiilleri (verbe hatif), 3. Sürek fiilleri (verbe duratif), 4. Yaklaşık fiiller (verbe approximatif) olmak üzere dörde ayırır.

Banguoğlu’nun bu sınıflamasının yanında bir de “Yarı Tasvir Fiilleri” dediği bir tür daha vardır. Bu tür, tıpkı tasvir fiilleri kalıbında kurulmuş olan, ancak tasvir fiili anlatımı taşımayan, yani ikinci fiilin esas anlamını koruduğu birleşikleri içine alır (*çıkagelmek, alıkoymak*). Bunun yanında *-ip* zarf-fiil ekiyle yapılmış tasvir fiili anlatımı bağlanmış olan birleşik fiillerin de olduğunu söyler. (*yapıp durmak, sürüp gitmek, apışıp kalmak*)¹⁰⁵

Ediskun, “*Türk Dil Bilgisi*” adlı çalışmasında tasvir fiillerini “Birinci Öbek Bileşik Fiiller” başlığı altında ele alır ve temel fiile bir renk, bir görünüş kazandıran fiillere tasvir fiilleri denildiğini söyler. Bu tasvir fiillerini 1. Yeterlik fiilleri, 2. Tezlik

¹⁰³ Korkmaz, a.g.e., s. 811.

¹⁰⁴ Ergin, a.g.e., s. 365.

¹⁰⁵ Banguoğlu, a.g.e., s. 488.

fiilleri, 3. Sürerlik fiilleri, 4.Yaklaşma fiilleri, 5. Beklenmezlik fiilleri, 6. Gerekseme fiilleri, 7. Yapmacık fiilleri olarak sınıflandırır.¹⁰⁶

Korkmaz, Türkiye Türkçesindeki tasvir fiillerinin çekime girerken zarf-fiil yapısındaki esas fiil sabit olduğunu, çekimle ilgili eklerin yardımcı fiile eklendiğini dolayısıyla yardımcı fiilin çekim eklerini üstlenme görevini yüklediğini ifade eder. Korkmaz'a göre tasvir fiilleri, çekimli fiil olma dışında ad-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil yapısına girerek bir ad, sıfat ve zarf olarak da kullanılırlar. Korkmaz, tasvir fiillerini kendi içinde beş alt gruba ayırır.¹⁰⁷ Bunlar:

1. Yeterlik Fiilleri,
2. Tezlik Fiilleri,
3. Süreklilik Fiilleri,
4. Yaklaşma Fiilleri
5. Uzaklaşma Fiilleri

Korkmaz, yukarıda verilen tasvir fiillerinin yanında belirleyici nitelikteki ve ikili yapıdaki birleşik fiilleri de bir dereceye kadar bu gruba sokmanın mümkün olduğunu söylemiş; ama kendisi bu iki yapıdaki birleşik fiilleri ayrı başlık altında incelemiştir. Bu yüzden biz de tezimizde belirleyici nitelikte olan birleşik fiilleri ve ikili birleşik fiilleri ayrı başlık altında inceledik.

Tasvir fiilleriyle oluşturulan birleşik yapılar tartışmasız birleşik fiildir. Ancak dilcilerin üzerinde uzlaşamadıkları nokta, zarf-fiil ekini almış esas fiil ve üzerine gelerek onu çeşitli yönlerden tamamlayan yardımcı fiilin birleşmesiyle oluşan yapının adının mı; yoksa zarf-fiilli kısımdan sonra gelen yardımcı fiilin adının mı tasvir fiili olduğudur. Deny, Hatiboğlu, Gencan, Bilgegil, Korkmaz, Banguoğlu, bu oluşan birleşik yapının adının tasvir fiili olduğunu söyler. Ergin ve Ediskun ise zarf-fiilden sonra gelen yardımcı fiilin adının tasvir fiili olduğunu söyler. Bizce de tasvir fiili, zarf-fiil ekini almış esas fiilden sonra gelen yardımcı fiilin adıdır.

Ediskun, Bilgegil, birleşik fiil yapımında kullanılan zarf-fiilleri istek eki olarak nitelendirmekte ve bunun istek eki olduğuna dair tatmin edici bilgiler vermemektedir.

¹⁰⁶ Ediskun, a.g.e., s. 228.

¹⁰⁷ Korkmaz, a.g.e., s. 812.

Türkmen Türkçesi metinde yapmış olduğumuz incelemelere göre metinde en sık kullanılan yardımcı fiiller şunlardır: *bil-*, *dur-*, *otur-*, *gel-*, *yör-*, *bar-*, *git-*, *bol-*, *ber-*, *al-*, *çek-*, *başla-*.

Türkiye Türkçesinde yeterlik için kullanılan *bil-* fiili Türkmen Türkçesi'yle ortaktır. Yeterlik fiiline Türkmen Türkçesinde *bol-* fiilini de ekleyebiliriz. Türkiye Türkçesindeki tezlik fiili *ver-* Türkmen Türkçesindeki *ber-* fiilidir. Süreklilik fiillerine gelince *dur-*, *gel-*, *git-* tasvir fiilleri her iki lehçede de ortaktır. Türkmen Türkçesinde *yör-*, *bar-*, *otur-* *gal-* fiilleri birer süreklilik anlatan tasvir fiili kabul edilebilir.

Türkiye Türkçesinde tasvir fiillerini oluşturan yardımcı fiiller; yeterlik; *bil-*, *tezlik*; *ver-*, süreklilik; *dur-*, *kal-*, *gör-*, *gel-*, *git-*, yaklaşma; *yaz-* fiilleriyle adlandırılır. Türkmen Türkçesindeki tasvir fiillerini ise Baylıyev, (Esas Sözü Fiil Olan Birleşik Fiiller)¹⁰⁸ başlığı altında vermektedir. Türkmen Türkçesinde bu fiiller dışında hareketin bittiğini anlatan *al-*, *gutar-*, *çık-* fiilleri de bulunmaktadır.

Türkmen Türkçesinde tespitlerimize göre *et-* ve *bol-* yardımcı fiilleri tasviri birleşik fiili kurmada sıklıkla kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde bunların dışında sık kullanılan yardımcı fiil olarak şunları tespit ettik: *dur-*, *otur-*, *gel-*, *yör-*, *bar-*, *git-*, *bol-*, *ber-*, *al-*, *başla-*, *kal-*, *çık-*.

Türkmen Türkçesinde tespit ettiğimiz farklı bir durum da tasvir fiillerinin olumsuz biçimlerinin Türkiye Türkçesinden farklı olarak tüm zaman ve kip çekimlerinin yapılabilmesidir.

3.1. Yeterlik Fiilleri:

Türkiye Türkçesinde yeterlik fiilleri bir esas fiilin *-(y)-A* zarf-fiil biçimi üzerine *bil-* yardımcı fiilinin getirilmesiyle kurulur: *bak-abil-*, *söyle-y-e bil-* gibi.

Bu şekildeki birleşik fiillerde *bil-* yardımcı fiili; bir hareketi gerçekleştirme güç ve yeterliliğini ya da bir hareketin gerçekleşme ihtimalinin var olduğunu gösterir.

¹⁰⁸ Baylıyev, a.g.e., s. 252.

3.1.1. bil- Yardımcı Fiili İle:

Türkiye Türkçesinde *bil-* yardımcı fiili ile kurulan tasvir fiilleri basit ve birleşik zamanlı kiplerin bütün çekimlerine girebilir.

Ercilasun'a göre *bil-* olumlu ve olumsuz iktidar meydana getirir. Fakat *bil-* ünlü zarf-fiillerinden sonra her zaman iktidar şeklini meydana getirmez. Bazen kendi anlamında mı yoksa “ muktedir olma” anlamında mı kullanıldığı iyice anlaşılmaz. Öyle ki, KB'in yazıldığı devrede *bil-* henüz yardımcı fiilliğe geçmiş gibidir. Öte yandan *u-* fiiliyle yapılan olumlu iktidar şekline tek tük rastlanmaktadır. Demek ki, KB'in yazıldığı devrede, olumlu iktidar şekli için *u-* fiili süratle kaybolmakta ve yerini *bil-* fiiline bırakmaktadır. *Bil-* fiili de bu görevi üstlenirken henüz asli hüviyetinden sıyrılamamaktadır.¹⁰⁹

Osmanlı Türkçesinden itibaren; *gelmeyebilirsin* “gelmesen de olur”, *gitmeyebilirsin* “gitmesen de olur” biçiminde, asıl fiile olumsuzluk eki getirilerek, olumsuz biçimi de gelişmiştir.¹¹⁰

Annanurov, Türkmen Türkçesinde *bil-* yardımcı fiiliyle yapılan analitik fiillerin, hareketi başarıyla yapabilme ya da yapamama konusunda kabiliyet ve beceri ifade ettiğini belirtir.¹¹¹

Baylıyev, *bil-* tasvir fiilini modallık gösteren tasvir fiilleri başlığı altında incelemiştir. Bu yardımcı fiilin hareketin meydana gelmesinin mümkün olup olmadığını gösteren tasvir fiilleri yaptığını söyler.¹¹²

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *p/-A* zarf-fiil eki + *bil-* yardımcı fiili şeklindedir.

Türkmen Türkçesinde *bil-* yardımcı fiilinin; *-p bil* ve *-A bil* şeklinde bir kullanımı vardır.

Türkmen Türkçesinde *-p bil* ve *-A bil* şeklinde kurulan birleşik fiiller cümlede hareketin meydana gelmesinin mümkün olup olmadığını gösterir. Burada mümkün olup olmamakla kastettiğimiz bir oluş ve kılışı gerçekleştirilme güç ve

¹⁰⁹ Ercilasun, a.g. e., s. 83-84.

¹¹⁰ Deny, a.g. e., s. 470.

¹¹¹ Annanurov, a.g. e., s. 37.

¹¹² Baylıyev, a.g. e., s. 334.

yeterliliğine sahip olma durumudur. Yani bu fiil cümleye iktidar, kabiliyet ve beceriklilik anlamları katabilir.

Doğrusını aytsam, Gayğsızıñ yerine men bolan bolsam, şol maskaralığı menem çekip bilmezdim!(s.33)

“Doğrusunu söylemek gerekirse, Gayğsız’ın yerinde ben olsam, bu maskaralığı çekemezdim.”

Gayğsız özünü nâçe äserdeñ saklamağa çalışsa-da, yüreğine gelen zadı aytman durup bilmeyärdi.(s.36)

“Gayğsız, dilini ne kadar tutmaya çalışsa da kalbinden geçeni söylemeden duramıyordu.”

-Men öz ayıbımı boyun alyan: men seniñ yalı sovuk ganlı bolup bilemok.(s.51)

“-Ben kendi suçumu üzerime alıyorum: Ben senin gibi soğukkanlı olamam.”

Siz alla hatırasına aydıñ gerek bolsa, men size pul kömeğini berip bilcek.(s.64)

“Allah rızası için açıkça söyleyin: Gerekliyorsa, ben size para yardımı yapabilirim.”

Türkmen Türkçesinde -p bil- tasvir fiili bir “yeterliğı”, “bir gücün varlığını” gösterme göreviyle kullanılabilir.

Gayğsızıñ bilgeşländen gatı urmanına men şertem ädip bilerin. (s.7)

“Gayğsızın kasıtlı olarak sert vurmadığına ben yemin bile edebilirim.”

Men aç garna yatıp bilerin, ämma namıs astında ukım tutmaz.(s.8)

“Ben aç karnına yatabilirim, ama namusuma laf edilmesi söz konusu ise uykum tutmaz.”

Yöne veli, baramda men oña näme kömek ädip bilcek?(s.56)

“Ama ben oraya vardığımda ona nasıl yardım edebilirim?”

Türkmen Türkçesinde *-p bil* tasvir fiili “ tercih” ve “kararlılık” anlamı cümleye katar.

Şonda seniñ burnuñdan ik yalı gan getiräymezmiäm!..(s.8)

“O zaman senin burnundan fitil fitil kan akıtmaz mıyım?”

Türkmen Türkçesinde, *p-bil* tasvir fiili sıfat- fiil olarak bir ad önünde sıfat görevi yüklendiği gibi zarf ve isim görevinde de kullanılabilir.

Täç serdar öz gucruna bäs gelip bilmeyän adamdı.(s.15)

“Teç Serdar kendi arzularına karşı koyamayan adamdı.”

...galtaman mesğen tutup bilcek yerleri mazalı sınıladı...(s.249)

“...eşkiyanın mesken tutabileceği yerleri iyice kontrol etti...”

Gayğısızñ hälki selcerip bilmedik oyi yadına düşüp, birdenkä oña sorag berenini duyman galdı.(s.11)

“Gayğısız’ın az önceki anlayamadığı fikri aklına gelip aniden ona soru sormaya başladı.”

Meniñ-ä, şoña sabrım çikamazdı!- diyende, çağanıñ sesi birhili zarplı çıkıdı.(s.21)

“Ben, buna sabredemezdim” derken, çocuğun sesi biraz kuvvetli çıktı.

Oña häzir bir önceylice yumruk berip bilse, belki, armanı-da galmaz.(s.24)

“Şimdi ona yumruğu iyice yurabilse, belki içinde uhdesi kalmazdı.”

Gayğısız öz yadına gelşine görä oğlanlıkda-da yalan sözlemäнди, doğru gepliliği için şarpık dadanını-da unutmandı, şeyle-de bolsa, ol öz insabının garşısına gidip bilmän, hemişe gönümel duryardı.(s.38)

“Gayğısızın hatırladığına göre çocukluğunda da yalan söylememiştir, doğru söylediği için, çok tokat yediğini unutmamıştır, bütün bunlara rağmen, kendi vicdanının sesinden *çıkmayıp* hep dosdoğru duruyordu.”

Muhammetgüli gövününe gelenini içinde gizläp bilmän, derrev şapladyan yiğitler hilindendi. (s.49)

“Muhammetgulu gönlünden geçeni içinde *tutamayıp* hemen söyleyiveren yiğitlerdendi.”

Türkmen Türkçesinde *bil-* yardımcı fiiliyle yapılmış tasvir fiillerinin olumsuz, *bil-* yardımcı fiilinden sonra *-ma*, *-me* olumsuzluk ekleri getirilerek yapılır.

Çizelge 1

Şimdiki Zaman:	Geniş Zaman:	Bilinen Geçmiş Zaman	Öğrenilen Geçmiş Zaman	Gelecek Zaman
<i>çıdap bil-me-yer</i>	<i>çıdap bilmez</i>	<i>çıdap bil-me-di</i>	<i>çıdap bil-me-n-dir</i>	<i>çıdap bil-mecek;</i> <i>alıpbilcek del</i>
Dilek:	İstek:	Gereklilik:	Emir:	
<i>çıdap bil-me-se</i>	<i>çıdap bil-mi-y-e-y-e-di</i>	<i>çıdap bil-meli del</i>	<i>çıdap bil-me-sin</i>	

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi Türkmen Türkçesinde yeterlik fiilinin olumsuzunun öğrenilen ve gereklilik kipinin çekimleri Türkiye Türkçesinden farklı yapılmaktadır.

Türkmen Türkçesinde yeterlik fiilinin öğrenilen geçmiş zaman olumsuz çekiminde *-ma* (*-me*) olumsuzluk ekinden sonra *-n*, daha sonra *-dir* bildirme eki getirilerek yapılır.

Türkmen Türkçesinde gereklilik kipinin çekiminde *-malı, -meli* gereklilik ekinden sonra *del* (değil) olumsuzluk edatı eklenir.

Uzun barmakları bilen barlap görende bolsa, yumruğññ nirä değenini hem selcerip bilmeyärdi. (s.9)

“Uzun parmaklarıyla yokladığında ise, yumruğun nereye geldiğini anlamıyordu.”

Yöne veli, şol deñsizlik barada ol öz diline äyelik ädip bilmäyerdi. (s.35)

“Fakat, bu densizlik konusunda o, kendi diline sahip olamıyordu.”

Gayęsız öz oyundan hiçbir netice çıkarıp bilmedi. (s.56)

“Gayęsız, düşündüğü şeyden hiçbir netice çıkaramadı.”

Yok, yok, ol bolup bilmez!.. (s.235)

“Hayır, hayır bu olamaz.”

Türkmen Türkçesinde yeterlik fiilinin ikinci bir olumsuz şekli daha vardır. Bu şekilde fiilden sonra *-n, -m, -z* iyelik eklerinden sonra “*-(y)ok*” kelimesi getirilerek yapılır. Örneğin “*Sen haramzada, mesleğine çıdap bilenok!*”. Ancak bu şeklin beş esas zaman ve kip çekimleri yoktur.

Sen haramzada, mesleğine çıdap bileñok! (s.8)

“Sen haramzade, kendi mesleğinde bile sebat edemedin!”

-Siz gutaran bolsañız, Çerkez Çarı men gutaramok. (s.235)

“Çerkez Çarı, sizin bitmiş olsa daha benim hesabım bitmedi.”

... sığır ızından selpänimi men hiç vagtda yadımdan çıkaramok. (243)

“...sığır peşinde gezdığimi ben hiçbir zaman unutmadım.”

Türkmen Türkçesinde, *bil-* yardımcı fiilinden sonra olumsuz eki *-me* ve *-ok* eki getirilir. Burada bir yetersizlik değil bir oluş ve kılışı yapamama, imkân ve ihtimalin olmaması durumu hakimdir.

Müdiriň ačıkdan-ačık sözi Gayğısızı hayran galdırdı. Yöne veli, onuň yüreginiň aklığını onçaklı ayğıt ädip bilmedi. (s.41)

“Müdürün açık sözlü olması Gayğısız’ı ona hayran bıraktı. Buna karşın onun kalbinin temiz olup olmadığını tam olarak bilemedi.”

Biz äntek Nedir bayı tutduraniň kimdiğini-de anık añlap bilemzok. (s.230)

“Biz şu anda Nedir Bey’i yakalatanların kim olduğunu tam olarak belirleyemedik.”

3.1.2. bol- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde bu yardımcı fiil kullanıldığı cümleye geçmiş zamandaki bir hareketin uzun bir zaman içinde sonuçlandığı anlamını katar. Bu sonuçlanma işi konuşma anını da kapsamaktadır. Eklendiği fiile yeterlik anlamı katar. Bu yüzden yeterlik fiilleri içinde incelemeyi uygun gördük

Korkmaz, Eski Uygur metinlerinde *bol-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanıldığını, “imkan ve imkansızlık” bildirdiğini özellikle şahsı belirsiz olumsuz ifadelerle gelerek, “imkansızlık” işleviyle birlikte “meçhullük” ifade ettiğini belirtir. Ayrıca, Türkmen Türkçesinde *bol-* yardımcı fiilinin *-p*’li zarf-fiil şekillerinden sonra, tamamlanmış bir işi gösterdiğini; fakat tek tük imkan göreviyle de kullanıldığını söyler.¹¹³

Gabain, *bol-* yardımcı fiilini modal yardımcı fiil olarak nitelendirir, kendi anlamını koruyan yarı yardımcı fiillerden biri olarak isimlendirir.¹¹⁴

Baylyev, *bol-* yardımcı fiilini “ Hareketin bittiğini gösteren tasvir fiiller” ve “ Hareketin meydana gelmesinin mümkün olup olmadığını gösteren modal fiiller ” başlıkları altında incelemiştir.¹¹⁵

¹¹³ Korkmaz, a.g. e., s. 815.

¹¹⁴ Gabain, a.g. e., s. 27.

¹¹⁵ Baylyev, a.g. e., s. 325.

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ -p/ zarf-fiil eki + *bol-* yardımcı fiili

Gocaniň hayıkması çağa yaramadık bolara çemelidi. (s.25)

“İhtiyarın çekinmesi çocuğun hoşuna gitmemişe benziyordu.”

Yöne seni ideyadan üytgedip bolcak däl diyseň dogrı. (s.72)

“Ama senin fikirlerini yenileyebilecek değil diyorsan doğru.”

Ay, barıbir, saňa zat düşürüp bolası yok- la! (s.262)

“Hey! Bunun sana bir şey düşündüreceği yok ya!”

Acıganıñı, yadaniñi näme aydıp bolyamı? (s.291)

“Acıktığını, yorulduğunu nasıl söyleyebilirsin?”

Türkmen Türkçesinde *bol-* yardımcı fiili ile kurulan tasvir fiilleri geçişsizdir.

Yöne veli, Mele Can, sen unutma; Uruş vagtında hemme dokuziñi doldurıp bolmaz. (s.225)

“Fakat Mele Can, sen şunu unutma: Savaş zamanında hiçbir şey eksiksiz olmaz.”

Türkmen Türkçesinde *bol-* yardımcı fiilinden sonra olumsuz eki olarak ‘ok-’ getirilir.

Buralara gep hem düşündirip bolanok. (s.168)

“Buralarda söz bile insanlara bir şey anlatmaz.”

Türkmen Türkçesinde *bol-* tasvir fiilinin sıfat-fiil ekleri ile genişletilerek sıfat görevinde kullanılışı da yaygındır:

-Yoğsam seni saklap bolcak gumanı barmı nâme?(s.48)

“Yoksa onun seni saklayabilecek gücü var mı?”

...ämma munuñ ayğidına çat açdırıp bolcak gumanı yok.(s.262)

“...ama bunun aydın insanları bölebilecek inancı yok.”

Hava –da, gizläp örtüp bolcak gumanı yok...(s.340)

“Evet de, gizlenecek kuvveti yok ki.”

3.2. Tezlik Fiilleri

Türkiye Türkçesinde, tezlik fiillerinin –(y)-I / -(y)- U zarf –fiil eki almış bir esas fiilin ver- yardımcı fiiliyle birleşmesinden oluşur. çöküver- (çök-ü ver-), aliver- (<al-ı ver-), başlayıver- (başla-y-ı ver-), gizleyiver- (<gizle-y-i ver-), tutuver-(<tut-u ver-) gibi.

3.2.1. ber- Yardımcı Fiili İle:

Türkiye Türkçesinde ver- yardımcı fiili esas fiildeki hareketin çabucak, birdendire, kolayca gerçekleştiğini bildiren tasvir fiilleri yapmaktır. Tezlik fiilleri ver- yardımcı fiili zaman bakımından basit ve birleşik fiillerin bütün çekim kalıplarına girebilir.

Türkmen Türkçesinde ber- fiiliyle yapılan birleşik fiil hareketin devamlılığını, aniliğini, kolaylığını, tezliğini gösterir. Bunun yanında sık olmamakla birlikte yapmacıklık, öğüt verme ve farketmezlik anlamlarını da cümleye katar. Burada esas kelime, fiil şeklinde olup yardımcı fiil ile birleşik yazılır.

Ercilasun KB’de bir- yardımcı fiiliyle yapılan tasvir fiillerinin; kolaylık, tezlik, çabukluk ifade ettiğini belirtir.¹¹⁶

¹¹⁶ Ercilasun, a.g. e., s. 84.

Ediskun, tezlük fiillerini “Birinci öbek fiiller” başlığı altında inceler. Tezlük fiili, eyleme tezlük anlamıyla birlikte kolaylık, apansızlık, beklenmezlik, önemsememe, alışkanlıktan vazgeçme anlamları katar.¹¹⁷

Annanurov, -(I) *ber-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiillerinin hareketin başkasının yararına yapıldığını gösteren tasvir fiilleri yaptığını belirtir.¹¹⁸

Baylıyev *ber-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiilini “ Hareketin tezliğini ve devamlılığını gösteren tasvir fiiller” başlığı altında incelemiştir.¹¹⁹

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *-p* zarf-fiil eki + *ber-* yardımcı fiili

-Sen öziñ keypihon gidyemin ya ağan zorlap iberyämi?(s.25)

“Sen kendi gönlünle mi gidiyorsun, yoksa ağabeyinin seni zorla mı gönderiyor?”

Oña häzir obanıñ iñ obadan gızını alıp berip, ullakan toy tutmağa tayınlık görjärdiler. (s.59)

“Ona, köyün en güzel kızını alıvermek için büyük bir düğün hazırlığı yapıyorlardı.”

Türkmen Türkçesinde *ber-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller cümleye kolaylık anlamı katabilir.

-Men ärtkini örän govı görjän sözleber. (s.13)

“Ben masalları çok seviyorum bir tane söyleyiverin.”

Türkmen Türkçesinde *ber-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller cümleye devamlılık anlamı katabilir.

-Şeytgın, Nobat ağa, tä ölyänçän şu dünyäde yaşabargin!(s.13)

“Öyle olsun Nobat Ağa, ta ölene kadar şu dünyada yaşayiverin.”

¹¹⁷ Ediskun, a.g. e., s. 231.

¹¹⁸ Annanurov, a.g. e., s. 51.

¹¹⁹ Baylıyev, a.g. e., s. 323.

Türkmen Türkçesinde *ber-* yardımcı fiiliyle yapılan birleşik fiiller geçişlidir.

Hanı inim, şol dokladıñı bize bir okap ber. (s.439)

“Haydi yavrum, şu bildirini bize de okuyuver.”

Türkmen Türkçesinde *ber-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller cümleye tezlilik anlamı katar.

-İndiki gidemde Moskvadan getirip bererin. (s.448)

“Şimdiki gittiğimde Moskova’dan getiriveririm”.

Ol birhili aylanıp goyberilen adam yalı aňk bolupdı... (s.451)

“O sanki kendi ekseni etrafında dönmüş de durmuş bir adam gibi sersemleşti...”

Türkmen Türkçesinde *ber-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller cümle içinde ad, sıfat ve zarf olarak kullanılabilir.

Menä seniň yeriñde bolsam, Daşkent paşkent diyip yörmän, öz ata vetenime gaydıbercek. (s.245)

“Ben senin yerinde olsam, Daşkent maşkent diyerek gezmem kendi ana vatanıma dönüveririm.”

Türkmen Türkçesinde *ber-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller cümleye rica anlamı katabilir.

... derñevden äl çekip, ızımıza gaydıbermelimi? (s.231)

“...teftişi bırakarak, geldiğimiz yere dönüvermeli mi?”

-Sen, gelin, yıgrılma-da, hiçbir zatdan çekinme-de arkayın sözläber. (s.238)

“Sen, gelin! Utanmadan hiçbir şeyden çekinmeden rahatça söyleyiver.”

-Abdırızak siz uğraberin diyen terizde Gayğsız'a göz gıyıp ayala melim etdi.(s.247)

“-‘Abdırızak, siz ona uğrayıverin.” tarzında Gayğsız’a göz kırıp kadına düşüncesini açıkladı.

Türkmen Türkçesinde *ber-* fiilinin olumsuz biçimi şu şekilde çekimlenir:

Çizelge 2

Şimdiki Zaman:	Geniş Zaman:	Bilinen Geçmiş Zaman	Öğrenilen Geçmiş Zaman	Gelecek Zaman
<i>al-ı ber-me- yer</i>	<i>al-ı ber-mez</i>	<i>al-ı ber-me- di</i>	<i>al-ı ber-me- n-dir</i>	<i>al-ı ber-me- cek</i>
Dilek:	İstek:	Gereklilik:	Emir:	
<i>al-ı ber-me- se</i>	<i>al-ı mi-y-e y-e-di</i>	<i>al-ı ber meli del</i>	<i>al-ı- ber me-sin</i>	

Türkmen Türkçesindeki *ber-* fiilinin öğrenilen geçmiş zaman olumsuz çekimi “ *n- dir-*” ekleri ile yapılmaktadır. “*del-*” olumsuzluk edatı birleşik fiile eklenir. *alıvermeli del.* gibi.

3.2.2. çık- Yardımcı Fiili ile:

Türkmen Türkçesinde *çık-* fiili cümleye hareketin birdenbire başladığını ve uzun sürmeden sonuçlandığını gösterir. Bu noktada Türkiye Türkçesindeki tezlik fiiline benzemektedir. Bundan dolayı *çık-* fiilini tezlik fiilleri içinde incelemeyi uygun gördük.

Annanurov, *-p çık-* tasvir fiilinin Türkmen Türkçesiyle yazılmış eski metinlerde az da olsa kullanıldığını söyler.¹²⁰

Baylyev, *çık-* yardımcı fiilini “Hareketin bittiğini gösteren yardımcı fiiller” ve “Hareketin sürecini ve yönünü gösteren tasvir fiiller” başlıkları altında incelemiştir.¹²¹

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *-p* zarf-fiil eki + *çık-* yardımcı fiili

- ‘*Kepire can çekenin muzdı gara gılıç’ diilen şundan gelip çıkdı.* (s.20)

“Kafirle birlik olmak isteyen hakı kara kılıç, dedikleri atasözü buradan ortaya çıktı.”

Dört sanı atlı yarağlı politseyekiy dazırdap çıkdı. (s.60)

“Dört silahlı polis hızlıca ortaya çıktı.”

Bir iki ara Cüneyt han nireden gelip çıkdı? (s.283)

“Bu arada Cüneyt Han nereden çıkıp geldi?”

Şol pikir milletçiler toparınıñ Gızıl Goşunu Buhara ülkesinden kovup çıkarmalı diyen talabını... (s.289)

“O fikri, milletler topluluğunun kızıl bağı Buhara ülkesinden kovup çıkarmasını isteyen talebini...”

Bu sapar onı goybermecek bolup, sıyından yapışsalar-da, siltenciräp, birini äylek, birini beyläk pızıp çıkdı. (s.363)

“Bu sefer onu bırakmayarak eteğine yapışsalar da, silkelenerek birini o tarafa birini bu tarafa fırlattı.”

Günäsiniñ bağışlanmağını hayış äden Cüneyt han hiç kime bil bağlaman, Garağuma gaçıp çıkıpdı. (s.381)

¹²⁰ Annanurov, a.g. e., s. 43.

¹²¹ Baylyev, a.g. e., s. 325.

“Günahının bağışlanmasını isteyen Cüneyt Han hiç kimsye bel bağlamadan, Garagum’a kaçıp gitti.”

Türkmen Türkçesinde *çık-* yardımcı fiili ile kurulan tasvir fiilleri sıfat görevinde kullanılabilir.

Şol vagtda şayını tutup çikan Gayğısız:(s.262)

“Şu zamanda eşyalarını alıp çikan Gayğısız:”

Düynki gaçıp çikan Hocağulu haniñ ärtir gaydıp gelmeği... (s.282)

“Dün kaçıp giden Hocağulu Hanın ertesini gün kaçarak gelmesi...”

Türkmen Türkçesinde *çık-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiilleri geçişsizdir.

Siz biraz sabır ädin, häzir onuñ yanına men özüm girip çikayın.(s.64)

“Siz biraz sabredin, şimdi onun yanına ben, bir girip çikayım.”

Atabayev mümberden düşende, başlıktan izin alman, mümbere Cepbar Horaz barıp çikdi.(s.89)

“Atabayev minberden düştüğü zaman, konferans başkanından izin almadan Cebbar Horaz minbere varıp çikti.”

Türkmen Türkçesinde temel fiile *çık-* yardımcı fiili eklendiği zaman temel fiil çıkmak, gitmek anlamı dışında olmak, meydana gelmek anlamları da kazanabilir.

Karz pul, tohum, ılaytada, şerime neticesinde, zehmet çekyen dayhan iñ sonuñda beşden biri bolup çikyardı.(s.132)

“Borç para, tohum, özellikle de haysiyet konusunda yıpranan çiftçi en sonunda acınacak hale geldi.”

Şol söz doğru bolup çikdi.(s.271)

“Bu söz doğru çikti.”

3.2.3. geç- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde *geç-* fiili cümleye hareketin birdenbire başladığını ve uzun sürmeden sonuçlandığını gösterir. Bu noktada Türkiye Türkçesindeki tezlik fiiline benzemektedir. Bu nedenle *geç-* fiilini tezlik fiilleri içinde incelemeyi uygun gördük.

Baylyev *geç-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiillerinin hareketin olup bittiğini gösteren tasvir fiilleri yaptığını belirtir.

Mahtumgüliniň şıgırlarını belläp geçdiler

“Mahtumkulu’nun şiirlerini ezberlediler.”

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ -p + zarf-fiil eki + *geç-* yardımcı fiili

...şondan sovlup geçmek mümkün yalı.(s.72)

...bundan soğuyup onu bırakmak mümkün gibi.

Şonuň üçin maksada tizrep geçeysek nenen bolarka?(229)

Bundan dolayı asıl maksadımıza çabucak ulaşsak nasıl olur ki?

Türkmen Türkçesinde *geç-* yardımcı fiiliyle yapılan tasvir fiilleri geçişlidir.

Bir günüň içinde Gaygısızıň başından gör nähili vakalar gelip geçdi.(s.102)

“Bak, bir gün içinde Gaygısız’ın başından nasıl olaylar gelip geçti.”

...yağmı bir müň dokuz yüz on sekizinci yılıň aprel- may aylarında bolup geçen Türküstan Sovetiniň başıncı gurultayında goşulıpdı.(s.132)

“...güneşli bir 1918 yılının nisan-mayıs aylarında yapılan Sovyet Türkistanının beşinci kurultayına katılmıştı.”

Türkmen Türkçesinde *geç-* tasvir fiilinin mastar ve sıfat-fiil ekleri ile genişletilerek ad ve sıfat olarak kullanılışı da yaygındır:

Ağalıyev bolup geçen vakalarıñ hemesini cikmecik gürrüñ berdi. (255)

“Ağalıyev olup biten olayların tamamını birebir konuştuverdi.”

Çekilen kartinañ yetmezini doldurmak için Harezmi yağdayı barada-da durup geçmek gerek. (s.331)

“Çekilen filmlerin yetersizliğini sona erdirmek için Harezmi’nin durumu hakkında düşünmek gerek.”

Sebäbi, şol meseleler barada gerekli yerlerinden bolup geçen kararlar... (s.335)

“Sebebi, o meseleler hakkında gerekli yerlerden alınan kararlar...”

Men şu yukarıdaki aydıp geçenlerimiñ äsasında şeyle karar teklip ädyärim: (s.335)

“Beni şu yukarıda uyaranlar, aslında şöyle karar teklif ediyor:”

3.2.4. goyber- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde *goyber-* fiili cümleye hareketin birdenbire başladığını ve uzun sürmeden sonuçlandığını gösterir. Bu noktada Türkiye Türkçesindeki tezlik fiiline benzemektedir. Bu yüzden *goyber-* fiilini tezlik fiilleri içinde incelemeyi uygun gördük.

Baylıyev, *goyber-* fiilini “Hareketin olup bittiğini anlatan tasvir fiilleri” başlığı altında incelemiştir.

Ol birden aydıp goyberdi.

“O birden söyledi.”¹²²

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ -p + zarf-fiil eki + *goyber-* yardımcı fiili

¹²² Baylıyev, a.g.e., s. 187.

Türkmen Türkçesinde *goyber-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir birleşik fiilleri cümleye hareketin sona erdiği anlamını katar.

Birdenkä yene aǵzına yapışıp, düzedip goyberdi. (s.22)

“Aniden tekrar onun aǵzına yapışıp düzeltilip bıraktı.”

3.3. Süreklilik Fiilleri:

Türkiye Türkçesinde bu yapıya giren tasvir fiilleri, esas fiilin *-(y)-A*, *-(y)-I* veya *-(y)-Ip* zarf fiil şekilleri üzerine *dur-*, *gel-*, *kal-*, *gör-*, *koy-* yardımcı fiillerinin eklenmesiyle oluşur. Yardımcı fiilin esas fiile kattığı anlam inceliği ve iki ayrı fiil şeklinin birleşme biçimine göre, bir hareketin belirli bir zamandan beri yapıldığı, bir zamandan beri yapılageldiği ya da belirli bir durumda öylece kalakaldığı gibi birtakım farklılıklar vardır.

3.3.1. al- Yardımcı Fiili İle

Şahin, *al-* fiilinin Türkmen Türkçesinde almak, kesmek, sürmek, satın almak anlamlarında kullanıldığını belirtir. Şahin, incelediği Türkmen Türkçesi gramerlerinde *al-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiillerinden bahsedilmediğini söyler. Şahin, taradığı eserlerde *al-* yardımcı fiilinin *-p* zarf fiil ekine gelerek tasvir fiil yaptığını dile getirir.¹²³

Al- tasvir fiili Türkmen Türkçesinde hareketin sonuçlandığını gösterir. Türkmen Türkçesinde cümleye kaplamak, etrafını sarmak anlamı katar.

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *-p* zarf-fiil eki + *al-* yardımcı fiili

Nohur obasını gazaplı dımşık gaplap aldı. (s.62)

“Nohur’un Köyünü şiddetli bir sessizlik kapladı.”

¹²³ Şahin, a.g.e., s. 28.

Uruş üçin dayhaniň içeğesini soğran yalı, barını yoğunu dartıp alyas.(s.86)
“Çiftçinin bağırsağını çeker gibi, savaş için varını yoğunu tartıp alır.”

... otağın içini dım-dırslık gaplap aldı.(s.224)
“... otağın içini sonsuz bir sessizlik kapladı.”

Ortaazbyuraň çlenleri onuň vagonını maslahatsız yolup alıp galıpdılar.(s.300)

“Ortaazbyuran üyeleri onun vagonunu izinsiz olarak ayırdılar.”

Türkmen Türkçesinde *al-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir birleşik fiilleri geçişlidir.

Hataşa, pulı yerden tapılanda sanalıp älinyandır.(s.102)
“Hataşa, parayı yerden bulduğunu sanıp alıyordu.”

Veli, aldap al, urup al, kişi güycüñden peydalan, diñe öz behdini göz önüñde tut diyen eri meniñ-e yadıma düşenok.(s.116)

“Ama, tuzak kur, vurup al, başkalarının gücünden faydalan, kendi menfaatini düşün diyen kişi benim aklıma gelmedi.”

Türkmen Türkçesinde *al-* yardımcı fiili ile kurulan tasvir fiilleri bir ad, sıfat gibi cümlede kullanılabilir:

Gayğısızın öz edyeni ädimini gaydıp almak niyeti-de yokdı.(s.74)
“Gayğısız’ın kendi yaptığı hatayı düzeltmeye niyeti de yoktu.”

Häkimiyeti basıp alan ayakyalañaçlar ile görnetin bagtsızlık getirdiler.(s.98)

“Hakimiyeti zorla alan yoksullar, kesinlikle uğursuzluk getirdiler.”

Türkmen Türkçesinde *al-* yardımcı fiiliyle yapılan tasvir birleşik fiillerinin olumsuz şekilleri, yardımcı fiilin sonuna *-ma*, *-me*, olumsuz eki getirilerek yapılır.

Abdırızab hemişe daşdan, övrüp alyanı için, Gayğısız onuñ aytmakçı bolyan zadını onçaklı añlamadı.(s.139)

“Abdırızab her zaman dışarıdan yanlış anlaşıldığı için, Gayğısız onun konuşmalarını önceleri anlamadı.”

Türkmen Türkçesinde *al-* yardımcı fiili birleşik zamanlı olarak çekimlenebilir.

Gayğısız şol sekuntiñ özünde bolsa oylanman aydan sözüni ızına gaydıp aldı.(s.189)

“Gayğısız’ın şu saniye aklı başında olsa idi onun düşüncelerini anlardı.”

... islese gallanıñ pılançadan birini bölüp alyardı.(s.267)

“...istese mahsulünü herhangi biriyle paylaşırđı.”

3.3.2. başla- Yardımcı Fiili İle:

Başla- yardımcı fiili Türkmen Türkçesinde eylemin başlangıç ve sonucunun kendi içinde süreklilik taşıdığını ifade eden tasvir fiilidir. Türkmen Türkçesinde *başla-* yardımcı fiili, başlamak, girişmek anlamlarında kullanılır.

Gabain, *başla-* fiilini üçüncü grup fiiller içinde inceler. Ona göre *başla-* yardımcı fiili zarf-fiil eklerine ya da yönelme hali ekine gelerek anlamca esas fiile yardımcı olur. Asıl anlam birinci fiildedir. Tasvir fiillerinin tersine modal yardımcı fiiller (üçüncü grup fiiller) anlamlarını kaybetmezler.¹²⁴

Banguoğlu, bu gruptaki fiilleri yarı tasvir fiilleri olarak adlandırır.¹²⁵

Korkmaz, *yuyun-u başla-* örneğine değinerek, *başla-* fiilinin anlamını koruduğunu belirtir.¹²⁶

Karahan *-maya başla-* yapısındaki birleşik fiilleri “Bir tarafı isim olan birleşik fiiller” başlığı altında inceler. “*iste-, çalış-, başla-*” gibi aslında yardımcı fiil olmayan bazı fiillerin “*-maya çalış-, -mak iste-, -maya başla-*” kalıpları içinde,

¹²⁴ Gabain, a.g.e., s. 24.

¹²⁵ Banguoğlu, a.g. e., s. 316.

¹²⁶ Korkmaz, a.g. e., s. 834.

yardımcı fiil olduğunu, bu fiillerin birlikte kullanıldıkları hareket isimlerini tasvir ettiğini söyler.¹²⁷

Baylıyev, *başla-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiilleri “Hareketin başlangıcını gösteren tasvir fiilleri” başlığı altında incelemiştir.¹²⁸

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *-p/* zarf-fiil eki + *başla-* yardımcı fiili

Türkmen Türkçesinde *başla-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller cümlede hareketin başlama anındaki sürekliliği ifade eder.

Goca öz yanında oturanıñ yumruk yalı çağadığını unudıp, dünyäden zeyrenip başladı. (s.23)

“Yaşlı adam, yanında oturanın yumruk kadar bir çocuk olduğunu unutup, dünyadan şikayet etmeye başladı.”

Müdür sıpayıçılık bilen mılayım sözleşenden soñ, onı sinap başladı. (s.36)

“Müdür nazik bir şekilde anlaştıktan sonra onu denemeye başladı.”

Hatda tırım-tıkız dolan bægül gunçaları äyyäm çala yırşarıp başladı. (s.42)

“Hatta kapalı gül goncaları, şimdi yavaşça gülümsemeye başladı.” (açmaya başladı)

Dostlarıñ özara gürrüni kesildi: belent çınarıñ sayasına nohurlular dumlı-duşdan üyşüp başladılar. (s.48)

“Dostlar arasındaki sohbet kesildi: Ulu çınarın gölgesine Nohurlular dört bir taraftan üşüşmeye başladılar.”

¹²⁷ Karahan, a.g. e., s. 76-78.

¹²⁸ Baylıyev, a.g. e., s. 128.

Ilayta-da oba hocalığının äsası äkerançılığı bolan pagtaçılık örç alıp başlapdı. (s.56)

“Özellikle köy kesiminin temel ürünü olan pamuk ekimi tekrar güçlenmeye başladı.”

“Açlık näme iydirmez, dokluk näme diydirmez” nakıl boyunca, sanlıca baylap öz kiseleriniñ bähbidine urug-tire davasını türzüp başlapdılar. (s.56)

“Açlık ne yedirmez, tokluk ne söyletmez” atasözünde olduğu gibi belli sayıdaki zengin kendi ceplerini doldurmak için soy-sop davası gütmeye başladılar.”

“Oslamazdan avulık çıkmağı, gör nähili yaman zat!’ diyip gıgırıp başladı.” (s.234)

“Ummadığın kişiden kötülük görmek ne kadar kötü bir şey!” diye bağırmaya başladı.”

3.3.3. bar- Yardımcı Fiili İle:

Bar- yardımcı fiili, Türkmen Türkçesinde gelmek, gitmek, bitmek, çıkmak, sürmek anlamlarında kullanılır.

Ercilasun, KB’de geçen *bar-* yardımcı fiili, hareketin günden güne tedrici olarak gelişmesini anlatan bir devamlılığı ifade ettiğini belirtir.¹²⁹

Gabain ise *var-* tasvir fiilinin şimdiye kadar devam eden durumdan uzaklaşmayı belirttiğini vurgular.¹³⁰

Baylyev, Türkmen Türkçesinde *bar-* yardımcı fiilini “Hareketin sürecini, artışını ve yönünü gösteren tasvir fiilleri” başlığı altında incelemiştir. Baylyev, *bar-* fiilindeki hareketin işi yapandan yani öznenen ayrıldığını anlatan tasvir fiili yaptığını savunur. Baylyev, *bar-* tasvir fiili ile ilgili olarak hareketin bitmeye yaklaştığı anlamı verdiğini belirtir.¹³¹

Annanur, *bar-* yardımcı fiiliyle kurulan analitik fiillerin hareketin gittikçe güçlenip son noktaya yaklaştığını; fakat hareketin bitmediğini bildirir. Oluşan

¹²⁹ Ercilasun, a.g.e., s. 86.

¹³⁰ Gabain, a.g.e., s. 22.

¹³¹ Baylyev, a.g.e., s. 187.

birleşik yapı cümleye hareketin güçlenerek arttığı anlamı kazandırır. Başlayan bu hareketin bitmediğini ekler. Bayliyev gibi o da hareketin öznenen uzaklaşmayı ifade ettiğini söyler.¹³²

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ -p/ zarf-fiil eki + bar- yardımcı fiili

Türkmen Türkçesinde *bar-* fiili hareketin şeklini süreklilik içinde belirtir.

Onam ızına gaçıp baranda Nasreddin şaasdırıpdır. (s.15)

“Onun peşinden koşarak gittiğinde Nasrettin Şah onu astırmıştır.”

Häzirki gidişde bolsa, obanıñ durmuşı Ruslarıñ krepostnoy pravasına golaylap baryar. (s.40)

“Şimdiki zamanda ise köy hayatı Rusların Krepostnoy provasına benziyor.”

Obanıñ birlän-ikilän yeseri, aldavçısı, haramzadacı hocayın bolup, dayhan köpçülüği olarıñ guluna aylanıp baryar. (s.40)

“Köyün bir iki uğursuzu, dolandırıcısı, haramzadesi bey olmuş çiftçiler onların kulu olmaya başlamış.”

Muğallımlar seminariyasınıñ äsası gapısından iki sanı yiğit goldaşıp çıkıp baryardı. (s.42)

“Muallimler salonunun ana kapısından iki yiğit kolkola girmiş çıkıyordu.”

-Dostum Gayğsız, meniñ şum habarım, seni goy rahatdan ayırmasın, meni häzir yaraglı politsiya sürgüne sürüp baryar. (s.55)

“Dostum Gayğsız, benim bu kötü haberim senin rahatını bozmasın, şu anda silahlı polisler beni sürgüne götürüyorlar.”

¹³² Annanurov, a.g.e., s. 28.

Olar üç atlı bolup baryardılar. (s. 65)

“Onlar üç atla gidiyorlardı.”

Äğninde mekdep dostuniň meydini göterip baryan Gayğsız Serdar oğluniň ädimi häzir yönekey dälidi. (s. 65)

“Sirtında, mektep arkadaşının cenazesini götüren Gayğsız Serdar oğlunun şimdi yaptığı hiç iyi değildi.”

Türkmen Türkçesinde *bar-* fiili cümleye başlayan bir fiilin sona ermediğini, henüz devam ettiğini bildirir.

Onuň gözüne bolmasa, yüzi-gözi yılmanıp, ätine- ganına-da çıkıp baryan yalıdı. (s. 31)

“Sanki o, ona yüzü gözü parlamış, etine kanına dolmuş, yetişkin olmuş gibi geldi.”

Türkmen Türkçesinde *bar-* yardımcı fiiliyle yapılan tasviri birleşik fiillerin olumsuz şekilleri, yardımcı fiilin sonuna *-ma*, *-me*, olumsuz eki getirilerek yapılır.

Bu fiilin Türkmen Türkçesindeki olumsuz biçimi şu şekildedir:

Çizelge 3

Şimdiki Zaman:	Geniş Zaman:	Bilinen Geçmiş Zaman	Öğrenilen Geçmiş Zaman	Gelecek Zaman
<i>tutup bar-ma- yar</i>	<i>tutup bar-maz</i>	<i>tutup bar-ma- di</i>	<i>tutup bar-ma-n- dır</i>	<i>tutup bar-ma-cak</i>
Dilek:	İstek:	Gereklilik:	Emir:	
<i>tutup bar-ma-sa</i>	<i>tutup bar-mı-y- a-y-dı</i>	<i>tutup bar-malı del</i>	<i>tutup bar-ma-sın</i>	

Türkmen Türkçesinde bu fiilerin basit olumsuz şekli de vardır. Örnek: *yazılıp gid-en-ok (gid-en yok), alıp bar-an-ok (bar-an yok)*.

3.3.4. dur- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde *dur-* yardımcı fiili ile kurulan tasvir fiillerinde *-p dur-* şeklinde kullanım söz konusudur. Türkmen Türkçesinde *dur-* yardımcı fiili temel fiil ile birleşerek şimdiki zaman anlamında kullanılabilir. *Dur-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşikler, hareketsiz kalmak, başlamak, dikilmek anlamlarında kullanılır.

Korkmaz, Türkiye Türkçesinde *dur-* fiili tasvir fiili olarak; bir eylemin birleşik fiilin içinde bulunduğu zaman kesiminde sürmekte olduğunu veya yapılmakta, yapılacak bir eylem yanında başka bir eylemin sürdüğünü gösterdiğini ifade eder.¹³³

Sürerlik fiilleri temel fiile *dur-, koy-, ko-, gel-, git-, var-, gör-, kal-* tasvir fiilleri eklenerek ya da daha başka biçimlerde yapılır. Buna göre sürerlik fiillerinde çeşitli anlam farklılaşması belirir. *Dur-, ko-* tasvir fiilleri eklendiği zaman, temel fiilin eyleminde sürerlik, devamlılık anlamı belirir.¹³⁴

Ercilasun *dur-* yardımcı fiilinin Türkiye Türkçesine göre Karahanlı ve Çağatay Türkçesinde daha işlek olduğunu söyler.¹³⁵

Annanurov *dur-* yardımcı fiili hakkında şu tespitleri yapmıştır:

1. Hareketin geçmişten başlayarak sürekli tekrar edilerek yapıldığını bildirir.
2. Hareketin devamlılığını anlatır.
3. Harekete başlamayı ifade eder.
4. Durmak; kalmak, beklemek manasında kullanılır.
5. İşin bugüne kadar düzenli olarak yapıldığını anlatır.¹³⁶

Baylıyev, *dur-* yardımcı fiilini “Karmaşık şimdiki zaman anlatan tasvir fiiller” içinde ve üç başlık altında incelemiştir. Bunlar:

¹³³ Korkmaz, a.g. e., s. 821.

¹³⁴ Ediskun, a.g. e., s. 233.

¹³⁵ Ercilasun, a.g. e., s. 83.

¹³⁶ Annanurov, a.g. e., s. 36-37

1. Hareketin devamlılığını gösterir:

Sorasınlar, şol bir diycegimi diyerin durarun.

“Sorsunlar, o diyeceğimi söyler dururum.”

2. Karmaşık şimdiki zaman anlatan tasvir fiilleri yapar. İşin konuştuğumuz anda yapıldığını anlatan tasvir fiilleri yapar. İşin sürekli yapıldığı anlatılmakla birlikte kalıcı olan hareket de bu gruba sokulur:

Gözel ecenin oğlundan her hepdede bir hat gelip dur.

“Güzel annenim oğlundan her hafta bir mektup geliyor.”

Kelläm bir hili agrip dur.

“Başım tuhaf bir şekilde ağrıyor.”

Yukarıda verilen birinci örnekte, mektup geçmişten beri düzenli olarak gelmekte ve gelecekte de gelmeye devam edecektir. İkinci örnekte, baş ağrısının ne zaman başladığı belli değildir; fakat şu anda olmaktadır. Devam edip etmeyeceği belli değildir.

3. Hareketi yapmaya başlamayı ifade eden tasvir fiilleri yapar:

Kolhoz barada gürüñ bemegä durdı.

“Kolhoz hakkında konuşmaya başladı.”¹³⁷

“Ol göyâ diyersiñ sınçı iberilen yalı, her dükanıñ ağızında barıp duryardı, baytalı- da onuñ ızından galman, kellesini dükana sokup, mağaziniñ içine göz gezdiryärdi. (s.33)

“O güya teftiş edermiş gibi her dükkânın kapısının önüne gelip duruyordu, atı da onun peşinden gelerek başını dükkandan içeri sokup mağazanın içine göz gezdiriyordu.”

Yukarıdaki örnek cümlede “barıp duryardı” birleşik fiili bakıyor anlamında yani işin devamlılığını ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

¹³⁷ Baylyev, a.g. e., s. 335-337.

Tespitlerimize göre Türkmen Türkçesinde *alyar* (alıyor), *gelyär* (geliyor) kullanımları yanında şimdiki zamanın birleşik fiil biçimindeki ifadesi de vardır. Ancak buradaki şimdiki zaman ifadesi geniş bir zaman aralığında meydana gelen hareketi kapsamaktadır. Esas fiilden sonra *dur-* yardımcı fiili gelir ve cümleye devamlılık ve işin söylendiği anda da sürdüğünü ifade eden bir anlam katar.

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *-p* + zarf-fiil eki + *dur-* yardımcı fiili

...gövnüne bolmasa yumruk deġen eri avap duran yalıdı, uzun barmakları bilen barlap görende bolsa, yumruġıñ nirä deġenini hem selcerip bilmeyärdi.(s.9)

“...sanki yumruk yemiş gibi acıyor gibiydi, uzun parmaklarıyla yokladığında ise yumruğun nereye geldiğini bulamıyordu.”

Türkmen Türkçesinde *dur-* yardımcı fiili birleşik zaman ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.

“Ol göyä diyersiñ sınçı iberilen yalı, her dükanıñ aġzında barıp duryardı, boytalı- da onuñ ızından galman, kellesini dükana sokup, mağaziniñ içine göz gezdiryärdi.(s.33)

“O güya teftiş edermiş gibi her dükkânın kapısının önüne gelip duruyordu, atı da onun peşinden gelerek başını dükkandan içeri sokup mağazanın içine göz gezdiriyordu..”

Şolariñ arasında gızġilt sakgallı, çıpar yüzli, çakan gözli bir adam bolup, onuñ soñkı görriñlerden lezzet almayı mesaña mälim görnüp durdı.(s.49)

“Onların arasında kızıl sakallı, kızılımsı yüzli, mavi gözlü bir adam vardı ve onun son söylediklerinden hoşlanmadığı apaçık ortadaydı.”

Anna Aleksandrovna, men häzir Moskva uçmakçı bolup durun. (s.453)

“Anna Aleksandrovna, ben şimdi Moskova’ya uçmak üzereyim.”

Türkmen Türkçesinde *dur-* yardımcı fiili şimdiki zaman ifadesi dışında cümleye süreklilik anlamı katar.

Şeyle ayılgaň yağdayı gözüň görüp durka, nähili dillenmân durup bilersiň?(s.53)

“Bu adaletsiz bir durum, *gözünün önünde dururken* nasıl konuşmadan durabilirsin?”

Häzir patışa divanı yanıp duran ot bolsa-da, özüni şoňa urmağa, kesindini dumlı-duşa ziňip külünü sovrup geçmäğe imtiyardı.(s.65)

“Şu anda padişah divanında *yanıp duran* ateş bile olsa, kendini o ateşe atmayı, kestiği odun parçalarını her yana atarak külünü savurup dökmeyi amaçlıyordu.”

Türkmen Türkçesinde *dur-* yardımcı fiili cümleye kalmak, beklemek anlamları katabilir.

Atabayeviň äliniň işaratına göre, o- da şolarıň yanında gelip durdı.(s.145)

“Atabayev’in el işaretiyle o da bunların yanında *gelip durdu.*”

Bağ älbette, gözeldi, dürli iymişli ağaçlarda dürli miveler sallanışıp durdı.(s.317)

“Bağ elbette güzeldi, türlü yemişler ağaçlarda türlü meyveler *sallanıp duruyordu.*”

-Yok , beyle däl, men siziň gelyäninizi görüp durdum.(s.324)

“-Yok, böyle değil ben sizin geldiğinizi *görüp durdum.*”

Türkmen Türkçesinde *p-dur* tasvir fiili sıfat- fiil olarak bir ad önünde sıfat görevi yüklendiği gibi zarf görevinde de kullanılabilir.

Ondan soň buyruğa garaşyp duran pomoşniğe tabşırdı. (s.260)

“Ondan sonra emrini seyredip duran Pomoşniğ’e emretti.”

...käbir gözleyän materialını tapmady, käbirini gözi görüp dursa-da saygarmady. (s.452)

“...bazen aradığı şeyi bulamıyordu, bazen de gözü görse bile farkedemiyordu.”

Atabayevin ädil garşısında gelip oturan ayal onuň yene özüni unutmağından hovatır ädip, özüni tanatdı. (s.452)

“Atabayev’in tam karşısına gelip dikilen kadın onun kendisini tekrar unutmasından endişelenerek kendini tanıttı.”

Türkmen Türkçesinde süreklilik fiilinin geçmiş zaman çekimi, esas fiilin bilinen geçmiş zaman kipi ile yapılabilir: *analıp durman, uvnup durun* gibi.

Ol bütün ünsüni, pikiriňi oyna berip, başga käbir oğlan yalı aňalıp durman, bütün gövresi bilen topulyardı... (s.6)

“O bütün dikkatini, kafasını oyuna verip, başka çocuklar gibi gibi şaşkın şaşkın bakmayıp bütün benliğiyle oyuna katılıyordu...”

Muhammetguluň men näçe ayıplasam-da, häzir men özüm şonuň sesi bilen gıyımağa uvnup durun. (s.53)

“Ben Muhammetgulu’nu ne kadar suçlamış olsam da artık onun sesiyle bağırıp duruyorum.” (onunla birlikteyim, aynı saftayım)

Türkmen Türkçesindeki süreklilik anlatan *dur-*, *yör-*, *otur-* yardımcı fiilleriyle yapılan tasvir fiillerinin olumsuz biçimleri yukarıdaki yardımcı fiillerden sonra *-ma (-me)* ekleri daha sonra da zaman ekleri getirilerek yapılır.

Türkmen Türkçesinde kip ekleri olumsuzluk ekinden sonra gelir. Basit ve birleşik kiplerin hepsi çekime girebilir. Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman çekiminde *dir-* ve gereklilik çekiminde *däl-*, emir çekiminde ise *di-* ekleri kullanılır.

Türkmen Türkçesinde *dur-* yardımcı fiilinin olumsuz çekimlerinde *ma-* ve *ok-* olumsuzluk ekleri kullanılır.

Doğrusını aytsam, men seniň haybatuñdanam onçaklı gorkup duramok, gıklığıñdanam. (s.320)

“Doğrusunu söylesem, ben senin heybetinden çok da korkmadım, kavgacıyım.”

Çizelge 4

Şimdiki Zaman:	Geniş Zaman:	Bilinen Geçmiş Zaman	Öğrenilen Geçmiş Zaman	Gelecek Zaman
<i>aylanıp dur-ma-yar</i>	<i>aylanıp dur-maz</i>	<i>aylanıp dur-ma-dı</i>	<i>aylanıp dur-ma-n-dır</i>	<i>aylanıp dur ma-cak;</i> <i>aylanıp dur-cak</i> <i>däl</i>
Dilek:	İstek:	Gereklilik:	Emir:	
<i>aylanıp dur-ma-sa</i>	<i>aylanıp dur-mı-y-a-y-e</i>	<i>aylanıp dur-ma-li däl</i>	<i>aylanıp dur-ma-sın dı</i>	

3.3.5. gel- Yardımcı Fiili İle:

Korkmaz’a göre Türkiye Türkçesinde *gel-* yardımcı fiili ile kurulan süreklilik fiilleri esas fiildeki oluş ve kılışın alışkanlık hâlinde sürmekte bulunduğunu gösterir. Esas fiil *-(y)A* zarf-fiil yapısındadır. Ancak yardımcı fiilin *-(y)Ip* zarf-fiilinden sonra geldiği de olur: *alagel-*, *arayagel-*, *çekegel-*, *okunagel-*, *okunup gel-*, *olagel-*, *süregel-*, *sürüp gel-*, *yazılagel-*, *yapagel-*, *yürütegel-* gibi.¹³⁸

¹³⁸ Korkmaz, a.g. e., s. 824.

Banguoğlu *gel-* fiilini yarı tasvir fiili olarak kabul eder.¹³⁹

Ediskun bu yardımcı fiilinin temel fiile eklendiği zaman, temel fiilin eylemine “bir geçmişten sürüp gelme” ya da “bir beklenmezlik, apansızlık” anlamları kazandırdığını ifade eder.¹⁴⁰

Annanurov, *gel-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiillerinin hareketin belirsiz bir zamandan beri devam ettiğini belirtir.¹⁴¹

Baylıyev, *gel-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiilleri “ Hareketin sürecini, artışını ve yönünü gösteren tasvir fiilleri” ve “Hareketin devamlılığını gösteren tasvir fiilleri” başlıkları altında inceler. Hareket ya da iş geçmişten bugüne gelmiştir ve şu anda devam etmektedir. Hareketin bundan sonra devam edip etmeyeceği belli değildir.¹⁴²

Baylıyev, bu yardımcı fiille oluşan birleşiklerde hareketin özneye doğru olduğunu savunur. *Gel-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiillerinde hareketin yönü konuşan kişiye doğrudur. *Gaydıp gelmek, sürüp gelmek, uçup gelmek, yüzüp gelmek,..*¹⁴³

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *-p* zarf-fiil eki + *gel-* yardımcı fiili

Türkmen Türkçesinde *-(y)A* kullanımını tespit edemedik. Türkmen Türkçesinde temel fiile *gel-* tasvir fiili eklendiği zaman temel fiil bir beklenmezlik, aniden olma anlamı kazanır:

Siz Nasreddin şanıñ goşuniña baş bolup birnäçe harç-haracat çekip gelipsiniz.(s.14)

“Siz Nasreddin Şah’ın ordusuna baş olup biraz toplayıp gelmişsiniz.”

Türkmen Türkçesinde temel fiile *gel-* tasvir fiili eklendiği zaman temel fiil cümleye geçmişten gelen bir süreklilik anlamı kazandırır. Bu süreklilik aynı zamanda özneye doğrudur.

¹³⁹ Banguoğlu, a.g. e., s. 493.

¹⁴⁰ Ediskun, a.g. e., s. 233.

¹⁴¹ Annanurov, a.g. e., s. 33.

¹⁴² Baylıyev, a.g. e., s. 324.

¹⁴³ Baylıyev, a.g. e., s. 328.

Ugrubir zık-zığını alıp gel!(s.52)

“Gidiver, tasını tarağını alıp gel.”

Yukarıdaki cümlede tasını tarağını alıp gelecek olan kişiyle bu işten etkilenecek olan kişi aynıdır.

Men dolanıp gelerin, göreşi biz, belki, şondan soñ has çingardarıs.(s.55)

“Ben dolaşıp geliyorum, mücadeleyi biz belki bundan sonra, daha büyük bir kuvvetle devam ettiririz.”

İñ soñunda Mañgışlak bilen hoşlaşıp, Nohura dolanıp gelen Muhammetğultı, Gayğısız mihman çağıyardı.(s.58)

“En sonunda Mangışlak ile vedalaşıp Nohur’a dönüp gelen Muhammetgultı, Gayğısız’ı misafirlige çağırıyordu.”

Takdirüñ miyesser getirişine görü, ol öz dostunu şeyle bir yağdayda garşılamağa, iñ soñkı gaydıp gelmesiz yoluna şeyle bir yağdayda uğratmağa mecbur bolupdı.(s.65)

“Allah’ın takdirine göre dostunu böyle bir durumda karşılamaya, en sonuncu dönüşü olmayan yola böyle bir durumda yolcu etmeye mecbur olmuştu.”

-Türkmenleriñ öz azatlıkları için asırlardan bəri basıbalıclar bilen dınuvsız soveşip gelyän...(s.444)

“-Türkmenlerin kendi hürriyetleri için asırlardan beri işgalcilerle devamlı savaşıp gelen...”

-Dolanıp gelenden soñ kabul ätcek diyin. (s.452)

“-Dolaşıp geldikten sonra kabul edecek, deyin.”

Türkmen Türkçesinde *gel-* yardımcı fiili ile kurulan tasvir fiilleri bir ad, bir sıfat gibi de kullanılır:

Ol gulağına bir zadın tırkıldısı gelen yalı bolup, töveregine garasa iki bükülen gocanın tovşan tayaklacak yalı yapırılıp gelyerine gözi düşdi.(s.10)

“O, bir kişiyi duyar gibi olup, iki büküm olan yaşlı tavşanın çevresini sararak, yaşlı tavşanı sopayla vuracakmış gibi yapan adama gözü ilişti.”

Ol ayğıtlı neticä gelip, yerinden galmakçı bolanda, iki sanı özi yalı uzınak ägirdiñ ızını ızarlap gelyenini gördi.(s.32)

“O, sonunda bir karara varıp yerinden kalkmaya niyetlendiğinde iki tane kendi gibi uzun boylu talebenin onun peşinden geldiğini gördü.”

Gacargeldi yalı, uzakdan ısı alıp gelyän cerçiler, valla, men-ä hayrandırın!..(s.34)

“Vallahi, mayıs böceği gibi uzaktan kokuyu alıp gelen satıcılara hayranım.”

-Şonuñ üçin coşup gelen gazabını yatırıp, mılayım sözlemeğä çalışdı. (s.221)

“-Bunun için gerilen sinirlerini yatıştırıp, nazikçe konuşmaya çalıştı.”

Ol gulağına bir zadın tırkıldısı gelen yalı bolup, töveregine garasa iki bükülen gocanın tovşan tayaklacak yalı yapırılıp gelyerine gözi düşdi.(10)

“O, kulağına bir şeyin tıkırtısı gelmiş gibi etrafına bakındığında iki büküm bir yaşlının tavşan yakalayacakmış gibi koşarak geldiğini gördü.”

3.3.6. gör- Yardımcı Fiili İle:

Türkiye Türkçesinde bu yardımcı fiil, eklendiği esas fiile devamlı bir çaba, istek ve rica anlamı katar: *isteyegör-*, *yalvaragör-*, *atlayagör-*, *ağlayagör-* gibi.

Korkmaz’a göre Eski Anadolu Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında, esas fiile sürekli bir çaba gösterme işlevi katan bu tasvir fiili, yazı dilimizde olumlu biçimi ile çok seyrek ve kaybolmaya yüz tutmuştur. Yine Sürekli bir çaba, istek ve rica bildirir: *atlayagör-*, *yalvaragör-* gibi. Esas fiile *-mA* olumsuzluk ekinin

getirilmesiyle kurulan olumsuz biçimin kullanımı işlev bakımından da umulmadık, beklenmedik veya hoş olmayan bir sonucu anlatır.

“Verilen işi bir *yapmayıgör* de başına neler gelir anlarsın.”¹⁴⁴

Gör- fiili, temel fiile zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman beklenmezlik görünüşü içinde bir süreklilik ya da bir geçmişten sürüp gelme anlamları kazandırır.¹⁴⁵

Baylıyev, *gör-* fiilini modallık gösteren tasvir fiiller olarak kabul eder. *Gör-* yardımcı fiili hareketin deneme yoluyla gerçekleştiğini gösterir.

Men-ä bilmedim, bolmasa telefonda sorap gör.

“Ben bunu anlamadım, bir defa da telefonla sormaya çalış.”¹⁴⁶

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *-p+* zarf-fiil eki + *gör-* yardımcı fiili

Türkmen Türkçesinde *gör-* yardımcı fiiliyle yapılan tasvir fiilleri geçişlidir.

Şol obanıñ käyerinde, ılayta-da yap boylarında başlän- uçlän ullakan sövüt selenläp görünyärdi. (s.5)

“O köyün bazı yerlerinde, özellikle de ark boylarında üç beş büyük söğüt ağacı uzanmış görünüyordu.”

Şol derya kenarınıñ günbatar golayında täze salnan mektep pağta harmanı yalı duv ak bolup görünyärdi. (s.28)

“O ırmağın kenarının batıya yakın bir yerinde yeni yapılmış mektep pamuk harmanı gibi bembeyaz görünüyordu.”

¹⁴⁴ Korkmaz, a.g. e., s. 829.

¹⁴⁵ Ediskun, a.g. e., s. 232.

¹⁴⁶ Baylıyev, a.g. e., s. 177.

-Bä, onda näme hezilik bar? Men-ä sıǵır goytaramda çendan şoña barıp göryän veli gövün ayçan zada gözüm düşenok.(s.12)

“Hey! Bunda çekinilecek ne var? Ben sıǵırlarımı getirirken bazen onu gidip görüyorum; fakat gönül açıcı bir şey görmedim.”

Ol yetimlik äcrini çekse-de, beyle ağır oyı öz daracak beynisin! heniz geçirip görmändi.(s.30)

“O yetimlik cefasını çekmiş olsa da böyle ağır bir düşünceyi küçük beyninden henüz geçirmemişti.”

3.3.7. gal- Yardımcı Fiili İle:

Bu tasvir fiili Türkmen Türkçesinde hareketin sonuçlandığını gösterir. Ayrıca bunlardan birkaçı hareketin birdenbire başladığını, uzun sürmeden sonuçlandığını, hareketin birkaç defa tekrarlandığını ve sonuçlandığını gösterir.

Korkmaz, Türkiye Türkçesinde, *kal-* yardımcı fiili ile kurulan süreklilik fiillerinin genellikle durum bildiren esas fiillerdeki oluşun hareketsiz olarak sürmekte olduğunu belirtir: *bakakal-*, *çakılakal-*, *durakal-*, *donakal-*, *kalakal-*, *oturakal-*, *şaşakal-*, *uyuyakal-*, *yıǵılakal-* gibi.¹⁴⁷

Temel fiile *kal-* fiili eklendiği zaman temel fiilin eylemine, “beklenmezlik görünüşü içinde bir sürerlik” ya da “bir geçmişten sürüp gelme” anlamları kazandırır.¹⁴⁸

Gal- yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiilleri hareketin bitiş evresinin belli olmayan vakte kadar devam ettiğini anlatır. *Gal-* yardımcı fiilin devamlılık anlatan yapılardan farkı aktif hareket ifade etmemesidir. Bu yapı hareketin bittikten sonra da durumunun devam ettiğini anlatır. *-p gal-* yapısıyla kurulan tasvir fiilleri hareketi bitirmeye olan amacı anlatır. Hareketin aniden ortaya çıkmasını anlatır.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Korkmaz, a.g.e., s. 826.

¹⁴⁸ Ediskun, a.g.e., s. 234.

¹⁴⁹ Şahin, a.g.e., s. 91.

Annanurov *gal-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiillerinin hareketin olup bittiğini anlatığını söyler. Hareket bitse de hareketin neticesinin devam ettiğini belirtir.¹⁵⁰

Baylyev, *gal-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiillerini “Hareketin bittiğini gösteren tasvir fiilleri” başlığı altında inceler. Ona göre *gal-* fiiliyle kurulan tasvir fiillerinde hareketin neticelenmesi görülür; fakat henüz hareket tamamen bitmemiştir. Hareket veya hareketin etkisi devam etmektedir.¹⁵¹

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *-p* + zarf-fiil eki + *gal-* yardımcı fiili

Türkmen Türkçesinde bu yardımcı fiil cümleye şaşkınlık, çaresizlik anlamları katar.

Oyun aytımı boşap, göçen yurt yalı çancarıp galdı.(s.8)

“Oyun alanı boşalıp, göç eden yurt gibi toza bulandı.”

“Aziz dostum, bäğüliň yaprakları, dökülip, tikenleri somalıp galanda nähili ayılgañ görünse,” (s.58)

“Aziz dostum, gülün yaprakları dökülüp, dikenleri ortaya çıktığında nasıl korkunç görünüyorsa,”

Patışa hökümetiniň işdäsine soğan doğran gol bayı çınar däl-de, çınarıň gapdalındaki güberip galan mekdep ahırı!..(s.63)

“Padişah hükümetinin iştahını artıran iştahına soğan doğrayan değil de, o çınarın yanındaki boş kalan mektep yahu!..”

Oturğıca yarmaşıp galan Kemine ayaklanmadık köşek yalı, ikibaka ırğın atyardı. (s.446)

“Koltuğa yapışıp kalan Kemine, henüz ayaklanmamış deve yavrusu gibi iki tarafa doğru atılıyordu.”

¹⁵⁰ Annanurov, a.g.e., s. 31-32.

¹⁵¹ Baylyev, a.g.e., s. 337-338.

Gayğısız işe gidende vağıtı bilen sıdırman iñ soñunda pocalacak älini galgadıp galyan çağacık nähili mähribandı. (s.446)

“Gayğısız işe giderken onu vaktinde bırakmayan, en sonunda sevimli elini galdırıp öylece kalan küçük çocuk ne kadar sevimliydi.”

Türkmen Türkçesinde -a gal- tasvir fiili cümleye şaşkınlık anlamı katar.

Şol vaka duydansız peyda bolup, örän çalasın hem örän düşnükli geçeni için, adamlar birhili añk-tank bolup galdı. (s.50)

“Şu olay, sessizce ortaya çıkıp çok hızlı ve çok ilginç bir şekilde geliştiği için adamlar bu olaya şaşıırıp kaldı.”

Türkmen Türkçesinde -p kal- tasvir fiili, mastar ve sıfat-fiil ekleri ile genişletilerek cümlede bir ad ve sıfat görevinde kullanılabilir.

Pökgiñ değen yeri ömürlük tağma bolup galmasa-da biridir. (s.7)

“Topun çarptığı yer ömür boyu çıkmayacak bir damga gibi kalmazsa iyidir.”

Oturan yerinden hasanaklap galan çağan göz öz düşnüksiz hüñürdisini äşitdirmän, s.50)

“Oturduğu yerden hızlıca kalkan çakır gözlü adam anlaşılmaz ağlamasını işittirmeden,”

3.3.8. otur- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde eylemin sürekliliğini ve sonucunu belirten bir tasvir fiilidir. Bu birleşik fiil Türkmen Türkçesinde süreklilik ifade eder.

Baylıyev’e göre otur- yardımcı fiili Türkmen Türkçesinde -p zarf-fiil ekine bağlanarak süreklilik ifade eden tasvir fiili yapar. Otur- yardımcı fiili zarf-fiile

eklendiği zaman uzun okunur. Baylyev, bu yardımcı fiili “ Karmaşık şimdiki zaman anlatan tasvir fiilleri” başlığı altında incelemiştir.¹⁵²

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ -p/ zarf-fiil eki + *otur-* yardımcı fiili

Atabayev bilen Aytakov yañıcık bir meslek barada gürrüñ başlamakçı bolup oturdy.(s.413)

“Atabayev ile Aytakov yeni bir meslek hakkında konuşmaya başlayarak oturdu.”

Ol yığnakdan öñ täze kolhoz ädarasını sınlap oturdy.(s.419)

“O toplantıda yeni Kolhoz idaresini süzerek oturdu.”

-Nedirbay Aytakov konferentsiyanıñ gidişi barada özara sözleşip oturdular.(s.440)

“Nedirbay Aytakov’ın konferansa gidişi hakkında aralarında konuşup durdular.”

Türkmen Türkçesinde *otur-* yardımcı fiiliyle kurululan tasvir fiilleri geçişsizdir.

Şol “Neşeli,humarlı” dađlarıñ äteginde bir yerde ullakan oba yayrap oturdy.(s.5)

“Şu “Neşeli, keyifli” dağların eteginde bir yerde büyük bir köy uzanıyordu.”

Balam, sen bu yerde yeke özüñ näme işläp otırsın?(s.10)

“Yavrum, sen burada tek başına ne iş yapıyorsun?”

Inha, siz şu yerde iki bölünip otursıñız.(s.149)

“İşte, siz şu yerde ikiye bölünüp oturuyorsunuz.”

¹⁵² Baylyev, a.g.e., s. 189.

Ömürlük yaşıl sosnalar, yolkalar-da ağır yük astında, yegşerilip oturdy.(s.210)

“Ömürlük yeşil çam ağaçları, yılbaşı ağaçları ağır yük altında ezilip durdu.”

Ol häzir gurulyatda şol barada mesele goysam näderkä diyip oylanıp oturdy.(s.211)

“Yapılan kurultayda bunun hakkında başlık koysam ne olur diyerek düşünüp oturdu.”

... Sergey Prokofyeviç yönekey gürrüñe gulak asıp oturdy.(s.280)

“...Sergey Prokofyeviç sese kulak verip kolayca oturdu.”

-Siziñ çakılığñıza görä gelen Kuli Hümmet daşkı otağda garaşyp otır.(s.368)

“Sizin çağırmanızdan dolayı gelen Kuli Hümmet dış otağda bekleyerek oturdu.”

Biz näme üçin diñe ikimiz sözleşip otiris?(s.389)

“Biz kim için yalnızca ikimiz sözleşip oturuyoruz?”

...düynä bilen hoşlaşyan yalı murtlarını aşak sallaşyp otirdi.(s.392)

“...dünyayı sevenler gibi bıyıklarını aşağı salıp oturdular.”

...ärtir bolsa iş vagtında sañsar- kelle irkilişip oturdular.(s.398)

“...ertesi gün ise iş zamanında sansar ve kelle uyuyakaldılar.”

Türkmen Türkçesinde *otır-* yardımcı fiili temel fiil ile birleşerek şimdiki zaman anlamında kullanılır.

-Tur ayt! Sen näme çiğildem kövleyen yalı yapırılıp otirsüñ?(s.52)

“Dur söyle! Sen niçin laleler gibi eğilip duruyorsun?”

3.3.9. otur- Yardımcı Fiili İle:

Türkmen Türkçesinde *otur-* yardımcı fiili ile tasvir fiili yapılır. Türkmen Türkçesinde cümleye süreklilik açısından durmak, kalmak ve beklemek anlamı katar. Bundan dolayı süreklilik fiilleri içinde incelemeyi uygun gördük. *-p /otur-* şeklinde birleşik fiil oluşturur.

Baylyev, *otur-* fiilinin *-a/-p* zarf-fiil ekleriyle birleştiğinde hareketin başladığını bildiren tasvir fiilleri yaptığını ifade eder.¹⁵³

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *-p/+* zarf-fiil eki + *otur-* yardımcı fiili

Otur- fiili süreklilik ifade eder:

Onuñ gııldısız dımıp oturuşu, durmuşdan mahrum bolan tönnä çalım edyärdi. (s.12)

“Onun kımıldamadan sessiz oturuşu, hayattan mahrum bir kütüğe benziyordu.”

Yoğsam sen, heniz tüy çıkarmadık bürgüt yalı gızıletene bolup oturarmydın? (s.24)

“Yoksa sen, henüz tüyü çıkmamış kartal gibi kızarak mı oturuyorsun?”

Gayğısız sesini çıkarman, yüzini aşak salıp oturdu. (s.27)

“Gayğısız sesini çıkarmadan, somurtarak oturdu.”

Şonuñ üçin ol söveşiñ haysı tayına goşulcağını bilmän, nalacı öyde bukulup oturdu. (s.117)

“Bundan dolayı o savaşın haysiyetine bağlanacağını bilmeden, üzgünce evde bükülüp oturdu.”

¹⁵³ Baylyev, a.g.e., s. 179.

Häzir bilmezliğe salıp otursa- da, Gayğısızñ özi-de şondan habarlardı.(s.140)

“Şimdi onlar bilmiyormuş gibi gelip otursa da, Gayğısız bu durumdan haberdardı.”

Gözünü süzüp otursan, men-ä asıl irkiläydinmikeñ öytdüm.(s.210)

“İnsanları süzerek otururken, aslında ben bu durumdan irkildim.”

Türkmen Türkçesinde *otur-* yardımcı fiili ile yapılan tasvir fiilleri geçişsizdir.

Güneşde bir salım mumurap oturan Gayğısızın sovak, ilayta-da çığlı yere gireni için bolsa gerek, ayılgaç pışğırdı.(33)

Güneşin etkisiyle mayışmış gibi oturan Gayğısız, soğuk özellikle de nemli yere girdiği için olsa gerek yüksek sesle hapşurdu.

O-da oylanıp otursañ kanuni bir zat...”Älbetde, beyik maksat gan dökmeşeñ hasıl bolanok...(s.55)

“O, oturan şık giyimli adam: “Elbette büyük hedefler kan dökmekten ibaret değildir, dedi.”

Türkmen Türkçesinde *otur-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiiller hareketin başlangıç anını ifade eder:

Gayğısızın şonuñ üstünde barıp oturdu.(s.30)

“Gayğısız, bunun üzerine çıkıp oturdu.”

Gayğısız hem yassığı diziniñ aşağına salıp, dikelip oturdu.(s.48)

“Gayğısız da yastığı dizinin altına koyup, dik durarak oturdu.”

Türkmen Türkçesinde *otur-* yardımcı fiili ile kurulan tasvir fiilleri ad ve sıfat olarak kullanılabilir:

Onuň gözüne bolmasa, bir burçda gıslıp oturan Cepbar Horaz yanındakiñ bövrüne dürtüp, meçev beryardı.(s.87)

“Onun umrunda olmasa da, bir köşede sıkışıp kalan Cepbar Horaz yanındakiñ dürtüp kışkırtıyordu.”

Atabayeve ayboğdaşını grup oturmak aňsat düşmedi.(s.270)

“Atabayev’in karşısında bağdaş kurup oturmak kolay olmadı.”

Tohum salıp oturan çekirtgeni görende, ağzıñı açdı.(s.406)

“Tohum serpen adam, çekirgeyi gördüğü zaman ağzı açık kaldı.”

Türkmen Türkçesinde *otur-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiiller cümleye beklemek anlamı katar:

Gapdaldaki gazet okap oturanıñ biri äyneğiniñ üstaşırı seretdi.(s.438)

“Yan tarafta gazete okuyup oturan birini taşın üstünden seyretti.”

Otur- fiilinin olumsuz *otur-* fiiline eklenen *ma-* olumsuzluk eki ile yapılır. *Otur* – fiilinin olumsuz çekimi şöyledir.

Çizelge 5

Şimdiki Zaman:	Geniş Zaman:	Bilinen Geçmiş Zaman	Öğrenilen Geçmiş Zaman	Gelecek Zaman
<i>Gidip otur-ma yar</i>	<i>gidip otur-maz</i>	<i>gidip otur-ma-dı</i>	<i>gidip otur-ma-n-dır</i>	<i>gidip otur-ma-cak</i>
Dilek:	İstek:	Gereklilik:	Emir:	
<i>gidip otur-ma-sa</i>	<i>gidip otur-mı-y-a-y-di</i>	<i>gidip otur-malı del</i>	<i>gidip otur-ma-sın</i>	

3.3.10. yör- Yardımcı fiil İle:

Türkmen Türkçesinde cümleye geçmişte başlamış olan ve bugünde devam etmekte olan bir süreklilik anlamını katar. Bu sebepten bu tasvir fiilini süreklilik fiilleri içinde incelemeyi uygun gördük. Bu fiil, hareketin uzun bir süredir devam ettiğini gösterir.

Yör- tasvir fiili olarak uzun süren bir oluşu gösterir.¹⁵⁴

Bu yardımcı fiil Türkmen Türkçesinde süreklilik anlatan tasvir fiili yapar. Baylyev bu eki “Hareketin devamlılığını gösteren tasvir fiilleri” ve “Karmaşık şimdiki zaman anlatan tasvir fiilleri” başlığı altında incelemiştir. *Yör-* şimdiki zamanı anlatmakla birlikte hareketin uzun süredir devam ettiğini ifade eden tasvir fiilleri yapar. Hareket sürekli olarak devam eder.¹⁵⁵

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ *-p/* zarf-fiil eki + *yör-* yardımcı fiili

Türkmen Türkçesinde *yör-* yardımcı fiili temel fiil ile birleşerek şimdiki zaman anlamında kullanılır.

Taçgök serdar hem onuň maşgalası barada dınuvsız gürrüň ädip yören goca yene tassan “seniň äceň, hanım Hıratlıdır” diyipdi, ... (s.22)

“Teçgök Serdar ve onun ailesi hakkında *aralıksız konuşan* yaşlı anne Tassan “ Hanım, senin annen Heratlıdır.” demişti.”

Volostnoybolsa öňi bilen Atabayevi tutmalı dilip, äyyäm gıgırıp yördi. (s.105)

“Muhtar ise Atabayevi’i tutmalı diyerek, çok *sırıtyordu.*”

Türkmen Türkçesinde *yör-* yardımcı fiili temel fiil ile birleşerek cümleye devamlılığına inanılan davranışları ifade etmekte kullanılabilir.

¹⁵⁴ Gabain, a.g.e., s. 23.

¹⁵⁵ Baylyev, a.g.e., s. 331.

Marıda meniň gulağıma pışıdayan pessay sesi, Tecen şäherinde sümsünip yören, Mürrük han nähili äşitdikä?(s.130)

“Marı’da, benim kulağıma fısıldanan mülayim ses, Tecen şehrinde dolanıp duruyor, Mürrük Han bunu nasıl işitiyor?”

Türkmen Türkçesinde *yör-* yardımcı fiili temel fiil ile birleşerek cümleye bir işin başlayıp devam ettiğini gösterebilir.

-Ay, men hem bir gezip yören işsiz.(s.268)

“-Hey! Ben ki işsiz geziyorum.”

Türkmen Türkçesinde *yör-* yardımcı fiili temel fiil ile birleşerek cümleye başladıktan sonra belirli bir zaman süren hareketi ifade edebilir.

Siz habar-hatır gatman, bir aya golay köne harabada näme işläp yörsüñiz.(s.14)

“Siz kimseye haber vermeden, yaklaşık bir aydır bu eski harabede ne yapıyorsunuz?”

Hava- da, men kırkdan aşyp, älliñ birinci yılında sümsünip yörün.(s.406)

“Evet de, ben kırk yılı bitirip elli birinci yılda öteye beriye koşturuyorum.”

Türkmen Türkçesinde *yör-* yardımcı fiili ile kurulan tasvir fiilleri cümlede zarf ve sıfat olarak kullanılabilir:

Gayğsız mekdepeden kovlup işsiz gezip yörkä onuñ kisesine harçlık pul salan...(s.124)

“Gayğsız mektepten kovulup işsiz gezerken onun cebine harçlık para koyan...”

...küllerini atıp yören hizmetkâriniñ aytmağına görä Tıǵı Cıns Hocaǵula:(s.271)

“...küllerini savuran hizmetkârının konuşmasına Tıǵı Cıns Hocaǵula:”

Äysem- de bolsa, beynisi din zäheri bilen avulanan, yakasına büküp yören uzun ala yektaylı talıplar gıt däldi.(s.304)

“Ben iyi olsam da, beyni din zehiri ile zehirlenen, yakası bükülen uzun kırmızı gömlekleli öğrenciler de az deǵildi.”

Türkmen Türkçesinde *yör-* yardımcı fiiliyle yapılan tasvir fiilleri geçişlidir.

... halkıñ cebir zulımına birsihlı yüreǵim avap yörenden ... (s.47)

“...halkın cebir ve zulmüne devamlı yüreǵim yanmaktaysa...”

Äyyäm birnäçe dayhan onuñ mülki özüniñki hasap ädip, depipaǵdarıp yör. (s.373)

“Nasıl ki çiftçi onun mülküne tamamen sahiplenip, mülkünü mahvediyordu.

3.4. Uzaklaşma Fiilleri

3.4.1. git- Yardımcı Fiili İle:

Git- yardımcı fiili ile kurulan uzaklaşma fiilleri, esas fiildeki hareketin uzaklaştıǵını, ayrıldığını gösteren tasvir fiilleridir: *sönüp git-, kavrulup git-, dalıp git-, kaybolup git-* gibi.

Korkmaz’a göre bu yardımcı fiil Türkiye Türkçesinde *-(y)-A* zarf-fiilinden sonra *git-* yardımcı fiili olarak oluşturulmuş *eyliǵe kemlik olagelmiş, olagider, söylenegider, kovagitti* gibi bir iki örneǵe dayanarak, bazı gramerlerimiz bunu da süreklilik fiilleri arasına katmışlardır. Bizce bu şekiller Türkiye Türkçesine deǵil, alınma yerlerinde de belirtildiǵi üzere Eski Anadolu Türkçesine özgü şekillerdir. Bugün görülen birkaç örnekle de o dönemden uzanagelmiş kalıntılardır.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Korkmaz, a.g.e., s. 831.

Korkmaz, bugün Türkiye Türkçesinde *-(y)-A* tasvir fiilinin kullanımdan düştüğünü ve yerine daha yeni bir şekil olan *-Ip git-* tasvir fiiline bıraktığını söyler. Bu tür, yukarıda belirtildiği ve *git-* yardımcı fiilindeki tasvir anlamında da gerekli kıldığı şekilde esas fiildeki oluş ve kılıfta uzaklaşmanın ağır bastığı bir birleşik fiildir: *dalıp git-, kaybolup git-, sönüp git-, kavrulup git-* gibi. Ancak sürüp *git-* birleşiminde uzaklaşma yanında bir süreklilik işlevinin varlığını da belirtmek gerektiğini belirtir.¹⁵⁷

Deny bu fiili istimrarî fiiller içinde incelemiştir.¹⁵⁸

Gabain, Türkçe’de hem *-A* hem de *-(I)p* ile kullanılan *git-* fiilinin tasvir fiili olarak uzaklaşan bir hareketi gösterdiğini belirtir. (*Ol-a-gider, bin-ip-git-*). Eğer fiil bir şey için gitmek anlamındaysa Gabain’e göre modal bir yardımcı fiil (asıl anlamını muhafaza eden fiil) olarak kullanılır. *isteyü git-* (İstemek için gitmek).¹⁵⁹

Ediskun *git-* fiilini sürerlik fiili olarak göstermiştir. Temel fiile *git-* tasvir fiili eklendiği zaman, ona “şimdiki zamandan gelecek zamana doğru sürüp gitme” anlamında kullanılır.¹⁶⁰

Baylıyev, *git-* yardımcı fiiliyle kurulan tasvir fiillerini “ Hareketin sürecini ve yönünü gösteren tasvir fiilleri” ve “ Hareketin bittiğini gösteren tasvir fiilleri ” başlıkları altında inceler.¹⁶¹

Bağlantıyı Kuran Ögeler:

Fiil+ - p/ zarf-fiil eki +*git-* yardımcı fiili

Türkmen Türkçesinde *git-* yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiillerin cümleye eylemin geçmişte başladığı; ancak henüz sonuçlanmadığı anlamı katar.

Oyun dargadı. Dodağı yalaman, iki sanısı goltuklap, öyelerine bakan alıp gitdi. (s.8)

“Oyun bozuldu. Uğursuzu iki kişi koluna girip evlerine doğru götürdü.”

¹⁵⁷ Korkmaz, a.g.e., s. 832.

¹⁵⁸ Deny, a.g.e., s. 473.

¹⁵⁹ Gabain, a.g.e., s. 26.

¹⁶⁰ Ediskun, a.g.e., s. 233.

¹⁶¹ Baylıyev, a.g.e., s. 182.

Häzir bolsa gulak goy: şol masgara hatı Hemze Mürze bilen Gara sertibe alıp giden-de, hanım, seniň kakaňdı!..(s.54)

“Şimdi bana kulak ver: Hânım, o komik mektubu Hamza Mürze ile Kara Sertib’e alıp götürän de senin babandı.”

Git- yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiiller Türkmen Türkçesinde ad görevinde kullanılabilir.

Diňçilerden turup gidyäni däl, hatda oturan erinden gozganyanı-da yokdı.(s.53)

“Dinleyicilerden kalkıp giden değil, hatta oturanların yerinden kımıldadığı da yoktu.”

Git- yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiiller Türkmen Türkçesinde geçişsizdir.

Çakan göz obanı terk ädip kaçıp gitmedik bolsa, onu, belki diriliğine başak gömen tapılardı...(s.54)

“Mavi göz, köyünü terk ederek kaçıp gitmediyse onu belki diri diri başaşağı gömen bile bulunurdu.”

Äysem-de bolsa umumı hereket dayanmayı üçin iki yıl aradan äyyäm ötüp gidipdi.(s.58)

“İyi olsa da isyan genel olarak bitmemiş, aradan iki yıl geçip gitmişti.”

... dişimiň birini ovradıp, ovurdımı yumruk yalı çişirip gitdi. (s.237)

“... dişimin birini parçalayıp, çenemi yumruk gibi şişirip gitti.”

Bazı örneklerde hareketin sonuçlanmaması kendi içinde süreklilik anlamı taşır.

...David Zaharoviç togalanıp gidyardı...(s.238)

“...David Zaharoviç yuvarlanıp gidiyordu.”

Git- yardımcı fiiliyle yapılan tasvir fiillerinin olumsuz şekilleri yardımcı fiilin sonuna *-ma, -me* olumsuz eki getirilerek yapılır. *Git-* fiilinin bütün kip çekimleri vardır. Türkmen Türkçesinde *git-* yardımcı fiilinin bütün kip çekimleri vardır.

Türkmen Türkçesinde *git-* yardımcı fiilin olumsuz biçimi şu şekildedir:

Çizelge 6

Şimdiki Zaman:	Geniş Zaman:	Bilinen Geçmiş Zaman	Öğrenilen Geçmiş Zaman	Gelecek Zaman
<i>Yazılıp git-me- yer</i>	<i>yazılıp git-mez</i>	<i>yazılıp git-me- di</i>	<i>yazılıp git-me- n-dir</i>	<i>yazılıp git-me- cek; yazılıp git--cek del</i>
Dilek:	İstek:	Gereklilik:	Emir:	
<i>yazılıp git-me-se</i>	<i>yazılıp git-mi-y- e-y-e-di</i>	<i>yazılıp git-meli del</i>	<i>yazılıp git-me-sin</i>	

3.5. Tasvir Fiillerini Oluşturan Kelimelerin Cümleye Kattığı

Anlamlar

Tasvir fiilleri, esas fiil gibi cümlede anlamca etkili olmakla beraber yardımcı fiil, esas fiilin anlamını tarzı bakımından sınırlar. Zaten yardımcı fiil esas fiili sınırladığı için tasvir fiilidir. Örnek olarak *gel-e dur-* tasvir fiilinde *gel-* esas anlamı taşıyorken *dur-* yardımcı fiili, bu fiili tarzı yani sürekliliği açısından bütünlemektedir.

Türkmen Türkçesinde tasvir fiillerini oluşturan yardımcı fiiller getirildiği fiile Türkiye Türkçesine benzer anlamlar katar. Fakat iki lehçe arasındaki uzun yıllar

süren iletişim eksikliği kelimelere yüklenen anlamların bazılarını ve kelimelerin fonetiğini değiştirmiştir.

Bununla birlikte Türkmen Türkçesinde kullanılan tasvir fiilleri Türkiye Türkçesine göre fazladır. Ancak isim+yardımcı fiil kuruluşunda böyle bir durum söz konusu değildir.

Atlı göçebe kültürün izlerini taşıyan Türkmen Türkçesinde bu hayat tarzının ifadesi olan tasvir fiillerinin sıklıkla kullanılması normaldir. Toplumlar medenileştikçe ve şehir hayatına alıştıkça şehir hayatının insan zihnine getirdiği durağanlık, bireyin çevresini artık fiillerle değil isimlerle ifade etmesini sağlar.

4. Belirleyici Birleşik Fiiller:

Korkmaz, Gabain'in Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi için "Modal yardımcı fiiler" başlığı altında incelendiği birleşik fiillerde, ET. *bol-u sakın-* "olmayı düşünmek", *tıda katıglan-* "engellenmeye çalışmak" örneklerinde de görüldüğü üzere, asıl anlamın, yukarıdaki paragraflarda ele alınan tasvir fiillerinde olduğu gibi birinci fiilde değil, ikinci fiilde olduğunu söyler. Bununla birlikte birinci fiil ikinci fiildeki anlamı belirleyen bir zarf görevindedir, der.¹⁶²

Korkmaz, Banguoğlu'nun da yarı tasvir fiilleri terimi ile karşıladığı bu tip birleşiklerin, Türkiye Türkçesinde *çıkagel-* "ansızın gelmek", *alakov-*, *alakov-* "bırakmamak, tutup koymak", *okumaya başla-*, *dolaşmaya başla-*, *yemeğe çalış-*, *dikmeye kalk-* gibi birkaç örnekten ibaret kaldığını belirtir. Korkmaz, görüldüğü üzere son örneklerde de birinci fiilin bir zarf-fiil olmaktan çıkarak adlaşmış bulunduğunu ifade eder.¹⁶³

Bu çocuğu burada bir akşam daha kim *alakovarsa* asarım anladın mı? (H.E. Adıvar, AG, 95).

Bahçedeki kavakların arkası *ağarmaya başladı*.(Ç. Altan, BYİ, 112).

Kanı alev olmuş damarlarında *dolaşmaya başlamıştı*. (O. Kemal, HÇ, 193).

¹⁶² Korkmaz, a.g.e., s. 834.

¹⁶³ Korkmaz, a.g.e., s. 834.

Fatih'in yıktığı istavrozu yeniden *dikmeye kalkar*.(Ç. Altan, BYİ, 18)¹⁶⁴

Türkmen Türkçesinde, bu yapıdaki birleşik fiillerde *görkezmek iste-*, *govurak bil-*, *okamağa dur-*, *görkezmeğe çalış-*, *gepletmek iste-* örneklerinde görüldüğü üzere asıl anlam tasvir fiillerinde olduğu gibi birinci fiilde değil, ikinci fiildedir. Birinci fiil, ikinci fiildeki anlamı belirleyen bir zarf görevindedir.

Nirede nähili çaknışık bolyanını, ağam, saña yumuş tabşıryan ağalarıñ bizden has govurak bilyändir.(s.49)

“Nerede, nasıl bir çarpışma olduğunu, ağam sana bilgi veren beylerin bizden daha iyi *biliyordur*.”

Kimiñ yağtı dünyä gözi düşse goñşusına-da şol güneşi görkezmek islese...
(s.62)

“Kimin gözü yalancı dünyaya düşerse, komşusuna bu *dünyayı göstermek* isterse...”

Şol çinovniğin duydansız içe girip, duydurman dürtyenin onun habarı yokdı.(223)

“O memurun birdenbire içeri girerek, kimseye *hissettirmeden* dürttüğünden onun haberi yoktu.”

-*Kimdiğini bilyän bolsam men onu aç-açan aydaymacakmı?* (226)

Kim olduğunu *biliyor olsam*, ben bunu açıkça söyleyememek miyim?

Çerkez Çarı kellesiniñ gızgınına yerinden galanını-da duyman galdı.
(s.231)

“Çerkez Çarı, öfkelendiği için yerinden nasıl kalktığını da *bilemedi*.”

Men äğer hata gidyän bolmasam, şu iş diñe meniñ däl-de, sovet duşmanınıñ işidir! (s.233)

¹⁶⁴ Korkmaz, a.g.e., s. 835.

“Eğer ben hata yapmış olmasam, bu iş yalnız benim değil, Halk düşmanlarının işidir!”

Gözi äynekli yiğit gazel okamağa duranda iki gocaniñ şoña gulakları çüylenen yalı diñledi.(s.439)

“Gözlüklü yiğit gazel okumaya başladığında iki yaşlı adam onu kulakları çivilenmiş gibi dinledi.”

Şonuñ üçin hem burcuaz gazetleri şol hakikatlarıñ çepbesini görkezmäğe çalışdı: (s.440)

“Bunun içindir ki burjuvazi gazeteleri bu hakikatlerin sadece bir yönünü göstermeye çalıştı.”

Nedirbay onuñ özünü gepletmek isledi. (s.440)

“Nadirbay, onu konuşturmak istedi.”

Amıderyanıñ bir golunuñ Kaspi çölüne bakan akmağına şolar göni yol görkezmelidi...(s.444)

“Amıderya'nın bir kolunun Kaspi çölüne bakan akıntısını bunlar doğru yol olarak göstermeliydi.”

Gayğısız onuñ keypiniñ bozuklığını bilmezliğe salıp yanında oturdu da yalañaç kellesini sıpaladı. (s.447)

“Gayğısız, onun keyifsizliği bilmezlikten gelerek yanına oturdu ve çıplak kafasını sıvazladı.”

...,türkmen hâlkını Sovet Soyuzından ayırmağa çalışyar diylen sözleri men oña görnetin töhmet diyip düşünyän. (s.450)

“Türkmen halkını Sovyetler Birliği'nden ayırmaya çalışıyor.” diye söylenenleri, ben karşı yapılmış açık bir iftira olarak düşünüyorum.”

Äysem-de bolsa sırrını bildirmezliğe çalışıp soval verdi.(s.453)

“Böyle olsa da onun sırrını açığa yurmaktan sakınarak soru sordu.”

Onun duygusuna sırrını bildirmezliğe çalışıp soval berdi. (453)

“Onun duygusuna, sırrını açığa vurmaktan sakınarak soru sordu.”

5. İkili Birleşik Fiiller:

Korkmaz’a göre ikili birleşik fiiller, iki ayrı fiilin belirli şekilde bir araya gelip anlamca kaynaşmasından oluşmuştur. *alıp ver-*, *atıp tut-*, *dolup taş-*, *döküp saç-*, *düşüp kalk-*, *gidip gel-*, *bilip bilme-* gibi anlamca birbirine yakın ve zıt fiillerin oluşturduğu bu birleşiklerde, birinci fiil genellikle *-Ip* zarf-fiili yapısındadır.

Birinci fiilin bir zarf-fiil yapısında oluşu, onu ikinci fiile bir bağlaç özelliği ile bağlamıştır. Çekime giren fiil ikinci fiildir. Anlam bakımından birleşigi oluşturan her iki fiil de bir bağlaçla birbirine bağlanmış gibi az çok kendi anlamlarını sürdürdükleri hâlde, anlam kaynaşması yoluyla her iki esas fiil de birbirini tasvir etmektedir. Söz gelişi *döküp saçmak*’ta hem “dökmeyi” hem de “saçmayı” içine alan tek kılış söz konusudur. Bu tür birleşikleri ikili tasvir fiilleri diye adlandırmamızın sebebi de budur.¹⁶⁵

Korkmaz’a göre *geldi gelecek*, *gitti gidecek*, *oldu olacak*, *öldü ölecek* kalıbındaki ikili tasvir fiillerinde de bir oluşun gerçekleşmeye çok yaklaştığını gösteren bir özellik vardır. Bu özellik *düşeyaz-*, *öleyaz-* vb. tasvir fiilerine yaklaşırsa da onlarda olay gerçekleşmeye yaklaşmış ancak gerçekleşmemiştir. *Geldi gelecek* türündeki tasvir fiillerinde ise oluş en kısa zamanda gerçekleşir.¹⁶⁶

Tehlikeli bir yolmuş. Çünkü (...) düşman yalnız İzmir’de *çoğunup otururken* Kemal Paşanın ettiklerine kızıp, daha ileriye varmış.(Y.K. Karaosmanoğlu, Y, 36).

Siyaset tutkusu, konuşma zevkini hocanın kuzusuna döndürdü. *Eveleyip geveliyoruz* ama karnımızı pek doyuramıyor.(Ç. Altan, BYİ, 101).

Eğer beni burada barındırmazlarsa *çıkıp giderim*, dedi.(E. Işınso,ÇB,182)

İvanof’un bakışları, Georgief’e *gitti geldi*: (E. Işınso,ÇB,158)

¹⁶⁵ Korkmaz, a.g.e., s. 835.

¹⁶⁶ Korkmaz, a.g.e., s. 837.

Adam cevap veremedi, yürüdü gitti.(E. Işınsu,ÇB,130)¹⁶⁷

Türkmen Türkçesinde ikili birleşik fiiller, iki ayrı fiilin belirli kalıp şeklinde bir araya gelip anlam bakımından kaynaşmasından oluşmuştur: *dogar dog-*, *edim et-*, *yeter yet-*, *edyen et-*, *deşimdeşim et* - gibi anlamca birbirine yakın aynı fiilin olumlu-olumsuz şeklinin birlikte kullanılarak oluşan birleşik fiillerin sabit bir kuralı yoktur. Fiil çekimine giren yardımcı fiil ikincisidir. Anlam bakımından birleşik fiili oluşturan her iki fiil de bir bağlaçla birbirine bağlanmış gibi az çok kendi anlamlarını sürdürdükleri hâlde anlam kaynaşması yoluyla her iki esas fiil de birbirini tamamlamaktadır. Örnek olarak *dogar-dogmazda* hem “doğmayı” hem de “doğmamayı” içine alan tek bir oluş söz konusudur.

Bunun yanında; *edim etmezden*, *yeter- yetmez*, *edyen edimimiz*, *deşimdeşim edyerd*i kalıbındaki ikili tasvir fiillerinde de bir oluşun gerçekleşmeye çok yaklaştığını gösteren bir özellik vardır.

Ärtir ir bilen gün doğar-doğmazda onuñ şaňñıca sesi yaňlanyardı.(s.8)

“Ertesi gün sabah güneş doğar doğmaz onun şöhretli sesi yankılanıyordu.”

...yüzünü aşak salıp hayal-yagal ädim urdı, ... (s.8)

“... başını aşağı doğru eğerek hayal kurdu...”

... ikinci dünyä ädim ätmezden ön men saña bolan borcumı bercay ätmek isleyän.(s.12)

“... dünyaya ikinci kez adım atmadan önce sana olan borcumu vermek istiyorum.”

Sen bolar bolmazıñ çağası dälisiñ.(s.27)

“Sen, sıradan birinin çocuğu değilsin.”

¹⁶⁷ Korkmaz, a.g.e., s. 837.

Biz öz ädyän ädimimiz için, bakna dövürde yoğsam şundan başga nämä garaşalı?(s.55)

“Biz yaptığımız işler söz konusu olduğunda, başka bir devlete bağımlı olduğumuz böyle bir devirde başka ne bekleyebiliriz?”

...onuñ yüreğini irigöz älek yalı deşimdeşim ädyärdi.(s.55)

“...onun kalbini iri gözlü bir elek gibi delikdeşik ediyordu.”

Şonuñ bilen bile, sürgünden gele-gelmäne Gayğısız bakan topulsa, candarmeriyañ öçgün çirasına yağ damdırdığı bolcakdı.(s.59)

“Bunu bilin ki, sürgünden gelir gelmez Gayğısız’a saldırırsak, yapacağımız bu davranış jandarmayla sönmek üzere olan çıraya yağ damlatmaya benzeyecektir.”

Belki-de, onuñ harç-haracadı yetyän däldir.(s.63)

“Belki de onun parası yetmemiştir.”

Yeter- yetmez barada nadaralığa urcaklarıñ ol sözi bilen öñünü alanı için, olar dillerini yarıp bilmediler.(s.243)

“Olur olmaz hakkında yerli yersiz konuşacak kimselerin, bu sözüyle önünü kestiği için, onlar seslerini çıkaramadılar.”

B. ESAS ANLAMINI KAYBEDEREK DEYİMLEŞMİŞ OLAN BİRLEŞİK FİLLER (Anlamca Kaynaşmış - Deyimleşmiş Birleşik Fiiller)

Türkiye Türkçesi, anlam kaymasına uğrayarak kaynaşıp kalıplaşmış birleşik fiiller açısından çok zengindir. Bu yapıdaki birleşik fiiller taşıdıkları özel anlamlar ile söz varlığımıza büyük bir zenginlik katmışlardır.

Bu yapıdaki fiillerin dilimizdeki sayıları altı binin üstündedir.¹⁶⁸

Bu konu birçok gramer kitabında ya hiç ele alınmamış ya da “birleşik fiiller” başlığı altında diğer birleşik fiiller ile bir arada örneklendirmiş, bununla birlikte tasnifte yer verildiği hâlde, çok kısa şekilde incelenmiştir.

Gencan, “*Dilbilgisi*” adlı çalışmasında anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiilleri ayrı başlıklar altında incelemiştir. Deyim biçiminde oluşmuş birleşik fiilleri oluşum şekilleri bakımından altı gruba ayıran araştırmacı deyim biçiminde oluşan birleşik fiilleri belirli kurallar dahilinde tasnif etmiştir. Bununla birlikte Gencan, deyim biçiminde kalıplaşmış birleşik fiiller için yaptığı tasnifin bir benzerini anlamca kaynaşmış birleşik fiiller için yapmamıştır. Sadece bu yapıda kabul ettiği birleşik fiillere örnek vermiştir.

I. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Eylemler:

Alıkoymak, elvermek, düşgelmek, öngörmek, aşermek, aşyermek, varsaymak, vazgeçmek.

II. Deyim Biçimde Öbekleşmiş Eylemler:

1. Ad olanlar var: *Üst baş, ayak teri...*

2. Sıfat görevli deyimler daha çoktur: *Eli uzun, ağır başlı...*

3. Belirteç olan deyimler de az değildir. *Körü körüne, saçsaça, başbaşa...*

4. Eylem görevli deyimler sayısızdır: *Gönül vermek, diş bilemek...*

5. Eylem türevlerinin birkaç sözcükle değişik biçimlerde kaynaştığı da sık görülür.

a-) İyelik takısı tümlenenlerle kalıplaşan eylemler: *Yüzü gülmek, kafası kızmış...*

¹⁶⁸ Deniz Öztürk, Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller, TDK 2008. s. 1089.

b-) İyelik takısı aldıktan sonra tümleşen sözlüklerle kalıplaşan eylemler: *Tadını kaçırmak, hoşuna gitmek...*

c-) Kendi tümleşleriyle kalıplaşan eylemler: *Tası tarağı toplamak, dile düşmek...*

ç-) Belirteçle kalıplaşan eylemler: *Hoş görmek, boş vermek...*

d-) Özne görünümünde bir adla kalıplaşan eylemler: *Can çekişmiş, yüz vermek...*

6. Durum takısı almış olumsuz eylem türeviyle öbekleşenlere de sık rastlanır. Bunlarda yapmacık ayırtısıyla “kendini öyle göstermek” anlamı sezilir. *Anlamsızlıktan gelmek, işitmezliğe vurmak...*¹⁶⁹

Ediskun, “*Yeni Türk Dil Bilgisi*” adlı eserinde bu yapıdaki birleşik fiilleri anlamca kaynaşmış birleşik fiiller başlığı içinde verir. (*göz at-, boy ölçüş- vb.*)¹⁷⁰

Hacıeminoğlu, Türkçe’de isim+ fiil yapısındaki birleşik fiillerin çok yaygın ve zengin olduğundan bahseder. Onun dikkat çektiği konu bugüne kadar deyim sanılan bir çok yapının birleşik fiil olduğunu vurgulamasıdır.

Hacıeminoğlu, “*ayak bas-, Kuran’a el bas-, silah altına al-, baş çek-*” gibi yapıları anlamca kaynaşmış, deyimleşmiş birleşik fiillere örnek olarak verir.¹⁷¹

Deniz Öztürk, “*Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*” adlı çalışmasında Türkiye Türkçesinde anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik fiiller hakkında pek fazla inceleme yapılmamış olduğunu söyler. Türkçenin ne kadar zengin ifade imkânlarına sahip olduğunu gösteren bu yapıdaki birleşik fiillerin çok az bir kısmının sözlüklerde yer aldığını belirtir.¹⁷²

Öztürk, bu çalışmasında büyük bir kısmı sözlüklerde yer almayan bu yapıdaki birleşik fiilleri kitabın dizin bölümünde fiillerine göre alfabetik olarak sıralamıştır. Daha sonra bu yapıdaki birleşik fiilleri öğelerinin dizilişine göre tasnif etmiştir.

Öztürk, bu çalışmasının sonuç bölümünde bu yapıda toplam 6070 adet birleşik fiil tespit ettiğini söyler. Bu yapıdaki birleşik fiillerde en çok kullanılan

¹⁶⁹ Gencan, a.g.e., s. 311-328.

¹⁷⁰ Ediskun, a.g.e., s. 228-248.

¹⁷¹ Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 256.

¹⁷² Öztürk, a.g.e., s. 7.

yardımcı fiil olarak *gel-* ve *düş-* ve *kal-* fiillerini göstermektedir.¹⁷³ Öztürk, 5504 adet ögeli birleşik fiil tespit ettiğini belirtir.¹⁷⁴

Öztürk'e göre, bu yapıdaki birleşik fiilleri oluşturan unsurların bazen birinin bazen de hepsinin kendi anlamları dışında kullanılabilir. Bu yapıdaki birleşik fiiller "*can acı-*, *dudaktan dudağa geç-*, *kafada kur-*, *yüreğine kor düş-*, gibi örneklerde görüldüğü üzere "anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik fiiller" genellikle "isim+fiil" ögelerinden oluşmaktadır. Ancak "*çiğneyip geç-*, *deyip geç-*, *çekip al-*, *söküp at-*" örneklerinde de görüldüğü gibi "fiil+fiil" ögelerinden oluşan yapılarda görülmektedir.¹⁷⁵

Korkmaz, anlam kaymasına uğramış birleşik fiillerin, gramer yapıları bakımından öteki birleşik fiillerden ayrılan bazı özellikler taşıdığını söyler. Bunların belirli şekil kalıpları vardır. Yüzyıllar boyunca şekilden anlama uzanan özel nitelikte birer değişme sürecinden geçmişlerdir. Onların bu özelliklerini şekil yapılarından başlayarak açıklamaya çalışır.¹⁷⁶

Anlam kaymasına ve kalıplaşmaya uğramış birleşik fiiller, biçimce, bir isim bir yardımcı fiille kurulan birleşik fiillere benzerler. Bu yapıdaki fiilleri diğer birleşik fiillerden ayıran yön fiilden önceki isim ögesinin sabit kalmaması, yalnız olarak kullanılabilirdiği gibi bir isim grubu hâlinde de bulunabilmesi ve çekim ekleri ile genişletilebilmesidir.

Fiilden önce gelen isim ögesi, fiile cümlenin yüklem hariç bütün ögeleri bağlanabilir. Fiil unsuru zorunlu olarak yüklem görevindedir. Fiilden önceki isim ögesi sayısı birden fazla olabilir. Bu yapıdaki birleşik fiiller bu tür bir esnek kuruluş özelliği gösterdiği için benzetme kullanımı, imgeleme, mecazlı kullanma, soyut kelimelerin somutlaştırılması yoluyla anlam kaymasına olanak sağlar.

Bu yapıdaki birleşik fiiller konusunda görüş bildiren dilcilerin hepsi de "anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller"i oluşturan unsurların bazen birinin bazen de hepsinin kendi anlamları dışında kullanıldığını hususunda hem fikirdir.

¹⁷³ Öztürk, a.g.e., s. 1089.

¹⁷⁴ Öztürk, a.g.e., s. 1089.

¹⁷⁵ Öztürk, a.g.e., s. 1091.

¹⁷⁶ Korkmaz, a.g.e., s. 838.

Korkmaz, anlam kayması yoluyla oluşmuş bulunan birleşik fiilleri, fiilden önce gelen ad öğelerinin sayısına göre üçe ayırır:¹⁷⁷

1. Tek ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller,
2. İki ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller,
3. Üç ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller

olmak üzere üç ana gruba ayrılabilir. Bunların her birinin alt grupları da birleşimin ad ögesi ile fiil ögesi arasındaki birleşme özelliklerine bakılarak şöyle bir sınıflandırmadan geçirilebilir.¹⁷⁸

Annanurov, gramer kitabında yaptığı değerlendirmeler ve incelemeler sonucu parçalı fiilleri diğer fiillerden, fiil birleşmelerinden ve deyimlerden ayırt edebilmek için bazı kurallar ileri sürer.¹⁷⁹

Annanurov' a göre parçalı fiiller (birleşik fiiller) iki kelimededen oluşurlar. Eğer üç ve dört parçadan ibaret ise, bunlar parçalı fiil değil söz birleşimi veya deyimdir. Annanurov üç dört parçadan oluşan yapıları söz birleşimi (anlamca kaynaşmış) ya da deyim olarak nitelendirir. Bu yapıdaki birleşmeleri birleşik fiil kabul etmez.

Baylyev de birleşik fiilleri incelediği eserinde anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiillere yer vermez.¹⁸⁰

Türkmen Türkçesinde birleşik fiiller üzerine inceleme yapan dilciler genel olarak anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş yapıları birleşik fiil olarak kabul etmez.

1.1. Tek Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

1.1.1. Özne+ fiil bağlantısı ile birleşenler:

Bu gruptaki birleşiklerde fiilden önce gelen isim veya isim grubu fiile ya yalın hâlde ya da iyelik eki alarak bağlanır. Bu durumda, birleşik fiil içindeki isim ya da isim grubu fiilin öznesi gibidir:

¹⁷⁸ Korkmaz, a.g.e., s. 839.

¹⁷⁹ Annanurov, a.g.e., s. 42.

¹⁸⁰ Baylyev, a.g.e., s. 319.

Kendisine yöneltilen haksız küfürler karşısında adamın gittikçe *kafası bozuluyordu*. (K. Tahir, DA,298).

Balkız'ı, şuncacıktan kucağında büyütmüş, kazasına belasına bunca yıl *kanat germiştir*.(K. Tahir, DA,167).¹⁸¹

Türkmen Türkçesinde bu birleşik fiil kalıbında fiilden önce gelen ad veya ad grubu fiile ya yalın hâlde ya da iyelik eki alarak bağlanır. Oluşan birleşik yapı içinde isim ve isim grubu, fiilin öznesi gibidir. Örnek: *akılı kesmek*- “anlamak”, *bagt guşu gonmak*- “talihi açılmak”, *el urmag*- “çalmak”, *barmagını uzatma*- “işini karıştırmak”, *dilim varmaz*- “söylemekten çekinmek”, *rol oyna*- “işin içinde olmak”...vb.

... *gelceği bolsa olarıñ äntek akılı kesmeyerd*.(s.6)

“...geleceği ise onların henüz aklı kesmiyordu.”

Balam, Gayğsız, meniñ dünyäde ayım-günüm dolup, indi diñe duz hakım galandır.(s.12)

“Oğlum Gayğsız, benim dünyada ayım-günüm doldu, geriye yalnız verilecek sadakam kaldı.”

Dovan şairiñ: “Govşut han, başıña bagt guşu gondı” diyip vasp ädyän goşgusunda seniñ kakañ hem adı bardı.(s.15)

“Dovan Şair’in “Govşut Han, başına talih kuşu kondu.” diye başlayan şiirinde anlattıklarının içinde senin babanın da adı var.”

Siziñ rayatıñızdan siziñ hazınañıza äl urmağa, siziñ alı cenabıñıza barmağını uzatmağa kimiñ hetdi bar?(s.18)

“Emrinizdekilerden kimin sizin hazinenize el değmeye, alicenaplığınza parmak uzatmaya hakkı var?”

¹⁸¹ Korkmaz, a.g.e., s. 838.

Han hazratları, başımıñ burulmağına ämir ätseñiz, vah diymäğe dilim varmaz.(s.19)

“Han hazretleri, başımın vurulmasını emretseniz, “ah” demeye dilim varmaz.”

Näme meni öz hazınañızıñ ogrusu hasap ädyämisiñiz?(s.20)

“Ne, siz benim hazinenizin hırsız olduğumu mu düşünüyorsunuz?”

Ay, dost, gam çekme, bu-da geçer!(s.48)

“Hey dost! gam çekme, bu da geçer.”

Arza yazmakda, naçalnikleriniñ dilini tapmakda şol davada dilmaçlar ulı rol oynayardı.(s.57)

“Tercümanlar, bu davada, dilekçe yazmada, hükümet memurlarının dilini anlamada, büyük rol oynuyorlardı.”

İlatıñ Sovet häkimiyetine baş äğväni başardığında onu goldamağa çalışkanı bar.(s.223)

“Halkın Sovyet hakimiyetine boyun eğmesini sağladığından onu korumaya çalışanlar var.”

...ämma nämäni tutarık ädinceğine akılı yetmeyärdi. (s.241)

“... ama kimin tarafını tutacağına aklı yetmiyordu.”

-Äcemem, kakamam govı göryen diyip, hiç biriniñ gövnünü yıkmazlığa çalışyardı. (s.447)

“Annemi de babamı da çok seviyorum deyip hiç birinin gönlünü kırmamaya çalışıyordu.”

1.1.2. Nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler:

Bu grupta fiilden önceki isim ya da isim grubu, fiile bir nesne ile bağlanır: *şafak at-* “1.gün ağarmak 2. birden önemli bir durumla karşı karşıya olduğunu

anlamak”, *işin aslını astarını anla-* “bir şeyin esasını, aslını öğrenmek”, *sinek avla-* “işsiz güçsüz olmak”.

Türkmen Türkçesinde fiilden önceki isim ve isim grubu, fiile bir nesne bağlantısı ile bağlanır. *Kulak as-* “ sözünü dinlemek, sözüne önem vermek”, *çalım et-* “ bir şeye benzemek”, *ayak bas-* “ bir yaşa girmek, bir yere adım atmak”, *minnet çek-* “bir kişinin derdini çekmek”, *gözlerini ağart-* “gözlerini iyice açarak dik dik bakmak” *sağ ol-* “sağlıklı ol, iyi ol”...vb.

...hiç kimiñ sözüne gulak asmayardı. (s.7)

“...hiç kimsenin sözüne kulak asmiyordu.”

Onuñ gııldısız dımıp oturuşı, durmuşdan mahrum bolan töñnä çalım ädyärdi. (s.8)

“Onun kimildamadan hareketsiz duruşu, hayattan mahrum bir kütüğü andırıyordu.”

Yöne veli, özüñ bilen deñ oğlanıñ minnetini nâme için çekmeli?(s.9)

“Fakat kendinle denk bir oğlana neden minnet edesin ki?”

Sen beşiñe yañıca ayak basansıñ. (s.11)

“Sen, beş yaşına daha yeni girdin.”

Şu ar- namıs diyilyän nâmekä?(s.11)

“Şu ar- namus denilen şey nedir ki?”

Araçäge golay yerde yaşacak bolsañ, Äyran şasına boyun äğmelidi. (s.16)

“Sınıra yakın bir yerde yaşayacak olsan İran Şahına boyun eğmeliydin”

Şol söz onuñ keypini beter bozcağını añlanı için, gövünlik berdi. (s.16)

“Bu sözün, onun keyfini çok fena bozacağını anladığı için ona teselli verdi”

Gayğısız ullakan gözlerini ağdarıp, çımı bilen soradı. (s.16)

“Gayğısız iri gözlerini iyice açarak içtenlikle sordu”

Ağalar, toy üstüne hoş gelipsiñiz!(s.61)

“Ağalar düğünümüze hoş geldiniz.”

Yok, sağ boluñ.(s.63)

“Hayır, sağ olun.”

... Siz, ilat bilen sovetiñ arasını bozmağa, oları biri- biriñden daşladırmağa çalışyarsıñız! (s.224)

“Siz, Türkmen halkıyla ile Sovyetlerin arasını bozmaya onları birbirinden uzaklaştırmaya çalışıyorsunuz.”

Ağalyeviñ anlışına görä, Hocağulnıñ müzzermeği ayıbını boyun almağıñ alamatı bolup görüñdi. (s.227)

“Ağalyev’in anlayışına göre, Hocakulu’nun yaklaşması, onun suçunu kabul etmesinin işareti olarak görünüyordu.”

Onuñ demi yetyän yerinden olarıñ hiç biri ciñkını çıkarıp bilmeyärdi. (s.240)

“Onun sözünün geçtiği yerlerde onların hiçbiri sesini çıkaramıyordu.”

Siz hâlk düşmanlarınıñ Sovet häkimiyetine bolan töhmetlerine, gıbatlarına gulak gabartman, hakıkata siññin garap, sovet düşmanlarına mährevsiz zarba urmağıñız zerur. (s.243)

“Siz, halk düşmanlarının Sovyet hakimiyetine olan iftiralarına, dedikodularına inanmayın, bir an önce hakikati görüp halk düşmanlarına acımasızca darbe vurmanız gerek.”

-Arkayın bol, seniñ yalı müridi bolan imamlıkdan-da yüz dönderesi yok. (s.248)

“Rahatla , senin gibi müridi olanı imamlıktan azledebilecek olan kimse yoktur.”

-Men-ä ayt ärtekä gulak asyamıkam öydyän. (s.439)

Bana, hiç kimseye kulak asmamamı söyledi.

Kä vağtda onuñ öterek gidenine, kâbir yalñışlık goyberenine de gulak gabardılanok. (s.442)

“Ne zaman onun haddini aştığıyla, ne zaman yanlışlık yaptığıyla da ilgilenen yok.”

Yakov Abramoviç Aytakova göz ümledi. (s.443)

“Yakov Abramoviç, Aytakov’a göz kırptı.”

Konstantin Sergeyeviç, men siziñ işiñiziñ kânliğini bilsem de, size yüz tutmağa mecbur boldum, bağışlan. (s.452)

“Konstantin Sergeyeviç, sizin çalışma yönteminizi bilsem de, size gelmeye mecbur oldum, beni bağışlayın.”

Men eğer yalñışyan bolmasam, Abdırızak günäsiz ecir çekyärmikän öydiyän. (s.454)

“Ben eğer yanlış yapmış olmasam, zavallı Abdırızak hiç azap çeker miydi?”

1.1.3. Yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler:

Bu grupta, fiile bağlanan isim yönelme, bulunma ve ayrılma hali ekleri alabildiği için bir yer tamlayıcısı niteliği taşır: *dilinden anla-* “söz konusu olan şeyi bilmek, iyi tanımak”, *baştan at-* “bir işin külfetinden kaçınmak, sorumluluğa yanaşmamak, başından savmak”.

Türkmen Türkçesinde fiile bağlanan isim yönelme, bulunma ve çıkma hâli ekleri alabildiği için bir yer tamlayıcısı vazifesi üstlenir: *Hetdinden aş-* “boyunu aşmak, yapamayacağı işi üstüne almak”, *ümitsizliğe yüz ur-* “ümitsizliği ve çaresizliği kabullenme, bu durumu kaderi gibi görme”, *aklamağa çalış-* “bir durum

karşısında temizlemeye çalışmak.”, *eline düş-* “bir iş için yardımı gerekli olmak”...vb.

Olariñ daşına üyşen oğlanlariñ köpüsi Gayğısız aklamağa çalışyardı.(s.7)

“Onların etrafına üşüşen oğlanların çoğu Gayğısız’ı temize çıkarmaya çalışıyordu .”

Sen ahırı meniñ älime düşersiñ.(s.8)

“Sen elbette bir gün benim elime düşersin.”

Şonuñ bilen bile, yañkı yalaman oğlan gözünüñ öñünden gitmeyärdi...(s.9)

“Bununla birlikte, biraz önceki uğursuz oğlan gözünün önünden gitmiyordu”

Äkitcek eri şol bolsa, men-ä öz ärkime bolsam, onun ızına düşmen!(s.13)

“Eğer sen yiğit adamsan, ben kendi isteğimle onun peşine düşmem!”

...öz hetdinden aşyanını size mälim ädip, keypiñizi bozmağa biziñ gurbatımız etenok.(s.18)

“ onun haddini aştığını size bildirerek keyfinizi bozmaya bizim gücümüz yetmez.”

Sen haçan beyle umitsizliğa yüz urdun?(s.48)

“Sen ne zamandan beri böyle bir ümitsizliğe kapıldın?”

Göze başa düşme, gerek bolsa, metcide gatnap namaz oka-da, ohranani rahatlandır.(s.55)

“Göze batma, gerekirse mescide gidip namaz kıl, muhbirleri huylandırma.”

Adamınıñ alnı açılarda, onuñ ehli isleği öz üstüne geler.(s.220)

“Adamın talihi bir açılmaya görsün, bütün istekleri zahmetsizce gerçekleşir.”

Türkmen toprağınıñ basırılan tovuğa çalım ädyäni göz önüne gelyärdi.
(s.439)

“Türkmen toprağının tıpkı bir tavuk gibi paylaşıldığı gözünün önüne geliyordu.”

Kiçicik bravnigi çıkarıp, onu yığnaman goyanı Gayğısızın güpbe yadına düşdi. (s.448)

“Küçücük brovnisini çıkarıp onu toplamadan koyması Gayğısız’ın birden aklına geldi.”

Düynki iş äyesi gapana düşeni için, bu günkiniñ şol çılşırımlı işden başı çıkmayardı. (s.451)

“İş sahipleri dünkü tuzağa düştüğü için, bu günkü karmaşık durumla başa çıkamıyordu.”

Partiyaniñ ustavı bozulup, Sovet kanunu ayak altında basgılanıyardı. (451)

“Partinin düzeni bozulmuş, Sovyet kanunu ayak altında çiğneniyor.”

1.1.4. Zarf+ fiil bağlantısı ile birleşenler:

Bu gruptaki birleşiklerde, fiilden önceki isim, fiilin zarfı görevini alır: *körü körüne bağlan-* “düşünüp taşınmadan, iyiyi kötüyü ayırmadan ardından gitmek, inanmak”, *dik dik bak-*, *kem gözle bak-* “kötü niyetle bakmak”.

Türkmen Türkçesinde bu gruptaki kalıplaşmış birleşik fiillerde, fiilden önceki isim fiilin zarfı görevindedir: *derbi-dağın et-* “parçalamak, savurmak, yıkmak”, *gurulğı gapana dön-* “çok sinirlenmek, sinirden patlayacak duruma gelmek”, *sovuk ganlı bol-* “sakin olmak, telaşlı olmamak” vb.

Hırat hanınıñ düşmanını sanlı günde derbi-dağın ädipdir. (s.18)

“Hırat Hanı’nın düşmanlarını sayılı günde darmadağın etmiştir.”

Ol h ziz gurulgy gapana d ni pdi. (s.39)

“O, Şimdi kurulmuş bir kurt kapanına dönmüştü ( ok sinirlenmiŐti).”

Men  z aybımı boyun alyan: men seniň yalı sovuk ganlı bolup bilemok. (s.51)

“Ben kendi suçumu kabul ediyorum. Ben senin gibi soğuk kanlı olamam.”

2.2. İki  geli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Bu grupta inceleyeceğimiz kalıplaşmış yapılar, fiilden önceki ismin ögeleri birden fazla olabilir.

Korkmaz, bu gruba bağlı alt grupları Şöyle sınıflandırır.¹⁸²

2.2.1. Özne+nesne+fiil bağlantısı ile birleşenler:

Bu gruba giren kalıplaşmış yapılar: *kan gövdeyi götür-*, *kendi kendini kemir-*, *ağzı laf yap-*.

Türkmen Türkçesinde bu tür bir kalıplaşmayla kurulan birleşik fiiller mevcuttur; fakat fazla sık kullanılan bir birleşme yöntemi değildir. *Ayağı yer tut-* “ bir yere sahiplenmek, tanınmak, güçlenmek”.

-Siz ayaĐıňız yer tutmaĐına m hetdeldin-Őerigaty baŐılap baŐlayasıňız! (s.224)

“-Siz kendinizi sağlama aldıktan hemen sonra din ve Őeriatı baskı altına almaya baŐlıyorsunuz.”

2.2.2. Yer tamlayıcısı+zarf+fiil bağlantısı ile birleşenler:

Bu alt gruba giren birleşmeler Şu Şekildedir: *ecelin koinundan sıyrılıp  ık-* “ l mden kurtulmak”.

¹⁸² Korkmaz, a.g.e., s. 846.

Türkmen Türkçesinde bu tür bir kalıplaşmayla kurulan birleşik fiiller mevcuttur: *başından nâmeler geç-* “çok şey yaşamak, çok şey görmek”, *itden beter yiğren-* “nefret etmek, kinlenmek”.

Yaşlık da adamıñ başından nâmeler geçmeyär?(s.35)
“Gençlikte insanın *başından neler geçmiyor?*”

Türkmen onı itden beter yiğrenyär. (s.440)
“Türkmenler ondan, *itden beter öğreniyor.*”

2.2.3. Yer tamlayıcısı+nesne+fiil bağlantısı ile birleşenler:

Türkiye Türkçesinde bu alt gruba giren birleşmeler: *Ağızdan laf al-*, *burnundan kıl aldırma-* vb.

Türkmen Türkçesinde bu tür bir kalıplaşmayla kurulan birleşik fiiller mevcuttur : *ukım tutma-* “ uykusuz kalma, uyuyamama ”.

... *Men aç garna yatıp bilerin, ämma namıs astında ukım tutmaz.*(s.8)
“Ben aç karnına uyuyabilirim, ama namusuma söz edilmişse *gözümü uyku tutmaz.*”

2.2.4. Yer tamlayıcısı+özne+fiil bağlantısı ile birleşenler:

Bu alt gruba giren birleşmelere örnek olarak: *ağızdan yel al-*, *işin içinde bir bit yeniği bul-*.

Türkmen Türkçesinde bu tür bir kalıplaşmayla kurulan birleşik fiiller mevcuttur: *hâlis yürekden gürrüñ ber-* “samimi, içten, doğru konuşmak”, *haypı gelme-* “yüreği sızlamak, çok acımak”.

Oña häzirki goca yalı, hâlis yürekden gürrüñ beryän adam yokdı.(s.22)
“Ona şu andaki ihtiyar gibi, *samimi olarak konuşan* hiçbir adam yoktu.”

Arçın bolsa: “mäniň gapımdan canına haypı gelmeyän gelsin” diyip çırpınyamış.(s.49)

“Muhtar ise: “ Benim arkamdan canını hiçbir şeyden esirgemeyecek olanlar gelsin.” diye çırpınıyormuş.”

2.2.5. Nesne+zarf+fiil bağlantısı ile birleşenler:

Bu gruba giren kalıplaşmış şekiller: *işi kestirip at-*.

Gördüğün korkulu rüyalara göre yorum yapma. Lütfen *ağzını hayıra aç*. Bu iş sandığın kadar kolay değil. *Gözünü dört açarsan* başarısın.

Türkmen Türkçesinde bu tür bir kalıplaşmayla kurulan bir birleşik fiiller mevcuttur: *başını alıp git-* “terketmek, başka bir yere gitmek”.

-Başını alıp gitdi. (s.237)

“-Başını alıp gitti.”

Kormaz’ın “*Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi*” adlı çalışmasında anlam kayması yoluyla oluşmuş bulunan birleşik fiiller üçe ayrılmıştır. Taradığımız Türkmen Türkçesi metninde Korkmaz’ın bahsettiği tek ve çift ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller ve iki ögeli kalıplaşmış birleşik fiillere benzer kuruluştaki birleşik fiiller bulduk. Ancak üç ögeli kalıplaşmış birleşik fiillere herhangi bir örnek tespit edemedik. Bunun yanında tek ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller başlığı altında incelenen birleşik fiillerin her iki lehçede de çok benzer yönlerinin olduğu kanaatine vardık.

SONUÇ

“*Gayğısız Atabay*” romanı esasında Türkmen Türkçesindeki birleşik fiilleri incelediğimiz bu çalışmada, Türkiye Türkçesindeki birleşik fiiller üzerine yapılmış en ayrıntılı sınıflandırma olan Zeynep Korkmaz’ın çalışmasını temel alarak bu planı Türkmen Türkçesindeki birleşik fiiller üzerine uyguladık.

Ancak Kormaz’ın tasnifindeki her başlığı, daha doğrusu bu başlıklara girecek örnekleri taradığımız eserde tespit edemedik. İki lehçenin de birbirinden uzak coğrafyalardaki tarihî gelişim süreci, Türkmen Türkçesinin Oğuz (Batı) grubu lehçeleri içinde yer almasına rağmen Çağatay (Doğu) ve Kıpçak (Kuzey) grubuna ait dil özelliklerini içinde bulundurması sonucu diğer dil özellikleri yanında bazı birleşik fiil yapılarında bazı farklılıkların olmasını doğal karşılamak gerekmektedir. Buna karşın birleşik fiillerdeki ana yapının korunduğu, her iki lehçede de aynı olduğu da bir gerçektir.

Türkiye Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde birleşik fiiller tarihî süreç içinde birtakım değişikliklere uğramış ve günümüzde sadece bu lehçelere ait olan özellikler (kullanımlar) ortaya çıkmıştır.

Türkiye Türkçesiyle Türkmen Türkçesi arasında birleşik fiiller bakımından birçok ortak nokta vardır.

Türkmen Türkçesinde isim + yardımcı fiil şeklinde yapılan birleşik fiiller, bir isim veya bir sıfat ile *al-*, *ber-*, *bil-*, *çek-*, *çık-*, *düş-*, *et-*, *gal-*, *geç-*, *geç-*, *gör-*, *ur-*, *bol-*, *oka-* *sal-*, *tap-*, *tut-*, *yör-* yardımcı fiillerinin birleşmesinden oluşur.

Günümüz Türkiye Türkçesinde *namaz kıl-* diye ifade edilen birleşik fiil kalıbı Türkmen Türkçesinde *namaz oka-* şeklindedir. Tespitlerimize göre *oka-* fiilinin kullanımı da Türkiye Türkçesindeki *kıl-* fiili gibi sınırlıdır.

Türkmen Türkçesindeki tasvir fiilleri, iki ayrı fiilin kaynaşmasından oluşmuş birleşiklerdir. Bu birleşikler içinde birinci fiil, bir *-A*, *-I* veya *-(y)- Ip* zarf-fiil yapısındadır ve birleşğin anlamı bu fiil üzerinde yoğunlaşır.

Türkiye Türkçesindeki tasvir fiilleri: yeterlik fiilleri, tezlik fiilleri, süreklilik fiilleri, yaklaşma fiilleri ve uzaklaşma fiilleri olarak beşe ayrılır. Buna benzer olarak Türkmen Türkçesindeki tasvir fiilleri taşıdıkları anlamları bakımından buna benzer bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir.

Türkiye Türkçesinde yeterlik için kullanılan *bil-* fiili Türkmen Türkçesiyle ortaktır. Türkmen Türkçesinde kullanılan *bol-* fiili de yeterlik anlamı taşımaktadır.

Türkiye Türkçesinde tezlik için kullanılan *ver-* yardımcı fiili Türkmen Türkçesinde sadece kelime başındaki ünsüz değişimi harici ortaktır; *ber-* şeklinde kullanılır. Bununla birlikte Türkmen Türkçesinde *çık-*, *geç-*, *goyber-* fiilleri tezlik ifade etmektedir.

Türkmen Türkçesinde süreklilik için *al-*, *başla-*, *bar-*, *dur-*, *gel-*, *gör-*, *kal-*, *otur-*, *otur-*, *yör-* yardımcı fiilleri kullanılır.

Türkiye Türkçesinde kullanılan *-koy* yardımcı fiilini Türkmen Türkçesi metinde tespit edemedik. Ortak kullanılan yardımcı fiiller içerisinde en çok kullanılanın süreklilik fiilleri olduğunu tespit ettik.

Türkiye Türkçesinde kullanılan yaklaşma fiilini (*yaz-*) Türkmen Türkçesi metinde tespit edemedik. Yaklaşma fiilinin anlamını Türkmen Türkçesinde tezlik fiili başlığı altında incelediğimiz *geç-*, *goyber-* yardımcı fiilleriyle kurulmuş cümlelerde anlam bakımından benzerlik görmekteyiz.

Türkiye Türkçesinde, uzaklaşma için kullanılan *git-* fiili her iki lehçede de ortaktır. Her iki lehçede de *git-* fiili cümlelerde birbirine yakın anlamda kullanılmaktadır.

Zeynep Korkmaz'ın bir başlık altında incelediği belirleyici birleşik fiillere benzer yapılar Türkmen Türkçesinde vardır: *görkezmek iste-*, *govurak bil-*, *okamağa dur-*, *görkezmeğe çalış-*, *gepletmek iste-* gibi. Anlam bakımından birleşik fiili oluşturan her iki fiil de bir ekle birbirine bağlanmış gibi az çok kendi anlamlarını sürdürdükleri hâlde anlam bütünleşmesi yoluyla her iki esas fiil de birbirini tasvir etmektedir.

Türkiye Türkçesindeki belirleyici birleşik fiillerde olduğu gibi Türkmen Türkçesindeki belirleyici birleşik fiillerde asıl anlam, ikinci fiildedir. Birinci fiil, ikinci fiildeki anlamı belirleyen bir zarf görevindedir.

Korkmaz'ın ikili birleşik fiiller altında incelediği yapılar iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelip anlamca kaynaşmasından oluşmuştur. Türkmen Türkçesinde buna benzer kuruluştaki birleşik fiiller vardır. Türkmen Türkçesinde ikili birleşik fiiller anlam bakımından birleşigi oluşturan her iki fiil de

bir bağlaçla birbirine bağlanmış gibi az çok kendi anlamlarını sürdürdükleri hâlde anlam kaynaşması yoluyla her iki esas fiil de birbirini niteler.

Anlamca kaynaşmış, deyimleşmiş yapılar Türkmen Türkçesinde birleşik fiiller içinde incelenmemekte ayrı bir grup olarak görülmektedir.

Türkmen Türkçesinde kullanılan birleşik fiiller ve çeşitleri Türkiye Türkçesine göre daha fazladır. Bununla birlikte bizim tek bir fiille karşıladığımız birleşik fiilleri Türkmen Türkçesinde birden fazla şekilde karşılanabilmektedir.

Türkmen Türkçesinde birbirine yakın olan yardımcı fiillerde çok çeşitli anlam farkları vardır. Dil, dolayısıyla kelimeler ve dil özellikleri, dildeki şekiller, o milletin fertlerinin yaşam tarzını yansıtır. Türkmen toplumunun son döneme kadar kırsal kesim ağırlıklı, yarı göçebeliğe ve hayvancılığa dayalı bir toplumsal yapı taşıdığı göz önüne alındığında ve kırsal kesimde yaşayan insanların fiil ağırlıklı bir dil kullandığı hesaba katıldığında bu durumun normal karşılanması gerektiği sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım**, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 2000.
- Annanurov, A.**, *Türkmen Dilinin Yazuv Yadıgerliklerinde Sostavlı İşlikler*, Aşgabat, 1984.
- Arnazarov, Seyitnazar**, *Türkmen Türkçesinde Niyet Kipi ve Türkiye Türkçesinde Anlatımı*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Selçuk Üniversitesi, Sayı: 13, Konya, Bahar, 2003.
- Banguoğlu, Tahsin**: *Türkçenin Grameri*, TDK, 8. Baskı, Ankara, 2004.
- Baylyev, H.**, *Hezirki Zaman Türkmen Dilinde Goşma İşlikler*, Aşgabat, 1981.
- Bayram, Ş. Duygu**, “*Hicran Künleri*” Romanı Örneğinde Özbek Türkçesinde Kelime Grupları, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ün. Sos. Bil. Ens. Niğde, 2008.
- Bilgegil, M. Kaya**, *Türkçe Dilbilgisi*, 2.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1992.
- Çağırın, Önder**, *Türkmen Türkçesi'nde Tasvîrî Füller*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, İncelemeler, 1.cilt, Kayseri, 1999.
- Ceritlioğlu, Murat**, *Kırgız Türkçesinin Şekil Bilgisi*, Çanakkale Onsekiz Mart Ün. Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi, 1998.
- Deny, Jean**, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul, 1941.
- Ediskun, Haydar**, *Türk Dil Bilgisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004.
- Ercilasun, Ahmet Bican**, *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu, Ankara, 1984.
- Erdem, Melek**, *Türkmen Türkçesi Ağzlarında Olumlu Şimdiki Zaman Kullanımı*, Bilig, Sayı:14, 2000.
- Ergin, Muharrem**, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gabain, A., Von**, *Türkçede Fiil Birleşmeleri*, *TDAY Belleten 1953*, TDK Yayınları, Ankara, 1988.
- Gencan, Tahir Nejat**: *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1979.
- Hacıeminoğlu, Necmettin**, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Füller*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1991.
- Hamzayev, M. Y.**, *Türkmen Dilinin Sözlüğü*, Türkmenistan İlimler Akademiyasının Neşiryatı, Aşgabat, 1962.
- Hanser, Oskar**, *Türkmen Türkçesi El Kitabı*, (Çeviren: Zuhâl Kargı Ölmez, Mehmet Ölmez), İstanbul, 2003.

- Hatiboğlu, Vecihe**, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- Kara, Mehmet**, *Türkmençe (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, Akçağ Yayinevi, Ankara, 2001.
- Kara Mehmet, Karadoğan Ahmet**, "*Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*", Çağlar Yayınları, Ankara, 2004.
- Karahan, Leyla**, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayinevi, Ankara, 1991.
- Kerbabayev, Berdi**, *Gayğısız Atabay*, Türkmen Devlet Neşriyatı, Aşgabat, 1955.
- Kerbabayev, Berdi**, *Kararlı Adım*, Aktaran: Yakup SARIKAYA, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009.
- Korkmaz, Zeynep**, *Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 2003.
- Korkmaz, Zeynep**, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1992.
- Komisyon**, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Öztürk, Deniz**, *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*, TDK
- Şahin, Savaş**, *Türkmen Türkçesinde Tasvirî Fiiller Üzerine Örneklî Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Tekin, Talat ve diğerleri**, *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara, 1995.
- Topaloğlu, A.**, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ötüken Neşriyat Yay., 1998.
- Uğurlu, Mustafa**, "*Birleşik Fiil Üzerine*", İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi (UTEK), 27-28 Ağustos 2007.
- Zeynalov, Ferhad R.**, *Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.24-25, 1986.
- Zeynalov, Ferhad R.**, (Türkiye Türkçesi: Yusuf Gedikli), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, 1. baskı, İstanbul, Kasım 1993.